

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ**

**Навчально-методичний посібник
для студентів спеціальності “Міжнародні відносини”
з курсу “Історія цивілізацій” (Частина III)**

**Рекомендовано до друку
Вченою Радою МДГУ
(протокол № 8
від 30 червня 2006 р.)**

Маріуполь — 2006

Навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Міжнародні відносини» з курсу «Історія цивілізацій» (частина III) / Балабанов К.В., Булик М.В. — Маріуполь: МДГУ, 2006. — 178 с.

Посібник містить зміст тем курсу, питання семінарських занять з переліком рекомендованих джерел та літератури, тексти джерел та методичні матеріали до курсу, а також приблизний перелік питань до заліку з курсу “Історія цивілізацій” (Частина III) для студентів спеціальності “Міжнародні відносини”.

**Рецензенти: доктор історичних наук, професор Добров П.І.
кандидат історичних наук, доцент кафедри МВ та ЗП
Пахоменко С.П.**

© Балабанов К.В.
© Булик М.В., 2006
© Маріупольський державний гуманітарний
університет, 2006

ЗМІСТ

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА.....	4
ТЕМА 1. АНГЛІЯ У XVII — I ПОЛОВИНІ XIX СТ.....	5
ТЕМА 2. ФРАНЦІЯ У XVII — I ПОЛОВИНІ XIX СТ.....	5
ТЕМА 3. РОСІЯ НАПРИКІНЦІ XVII — XVIII СТ.....	5
ТЕМА 4. НІМЕЧЧИНА У XVII — I ПОЛОВИНІ XIX СТ.....	6
ТЕМА 5. СВЯЩЕННА РИМСЬКА ІМПЕРІЯ У XVII — I ПОЛОВИНІ XIX СТ.....	6
ТЕМА 6. ІТАЛІЯ У XVII — I ПОЛОВИНІ XIX СТ.....	6
ТЕМА 7. КРАЇНИ ПРЕНЕЙСЬКОГО ПІВОСТРОВА У XVII — I ПОЛОВИНІ XIX СТ.....	7
ТЕМА 8. ВІЙНА ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ США. СТВЕРДЖЕННЯ НОВОЇ ДЕРЖАВИ.....	7
ТЕМА 9. РОСІЯ У 1800 — 1861 РР.....	8
ТЕМА 10. ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА У XVII — I ПОЛ. XIX СТ.....	8
ТЕМА 11. ФРАНКО-НІМЕЦЬКА ВІЙНА. НІМЕЧЧИНА У II ПОЛОВИНІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX СТ.....	8
ТЕМА 12. ФРАНЦІЯ У II ПОЛ. XIX — НА ПОЧАТКУ XX СТ.....	8
ТЕМА 13. РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ У II ПОЛОВИНІ XIX СТ.....	9
ТЕМА 14. БРИТАНСЬКА ІМПЕРІЯ У II ПОЛОВИНІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX СТ.....	9
ТЕМА 15. США У II ПОЛОВИНІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX СТ.....	9
ТЕМА 16. КИТАЙ У XVII — XIX СТ.....	10
ТЕМА 17. КРАЇНИ ПІВДЕННОЇ ЄВРОПИ В II ПОЛОВИНІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX СТ.....	10
ТЕМА 18. ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА В II ПОЛОВИНІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX СТ.....	11
ТЕМА 19. КРАЇНИ ПІВНІЧНОЇ ЄВРОПИ У XVII — НА ПОЧАТКУ XX СТ.....	11
ТЕМА 20. ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНА ЄВРОПА У XVII — НА ПОЧАТКУ XX СТ.....	12
ТЕМА 21. ЯПОНІЯ У XVII — XIX СТ.....	13
ТЕМА 22. I СВІТОВА ВІЙНА.....	13
СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ З КУРСУ.....	15
ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ З КУРСУ.....	25
ДОМАШНЯ КОНТРОЛЬНА РОБОТА.....	31
ТЕЗАУРУС.....	34
МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО КУРСУ.....	42
КОРОТКА ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ НОВОГО ЧАСУ.....	84
ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ.....	102

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Мета вивчення курсу — розкрити особливості розвитку людського суспільства, державних утворень, соціальних-економічних процесів у II половині XVII ст. — початку XX ст.

Концепція та структура курсу повинна сприяти формуванню у студентів цілісного бачення даної епохи як у загальному масштабі, так і в окремих її явищах та процесах. При цьому за основні беруться принципи системності, структурності, компаративного аналізу. Одночасно значну увагу приділяється формуванню у студентів бачення ролі та міста міжнародних відносин та зовнішньої політики як важливого аспекту історії людського суспільства.

Період XVII — XX ст. характеризується як якісно новий етап розвитку людства, своєрідний феномен у його історії. Саме в цей час формуються національні держави як основна складова світової політичної системи.

У XVII ст. проходять одночасні процеси формування буржуазії, яка у майбутньому стає найбільш активним станом суспільства і очолить рух суспільства за впровадження громадських свобод та політичних прав.

В економіці в XVII ст. відбувся перехід від цехової структури до мануфактурної промисловості. Наприкінці XVIII ст. у країнах Європи починається процес промислової революції, перехід до машинного виробництва. Заводи та фабрики стають основою промисловості.

Одним з феноменів Нового часу стали революції, початок яким поклала Англійська революція XVII ст. Своєрідною межею розвитку суспільства стала Велика Французька революція, яка запровадила традицію активної участі народних низів у загальнодержавних процесах. У XIX ст. відбулася низка революційних виступів, активну участь в яких почав грати робочий клас, який сформувався у XIX ст.

II половина XIX ст. стала періодом формування колоніальних імперій та переходу до імперіалізму, який завершився I світовою війною.

Таким чином, слід зазначити, що Нового часу є важливим періодом Всесвітньої історії, який зіграв визначну роль у розвитку людства. Саме тоді сформувалися умови для появи феномену глобалізму, який сьогодні відіграє надзвичайно важливу роль у світі.

Оцінювання здійснюється за п'ятибальною системою:

5 (п'ятьма) балами оцінюється повна, вірна та ґрунтовна відповідь на запитання, теоретично правильний і логічно обґрунтований виклад матеріалу, при цьому студент повно і глибоко використав відомі йому фактичні знання, виявив здібність аналізувати історичні події і факти, робити висновки і узагальнення з чітким їх формуванням.

4 (чотирьма) балами — оцінюється правильна і обґрунтована відповідь, з якої видно, що студент розуміє теоретичний матеріал, його повноту, глибину, системність, але допускає при цьому деякі несуттєві неточності.

3 (три) бали — виставляється за неповну відповідь на запитання, або таку, що не містить аналізу фактичного матеріалу, необхідних узагальнень і висновків, і свідчить про те, що знання студента мають розрізнений, фрагментарний характер.

2 (два) бали виставляються за неправильну відповідь, яка не відповідає змісту програмного матеріалу і свідчить про нерозуміння його основних положень.

ТЕМА 1. АНГЛІЯ У XVII — І ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Соціально-економічне положення англійського суспільства в I половині XVII ст. Політичний розвиток Англії у I третині XVII ст. Політичні, соціальні, економічні, релігійні передумови Англійської революції. Війна з Шотландією. Початок революції. Конституційний період революції. “Петиція про коріння та гілки”. “Велика ремонтстрація”. “Урочиста Ліга” та Ковенант з Шотландією. Поразка при Ньюберрі. “Армія нового порядку”. Індепенденти. Левеллери. Встановлення расу публіки. Протекторат Кромвеля. II республіка. Реставрація Стюартів. “Славна революція”. “Білль про права”. Правління Вільгельма Оранського та Марії. Правління Анни. Війна за Іспанську спадщину. Зовнішня політика Великобританії. Промислова революція. Впровадження машин, поява перших фабрик та заводів. Бунти проти машин. Англія під час наполеонівських війн Ам’єнський мир 1802 р. Уряд Вільяма Пітта. Війна проти Франції в Іспанії. А. Уеслі, герцог Веллінгтон. Промисловий розвиток у 1800 — 1815 рр. Економічна криза. Уряд Р. Ліверпула. Реформи внутрішнього законодавства. Судова реформа. Парламентська реформа 1832 р. Реформа виборчого права. Чартистський рух. Королева Вікторія. Г.Д. Пальмерстон. Війна проти Афганістану. Опіумні війни. В. Гладстон. Б. Дізраелі.

ТЕМА 2. ФРАНЦІЯ У XVII — І ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Економічний розвиток Франції в II половині XVII ст. Д. Мазаріні. Фронда. Людовик XIII (1643 — 1715 рр.). Зовнішня політика Людовика XIII. Реформи Ж.-Б. Кольбера. Людовик XV (1715 — 1774 рр.). Криза французького абсолютизму. Економічний розвиток Франції в XVIII ст. Людовик XVI (1774 — 1792 рр.). Передумови революції. Генеральні Штати. Національні збори. Штурм Бастилії. “Декларація прав людини та громадянина”. Штурм Версаля. М. Лафайєт. Мірабо. М. Робесп’єр. Закон ле Шапел’є. Декрет 2 листопада 1789 р. про конфіскацію церковних земель. Конституція 1791 р. Вареннська риза. Фельяни, яacobінці, кордильєри. Ж.-П. Марат. Революційні війни. Законодавче зібрання. Повстання 10 серпня 1792 р. Штурм Тюільрі. Перемога при Вальмі. Національний Конвент. Проголошення республіки. Страта Людовика XVI. Яcobінська диктатура. Термідоріанський Конвент. Конституція 1795 р. 18-те брюмера. Н. Бонапарт. Зовнішня політика Франції на початку XIX ст. Кодекси Наполеона. Континентальна блокада. Тільзітський мир. Війна 1812 — 1813 рр. Битва при Лейпцігу. Реставрація Бурбонів. “Сто днів”. Віденський конгрес. Соціально-економічний розвиток Франції в I половині XIX ст. Людовик XVIII. Карл X. Липнева революція 1830 р. Липнева монархія (1830 — 1848 рр.). Луї Філіп. Політичний розвиток Франції в 30 — 40-ві рр. XIX ст. Революція 1848 р. Друга імперія. Наполеон III.

ТЕМА 3. РОСІЯ НАПРИКІНЦІ XVII — XVIII СТ.

Початок правління Петра I. Азовські походи. Реформи у політичному устрої Росії. Економічні реформи. Реформи у військовій сфері. Соціальні виступи наприкінці XVII — початку XVIII ст. Північна війна (1700-1721 рр.). Культурний розвиток під час правління Петра I. Правління Катерини I (1725-1717 рр.). Правління Петра II (1727-1730 рр.). Правління Анни Іоановни (1730-1740 рр.). Правління Єлизавети I (1741-1761 рр.). Правління Петра III (25 грудня 1761-28 червня 1762 рр.). Соціально-економічний розвиток Росії у 1725-1762 рр. Зовнішня політика Росії у 1725-1762 рр. Правління Катерини II (1762-1796 рр.). Правління Павла I (1796-1801 рр.). Політико-адміністративні реформи. Соціально-економічний розвиток у другій половині XVIII ст. Зовнішня політика. Розвиток культури у другій половині XVIII ст. Суспільна думка у другій половині XVIII ст. Соціальні рухи. Селянська війна Є. Пугачова у 1773-1775 рр. Масонський рух. Соціальні рухи під впливом Великої Французької революції.

ТЕМА 4. НІМЕЧЧИНА У XVII — І ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Вестфальський мир. Політичний устрій СРІ. Економічний розвиток німецьких земель у XVII ст. Соціальні рухи в Німеччині. К. Штюльпнер. М. Клостермайер. Розвиток німецьких міст. Розвиток промисловості поява централізованих мануфактур. Соціальні рухи в містах. Політика абсолютизму на німецьких землях. Посилення герцогства Бранденбург-Пруссія. Олівський мир. Потсдамський едикт. Курфюрст Фрідріх. Король Пруссії Фрідріх Вільгельм I (1713 — 1740 рр.). Фрідріх II (1740 — 1786 рр.). Участь німецьких держав у міжнародних відносинах. Утвердження німецької нації. Вплив французької революції на Німеччину. Німеччина під час наполеонівських війн. Рейнський союз. Розгром Пруссії під Йєною та Ауерштедтом. Реформи барона Карла фон Харденберга. Германський союз. Економічний розвиток Німеччини в I половині XIX ст. Революція 1848 — 1849 рр. у Німеччині.

ТЕМА 5. СВЯЩЕННА РИМСЬКА ІМПЕРІЯ У XVII — І ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Положення імперії Габсбургів після закінчення 30-річної війни. Війни проти Порту в II половині XVII ст. Варшавський мир 1664 р. Карловицький мир. Антиавстрійське повстання в Угорщині (1670 — 1683 рр.). Імре Текьолі. Вторгнення австрійської армії на Балкани. Перемога у Зенди 1697 р. Визвольна війна угорців у 1701 — 1711 рр. Ференц II Ракоці. Сатмарський мир (1711 р.). Соціально-економічний розвиток імперії. Карл VI (1711 — 1740 рр.). Прагматична санкція. Війна за Австрійську спадщину (1740 — 1748 рр.). Карл VII (1742 — 1745 рр.). Аахенський мир (1748 р.). Семирічна війна (1756 — 1763 рр.). Версальський договір (1763 р.) Австрії та Франції. Вестмінстерський союзний договір (1763 р.) Англії та Пруссії. Війна за Баварську спадщину (1778 — 1779 рр.). Політика “освіченого абсолютизму”. Реформи в імперії. Марія Терезія (1740 — 1780 рр.). Йосиф II (1780 — 1790 рр.). “Патент про толерантність”. Анти австрійське повстання в Бельгії (1787 — 1791 рр.). Леопольд II (1790 — 1792 рр.). Франц II (1792 — 1835 рр.). Угорські та австрійські яacobinські таємні організації. Австрія за часів наполеонівських війн. Ліквідація СРІ та утворення Австрійської імперії (1806 р.). Клемент Меттерніх. Соціально-економічний розвиток Австрії в I половині XIX ст. початок промислового перевороту. “Передберезневий період”. Іштван Сечені. Епоха реформ (1830 — 1840 рр.). Угорський національно-визвольний рух у I половині XIX ст. Національне відродження слов'янських війн. Революція 1848 р. Економічна криза 1845 — 1847 рр. Академічний легіон. Політичний комітет Національної гвардії. Комітет громадської безпеки. Адольф Фішхоф. Празьке повстання. Франц Йосиф (1848 — 1916 рр.).

ТЕМА 6. ІТАЛІЯ У XVII — І ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Італія в II половині XVII ст. Політична роздробленість країни. Ломбардія, королівство Сардинія, Папська держава, Велике герцогство Тосканське, Неаполітанське королівство. Вплив іноземних держав на італійські країни. Економічне становище італійських земель. Рісорджіменто (кінець XVIII — 1870 рр.). Вплив ВФР на Італію наприкінці XVIII ст. Вторгнення армії Наполеона Бонапарта в 1796 — 1799 рр. Проголошення 4 італійських республік. II вторгнення французів в Італію (1800 р.). Реформи в Італії під час французької окупації. Поява карбонаріїв. Повстання в Калабрії та Аbruццях (1812 — 1813 рр.). Реставрація абсолютистських режимів в Італії. Проголошення Ломбардо-Венеціанського королівства (1815 р.). терор проти італійського національно-визвольного руху. “Італійська федерація”. Економічна криза 20 — 30 рр. XIX ст. в Південній та Центральній Італії. Революції 20 — 30-х рр. XIX ст. Повстання в Нола. Поразка у Рієті 7 березня 1821 р. Повстання в П'ємонті (9 — 10 березня 1821 р.). битва при Новаре. Повстання в Модені та Пармі. Джузеппе Мадзіні. “Молода Італія”. Економічний розвиток Італії в 20 — 30-х рр. XIX ст. промисловий переворот у Північній Італії. Діяльність лібералів у 30 — 40-ві рр. XIX ст.

Пій IX. Економічна криза 1845 — 1847 рр. в Італії. Повстання в Сицилії (12 січня 1848 р.). Революція в Калабрії та Неаполі. Утвердження конституцій в Папській державі, Тоскані, П'ємонті. Повстання в Ломбардії та Венеціанській області. Д. Манін. "5 днів Мілана" (18 — 22 березня 1848 р.). Д. Гарібальді. Війна П'ємонту проти Австрії. Битва при Кустоцце (22 липня 1848 р.). Тимчасовий уряд Тоскани (лютий 1848 р.). створення Римської республіки. II війна П'ємонту проти Австрії. Битва при Новаре (23 березня 1848 р.). Контрреволюційний переворот у Флоренції (Тоскана) (11 квітня 1848 р.). Придушення повстання на Сіцилії (травень 1848 р.). Капітуляція римської республіки (3 липня 1849 р.). Капітуляція Венеції (22 серпня 1849 р.).

ТЕМА 7. КРАЇНИ ПІРЕНЕЙСЬКОГО ПІВОСТРОВА У XVII — I ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Іспанія. Економічне положення Іспанії в II половині XVII ст. Система іспанських колоній. Зовнішня політика Іспанської імперії. Війна за Іспанську спадщину. Філіп V Бурбон. Карл III. Засилля іноземців. Уряд Скілаччі. Просвітницький абсолютизм. Карл IV. Участь Іспанії в антифранцузькій коаліції. Окупації Північної Іспанії Францією. Уряд Годоя. Повстання 19 березня 1808 року. Відречення Карла IV та Фердінанда VII. Жозеф Бонапарт. Повстання

2 травня 1808 р. реформи Наполеона Бонапарта. Центральна Хунта. Кадиська Конституція. Іспанська герілья. Відновлення влади Фердінанда VII. Революція 1 січня 1820 р. Рафаель Рієго. Іноземна окупація Іспанії 1823 р. Карлістські війни. Марія Крістіна. Ізабелла. Реформи Хуана Мендисабаля. Еспартеро.

Португалія. Становище Португалії як складовою частини Іспанської імперії. Боротьба португальців за незалежність. Повстання в м. Евора. Прихід до влади Браганської династії. Жуан IV (1640 — 1656 рр.). Альфонс VI (1656 — 1683 рр.). Педро II (1683 — 1706 рр.). Політика меркантилізму в Португалії. Реформи в сфері освіти. Зовнішня політика Португальського королівства. Союз з Англією. Жуан V. Жозе I. Реформи маркіза Помбала. Марія I. Участь Португалії в Анти французькій коаліції. Жуан VI. Повстання 24 серпня 1820 р. Конституція 1822 р. Мигелістські війни. Педро IV. Марія II. "Вересневці". Уряд Кошту Кабрала. Повстання Марії да Фонте. Громадянська війна 1846 — 1847 рр.

ТЕМА 8. ВІЙНА ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ США. СТВЕРДЖЕННЯ НОВОЇ ДЕРЖАВИ.

Заснування англійських колоній в Північній Америці. Джеймстаун. Соціальна структура американського колоніального суспільства. Економічний розвиток американських колоній. Типи американських колоній. Повстання американських колоністів в XVII ст. Утвердження американського індивідуалізму. Політичні, соціальні, економічні передумови Війни за незалежність. Розвиток міст. Участь американських колоністів в 7-річній війні. Обмеження американців у пересуванні за Аппалачі. Затвердження нових податків. Бостонське чаювання. I Континентальний конгрес. Декларація прав. Події 19 квітня 1775 р. II Континентальний конгрес. Декларація незалежності. Федеральна Конституція. Дж. Вашингтон. Б. Франклін. Т. Джеферсон. Битва у Саратоги. Вступ у війну Франції, Іспанії, Голландії. Битва під Йорктауном. Паризький мирний договір. Протистояння демократів та федералістів. Економічний розвиток США на початку XIX ст. розвиток транспортної системи. Експансія на Захід. Розвиток промисловості. Плантаційне господарство. Війна з Великобританією в 1812 — 1814 рр. Мир у Генті 1814 р. Битва при Новому Орлеані. Придбання Луїзіани, Флориди, Техасу, Каліфорнії. Становлення 2-партійної системи. Е. Джексон. Демократична партія.

ТЕМА 9. РОСІЯ У 1800 — 1861 РР.

Прихід до влади Олександра І. Реформи у державно-політичній та правовій системі (1801 — 1813 рр.). Реформи державно-політичного устрою Російської імперії після 1814 р. Соціально-економічний розвиток Росії у першій чверті XIX ст. Суспільний рух у першій чверті XVIII ст. Декабристський рух. Зовнішня політика Росії у першій чверті XIX ст. Вітчизняна війна 1812 року. Участь Росії у війні з Наполеоном у 1813-1815 рр. Культура та наука. Державно-політичний розвиток Росії за Миколи І. Соціально-економічний розвиток у другій чверті XIX ст. Суспільний рух у Росії у другій чверті XIX ст. Селянські виступи. Польське повстання 1830-1831 рр. Зовнішня політика Росії за Миколи І. Освіта, культура, наука у другій чверті XIX ст. Причини Кримської війни. Перший період війни (жовтень 1853 — квітень 1854 рр.). Другий етап війни (квітень 1854 — лютий 1856 рр.). Паризький мирний договір 18 березня 1856 р. Причини поразки Росії.

ТЕМА 10. ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА У XVII — І ПОЛ. XIX СТ.

Система іспанських та португальських колоній в Америці. Економічний розвиток колоній. Торгівельні монополії. Система податків. Війни індіанців за своє звільнення. Система “підкування” індіанської общини. Положення негрів-рабів. Криза колоніальної системи в II половині XVIII ст. Республіка Палмаріс. Арауканія. Економічний розвиток колоній в XVIII ст. революції в Венесуелі, Новій Гранаді, Кіто, Болівії, Перу, Мексиці. Конституції нових держав. Реформи в економіці. Революції на Гаїті. Поява Бразильської держави. Створення Парагваю. С. Болівар, Х. Сен-Мартін. Система естансій. Доктор Франсія. Велика смута. Економічний розвиток нових країн після утвердження незалежності. Посилення експансії США в Латинській Америці. Доктрина Монро. Консервативні режими в латиноамериканських країнах.

ТЕМА 11. ФРАНКО-НІМЕЦЬКА ВІЙНА. НІМЕЧЧИНА У II ПОЛОВИНІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Причини франко-німецької війни. Вільгельм І. Діяльність О. фон Бісмарка. Посилення Прусії. Північно-германський союз. Зовнішня ізоляція Франції. Битви при Вейсенбурзі, Страсбурзі. Битва у Седана. Революція 4 вересня 1870 р. в Парижі. Реформування французької армії. Наступ німців на Париж. Створення Германської імперії. Уряд національної оборони Франції. Премілітарний мирний договір. Національне зібрання. А. Т’єр. Франкфуртський мир. Конституція 1871 р. Політико-адміністративний устрій Німеччини. Реформи 1870 рр. Економічний розвиток Німеччини. “Культуркампф”. Націонал-ліберальна боротьба. Зовнішня політика уряду Бісмарка. Германський колоніальний союз. Фрідріх III. Вільгельм II. Л. Капріві. “Союз сільських господарів”. Х. Гогенлоє-Шиллінгфюрст. “Політика згуртування”. СДПН. Б. фон Бюлов. Зовнішня експансія Німеччини. Економічний розвиток Німеччини на початку XX ст. Німецька “світова політика”.

ТЕМА 12. ФРАНЦІЯ У II ПОЛ. XIX — НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Наполеон III. Державний устрій II імперії. Репресії проти республіканців та радикалів. Завершення промислового перевороту. Кримська війна. Зовнішня політика Наполеона III. Втручання в справи Італії та Мексики. Міжнародна ізоляція Франції. Економічна криза 1866 р. Франко-пруська війна. Революція 4 вересня 1870 р. Паризька комуна 1871 р. ЦК національної гвардії Парижу. Уряд Т’єра. Р. Ріго. Т. Ферре. Е. Варлен. Л. Франкель. Реформи комунарів. “Кривавий травневий тиждень”. Франкфуртський мир. “Республіка герцогів”.

Економічне становище Франції після війни. Політичне становище Франції на початку 70-х рр. XIX ст. президент Т'єр. Мак-Магон. Де Бройль. Конституція 1875 р. парламентські вибори 1875 р. Президент Ж. Грєві. Діяльність Гамбетти. Закони про амністію комунарів, легалізацію профспілок. Генерал Буланже. Відставка Грєві. Спроба перевороту під керівництвом Буланже. "Комітет протесту". Панамська криза. Справа Дрейфуса. "Коаліційний уряд республіканської концентрації" Вальдека Руссо. А. Мільєран. Економічний розвиток Франції в останній третині XIX ст. розвиток фінансової сфери. Зовнішня політика Третьої республіки. Зближення Франції та Росії. Військова конвенція та політичний договір Франції та Росії. Протистояння Англії та Франції в колоніях. Захват Тунісу, Центральної Африки, Індокитаю. Мадагаскару. Розділ Судану. Окупація Марокко. Політичний розвиток країни наприкінці XIX — на початку XX ст. уряди радикалів. Ж. Жорес. Е. Комба. Ж. Клемансо. Політика уряду Клемансо. Уряд Р. Пуанкаре. Робочий рух Франції.

ТЕМА 13. РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ У II ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Кримська війна. Реформи у державно-політичному устрої Росії. Відміна кріпосного права. Соціально-політичний розвиток Росії. Військова реформа. Фінансова реформа. Судова реформа. Зовнішня політика за Олександра II. Російсько-турецька війна. Суспільно-політичний рух у 60-70 рр. XIX ст. Польське повстання 1863 року. Чернишевці. Земля і воля. Народна воля. Чорний переділ. Народовольці. Перехід до терору. Розвиток нігілізму та анархізму. Поява перших марксистських гуртків. Розвиток освіти і культури. Державно-політичний устрій Російської імперії у 80-90 рр. XIX ст. Соціально-економічний розвиток. Суспільний рух за правління Олександра III. Зовнішня політика Російської імперії. Зближення Росії та Франції. Створення військової коаліції.

ТЕМА 14. БРИТАНСЬКА ІМПЕРІЯ У II ПОЛОВИНІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Втрата світової промислової монополії. "Велика депресія". Проблеми протекціонізму та вільної торгівлі. Фінансовий розвиток. Аграрний розвиток Англії. Уряди В. Гладстона та Б. Дізраелі. Реформи в військовій, адміністративній сфері. Узаконення тред-юніонів. Відродження консерваторів. "Радикальна програма". "Ліга проліска". Р. Черчилль. "Кривава неділя" 13 листопада 1887 р. Ірландська проблема. Розвиток соціалістичного руху. Соціал-демократична федерація. Фабіанці. С. Веб. Б. Веб. Б. Шоу. Г. Уеллс. Реформістський соціалізм. "Великий страйк докерів". "Нові тред-юніони" Незалежна робітничка партія. Християнські соціалісти. Зовнішня політика Великобританії. С. Родс. Р. Кіплінг. Купівля Суецького каналу. Вікторія — імператриця Індії. Участь Англії в Балканській війні. Берлінський конгрес. Об'єднання північних та південних колоній. Англо-бурська війна. Провал "блискучої ізоляції". Закінчення вікторіанської епохи. Едуард VII. Створення Антанти. Поява лейбористської партії. Д. Л. Джордж. "Народний бюджет". Передвоєнна криза. Канада. Австралія. Нова Зеландія. Південно-Африканський союз.

ТЕМА 15. США У II ПОЛОВИНІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Громадянська війна 1861 — 1865 рр. Політичні, соціальні, економічні передумови Громадянської війни. Поява Конфедерації. Обстріл Самтера. А. Лінкольн. У. Грант. Р. Лі. Закон про гомстеди. Відміна рабства. Битва під Чанселорвіллем. Битва під Геттисбергом. У. Шерман. "Марш до моря". Вбивство А. Лінкольна. Реконструкція Півдня. Е. Джонсон. Президент Грант. Ку-клукс-клан. Економічний розвиток США в 70-80-ті рр. XIX ст. Президент Р.Б. Хейс. Поява монополій. Концентрація бізнесу. Д. Гартфілд. Ч. Артур. Б.

Гаррісон. Г. Клівленд. Американська федерація праці. Зовнішня політика США. Приєднання Гаваїв. Іспансько-американська війна. Паризький мирний договір 1898 р. Стальний трест. Дж. П. Морган. Рокфеллер. Карнегі. Т. Рузвельт. У. Тафт. В. Вільсон. “Нова демократія”. Федеральна резервна система. Закон Клейтона. Розширення експансії США.

ТЕМА 16. КИТАЙ У XVII — XIX СТ.

Династія Цин (1644 — 1912 рр.). Поширення експансії Китайської імперії наприкінці XVII — XVIII ст. Протекторат над Тибетом. Вплив європейців на Китай. Економічний розвиток Китаю в XVIII ст. Повстання Байлянь цзяо (Білого лотосу) (1796 — 1804 рр.). Армії “8-знаменних військ”, “зеленого штандарту”, “сяньюн” (місцевих сміливців). Імператори Цзяцін, Даогуан, Сяньфін. Імператриця Цисі. Заборона християнства. Втручення європейців у внутрішні справи Китаю. Місії Маккартні, В. Амхерста. Опіумні війни. Нанкінський договір. Тяньцзінський договір. Пекінські конвенції. Тайпінське повстання. Нянцзюанське повстання. Хун Сюцюань. Цзен Гофань. Ху лінь. Імператор Тунчжи. Реформи в державному устрої Китаю. Втрата провінцій. Сімоносюкський мирний договір. Реформаторські рухи. Лі Хунчжан. Кан Ювей. “100 днів реформ”. Боксерське (Іхетуанське) повстання. Імператор Гуансюй. Пу І. Революційна ліга.

ТЕМА 17. КРАЇНИ ПІВДЕННОЇ ЄВРОПИ В II ПОЛОВИНІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Італія. Повстання 1853 р. в Мілані. Експедиція Д. Мадзіні в Сицилію в 1857 р. “Національне об’єднання”. Віктор Еммануїл. Б.К. Кавур. Зовнішня політика П’ємонту. Італо-австрійська війна. Битви при Мадженті, Сольферіно, Сан-Мартіно. Віллафранкського примілітарний договір. Повстання в Романьї. Висадка гарібальдійців на Сицилії. Битва при Калатафімі. Розгром Неаполітанського королівства. Приєднання Папської області. “Партія дії”. Економічний розвиток Італії. Завершення Рісорджіменто. Державний устрій Італії після об’єднання. Приєднання Венеціанської області. Рим — столиця Італії. Конституція. “Партія двору”. “Права”. “Парламентська революція”. “Ліва”. Зовнішня політика. Ф. Кріспі. “Італійська Панама”. “Рух фаши”. Соціалістичний рух. Ді Рудіні. Політична криза наприкінці XIX ст. “Крайня ліва”. “Криваве десятиріччя”. Уряд Дзанарделлі — Джолітті. Економічний розвиток Італії наприкінці XIX — на початку XX ст. Зовнішня політика. Криза, крах “ліберальної ери”. “Червоний тиждень” 1914 р. Уряд Саландри.

Іспанія. Четверта революція (1854 — 1856 рр.). Маніфест генерала О’Доннела. Ліберальна Конституція. Економічний та політичний розвиток. П’ята революція (1868 — 1873 рр.). Х. Прім. Партія прогресистів. Повстання в Кадисі. Амадей Савойський. II Карлістська війна (1872 — 1876 рр.). I республіка. Ф. Пі-і-Маргаль. Альфонс XII. Кановас дель Кастільо. П. Сагаста. Конституція 1876 р. Р. Соріл’я. “Пакт в Ель-Пардо”. Економічний розвиток наприкінці XIX ст. соціалістичний, анархістський, автономістський рухи. Втрата колоній. Альфонс XIII. Анархістський тероризм. Війна в Марокко. “Кривавий тиждень”. А. Маура. Х. Каналехас.

Португалія. Уряд Кабрала. Уряд Солдан’ї. Соціально-економічні реформи середини XIX ст. “Реженератос”, Прогресистська партія. Втрати колоній. Революція 1910 р. Карлуш I. Ж. Франку. Мануель II. М. душ Сантуш. Уряд Т. Брагу. Конституція 1911 р.

Греція. Положення греків в Османській імперії. Фанаріоти. Положення грецького духовенства. “Філікі Етерія”. А. Іпсіланті. Експедиція Іпсіланті в Дунайські князівства. Грецьке повстання 20-х рр. XIX ст. битва при Наварині. Адріанопольський мир. Проголошення Грецького королівства. Принц Оттон. Повстання 1843 р. І. Колетис. “Мегалі” ідея. Революція 1862 р. Вільгельм Глюксбург (Георг I). Повстання 1867 р. на Криті. Прогресивна та національна партії. “Військова ліга”. Е. Венізелос.

ТЕМА 18. ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА В II ПОЛОВИНІ XIX — НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Аргентина. Парагвайська війна. Д. Сармьєнто. Економічний розвиток у II половині XIX ст. Заколот генерала Л. Хордана в 1876 р. Н. Авельянеда. Заколот у Буенос-Айресі. Х.А. Рока. Розвиток буржуазних відносин. А. Сельман. Повстання 1890 р. Революційна Хунта Громадянського союзу. Громадянський радикальний союз. Повстання 1893 р.

Бразилія. Криза рабовласницької системи. Аболіціоністський рух. “Клуб реформ”. Відміна рабства. Національна республіканська партія. Державний переворот 1889 р. Б. Констан, Д да Фонсека. Тимчасовий уряд. Сполучені штати Бразилії. Ф. Пейшоту. Заколот 1893 р. адмірала Меллу. Пруденте де Мораіс. Проповідник Антоніу — Консельейру.

Перу. Болівія, Чилі. I Тихоокеанська війна. Територіальні протиріччя Перу та Болівії в районі Тарапака — Антофагаста. Втручання іноземних держав у протистояння латиноамериканських країн. Х.М. Бальмаседа. Заколот 1891 р. Генерал Бакедано.

Центральна Америка. Х.С. Селайя. Центрально-Американська республіка. Експансія США. Президент Еро.

Куба. Десятирічна війна за незалежність. Мала війна. Відміна рабства. Повстання 1895 р. Хосе Марті. Антоніо Масео. Массімо Гомес, Калісто Гарсія. Втручання США. Війна між США та Іспанією. Створення Кубинської республіки (1902 р.). Протиріччя Англії та США в Карибському басейні.

“Венесуельський конфлікт”. Визвольний рух в Колумбії. Створення Панамської республіки. Політика “великого кийка”. “Дипломатія долара”. “Дипломатія канонерок”. Економічний розвиток Латиноамериканських країн наприкінці XIX ст.

Мексика. Диктатура Порфіріо Діаса. Соціально-економічний розвиток Мексики. Положення селян-пеонів. Рух Е. Сапати та Ф. Вілья. Робітничий рух. Створення Ліберальної партії. Ф. Мадера. “План Сан-Луїс-Потосі”. Революція 1911 р. “План Айяла”. “Будинок робітників світу”. В. Уерта. Заколот В. Уерта. Повстання В. Карранси. Окупація США Веракрус. Захоплення Мехіко арміями Сапати та Вільї. Вторгнення США в Мексику в 1916 — 1917 рр. Конституція 1917 р.

ТЕМА 19. КРАЇНИ ПІВНІЧНОЇ ЄВРОПИ У XVII — НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Королівства Швеція. Війна Швеції з Данією (1675 — 1679 рр.). Карл XI (1660 — 1697 рр.). Карл XII (1697 — 1718 рр.) Північна війна (1700 — 1721 рр.). “Ера свободи”. “Шляпи” та “ковпаки”. Густав III (1771 — 1792 рр.). Державний переворот 1772 р. Шведські реформи у дусі “просвітницького абсолютизму”. Зовнішня політика Швеції. Фінський національно-визвольний рух. Г.М. Спренгтпортен. Густав IV Адольф (1792 — 1809 рр.). Російсько-шведська війна (1808 — 1809 рр.). Приєднання Фінляндії до Росії. Велике князівство Фінляндське. Карл XIII (1809 — 1818 рр.). Карл XIV Юхан (Ж.Б. Бернадот). Таємний договір Росії та Швеції. Зустріч в Або. Участь Данії в війні проти Швеції.

Датсько-норвезьке королівство. Соціально-економічний розвиток скандинавських країн в XVII ст. формування капіталістичного ладу. Утвердження мануфактур. Встановлення абсолютизму. Війна Данії та Швеції в 1658 — 1660 рр. Фредерік III Датський (1648 — 1670 рр.). “Королівський закон”. Фредерік IV Датський (1699 — 1730 рр.). Економічний розвиток Датсько-Норвезького королівства. Фредерік V Датський (1766 — 1808 рр.). І. Струензе. Державний переворот в Данії в 1784 р. Зовнішня політика Данії. Напад англійців на Копенгаген. Кільський трактат. Державне зібрання. Конституція Норвегії 1814 р. Унія Норвегії та Швеції.

Соціально-економічний розвиток Скандинавії в 1815 — 1870 рр. Розвиток ліберального руху в скандинавських країнах. Оскар I Шведський (1844 — 1859 рр.). Фредерік VII (1848 — 1863 рр.). Датська революція. Введення конституційної монархії. Шлезвіг-голштинська проблема. I прусько-датська війна (1848 — 1850 рр.). II прусько-датська війна (1864 — 1866 рр.). Карл XV Шведський (1859 — 1872 рр.). Рух Маркуса Тране в Норвегії.

Соціально-економічний розвиток скандинавських країн в середині XIX ст. Положення скандинавських країн в 70 — 80-ті рр. XIX ст. соціально-економічний розвиток.

Данія. Формування політичних партій “Об’єднанні Венстре”. “Хейре”. Соціал-демократична партія. “Реформ-венстре”. Е. Крістенсен. Реформи лівих у Данії на початку XX ст. “Радикальні Венстре”.

Швеція-Норвегія. Соціально-економічний розвиток Швеції в останній треті XIX ст. Парламентська реформа 1866 р. партія сільських господарів. Ліберали, соціал-демократи. Система двомовності норвежців. Ю. Свердруп. “Хейре” та “Венстре”. Протистояння Норвегії та Швеції наприкінці XIX ст. Коаліційний уряд Крістіана Мікельсона. Розірвання унії в 1905 р. Створення Норвезького королівства. Хокон VII.

Швеція на початку XX ст. створення Об’єднаної ліберальної партії. Карл Стааф. Уряд Стаафа. Парламентська реформа 1907 — 1909 рр. “Селянські походи” 1914 р. Густаф V.

Норвегія на початку XX ст. Норвезька робітничка партія. Закон про іноземні концесії. Закон обов’язкове страхування. Уряд Г. Кнудсена.

Фінляндія на початку XX ст. Політико-адміністративний устрій Фінляндії. Соціально-економічний розвиток Фінляндії. Розвиток капіталізму. Формування політичної системи суспільства: шведомани та фіномани. Старофіни та младафіни. Переворот 1899 р. “Русифікація Фінляндії”. “Конституційний блок” младофінів та шведоманів. “Партія активного опору”. Робітничка партія Фінляндії. Соціал-демократична партія Фінляндії. Виступи фінів у 1905 — 1907 рр. Конституція країни. “Аграрний союз”. Шведська народна партія. Посилення репресій після придушення I російської революції.

ТЕМА 20. ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНА ЄВРОПА У XVII — НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Австрійська імперія. Австрійсько-італійська війна 1859 р. “Жовтневий диплом”. “Лютневий патент”. Австро-пруська війна (1866 р.). Франц Йосиф (1848 — 1916 рр.).

Австро-угорська імперія. Дуалістична імперія (1867 р.). Приєднання Боснії та Герцеговини. Політико-адміністративний устрій імперії. Конституція 1867 р. “Фундаментальні статті” чеського народу. Союзний договір Німеччини та Австро-Угорщини (1879 р.). Економічний розвиток імперії в II половині XIX ст. “Німецько-національний союз” фон Шьонерера. “Лінцька програма”. Пангерманізм. Національне питання. Криза 1897 р. Угорщина в системі дуалізму. Економічна криза 1903 р. А. Л. Еренталь. Закон про загальне виборче право (1907 р.). Франц Фердинанд. Посилення реакції в 1913 — 1914 рр. Вбивство Франца Фердинанда.

Польща. Криза Речі Посполитої в II половині XVII ст. Державний устрій. Ян II Казимір. М.К. Вишневецький (1669 — 1673 рр.). Ян III Собеський (1774 — 1696 рр.). Август II (1697 — 1733 рр.). Август III (1733 — 1763 рр.). Національно-визвольна війна українського народу. Б. Хмельницький. Повстання К. Наперського (1651 р.). Польсько-турецькі війни II половини XVII ст. Шведсько-польська війна (1655 — 1660 рр.). Північна війна. Станіслав Лещинський. “Магнатський республіканізм” XVIII ст. Розвиток економіки в XVIII ст. Війна за Польську спадщину. Барська конфедерація 1768 р. Август Понятовський. I розділ Польщі (1772 р.). Чотирирічний сейм 1788 — 1792 рр. Конституція 1791 р. Тарговицька конфедерація 1792 р. II розділ Польщі 1793 р. Повстання 1794 р. Т. Костюшко. Битва під Раковицями. “Поланецький універсал”. Битва під Мацейовицями. III розділ Польщі в 1795 р. Участь поляків у наполеонівських війнах. Велике князівство Варшавське. Конституція ВКВ, громадянський кодекс. Королівство Польське в складі Росії. Економічний розвиток Польщі в I половині XIX ст. Повстання 1830 — 1831 рр. А. Чарторийський. Е. Дембовський. Повстання 1846 р. у Кракові. Центральний національний комітет в Познані. А. Велепольський. Я. Домбровський, З. Падлевський, З. Сераковський. Повстання 1863 р. Національний уряд. Економічний розвиток у II половині XIX ст.

Політичний розвиток польських земель в II половині XIX ст. “Привісленський край”. Русифікація та германізація Польщі. Колонізаційна комісія. Економічний розвиток Польщі.

Розвиток промисловості. Соціальний розвиток. “варшавський позитивізм”. Польська ліга 1867 р. Національна ліга 1897 р. Польська соціалістична партія. Національно-демократична партія. Революція 1905 р. в Польщі. Повстання в Лодзі. Польський народний союз. ППС — Революційна фракція. Р. Дмовський. Ю. Пілсудський. Союз активної боротьби. Тимчасова комісія об’єднаних партій за незалежність.

Становище Південно-Східної Європи в XVII ст. Панування Османської імперії на Балканах. Військовий кордон. Гранічари. Вплив русько-турецьких війн на Балкани. Південні слов’яни у складі Австрійської імперії. Економічний розвиток слов’ян Словенії та Хорватії, Воеводіни, Далмації. Національне відродження слов’ян. А. Лінхарт (1756 — 1795 рр.), Е. Копітар (1780 — 1844 р.). Я. Блейвез. Ф. Прешерна. Л. Гай (1809 — 1872 рр.). “Новіне хорватске”. Ілліризм. Я. Драшкович. І. Мажураніч, С. Враз. “Хорватська матиця”. “Мад’яронство”. “Сербська матиця”. Д. Обрадовіч. В. Караджич.

Участь південних слов’ян в подіях 1848 — 1849 рр. Сербський Головний комітет. Д. Стратимирович. Й. Раянович. М. Маяр. Й. Єлачич. Економічний розвиток південнослов’янських земель у складі Австро-угорської імперії в II половині XIX ст. Хорватські народняки — ліберали та “праваші”. Й. Штросмайер. Ф. Рачкий. А. Старчевич. “Велика Хорватія”. С. Мілетович. “Об’єднана Словенія”. Становище слов’ян під владою Порту в XVIII ст. Чорногорія. Петро II Негуш. Д. Негод. Сербія. Карагеоргій. Ічків мир. Народна скупщина. II Сербське повстання. М. Обренович. “Устав” Сербії. “Уставобранителі”. “Начертання” І. Гарашаніна. Свято-Андрійвська скупщина. М. Обренович. С. Маркович. “Об’єднана сербська молодь”. Боснія та Герцеговина. Омар-паша. Повстання слов’ян-християн під проводом Л. Вукаловича.

ТЕМА 21. ЯПОНІЯ У XVII — XIX СТ.

Встановлення сьогунату Токугава. Державна система Японії за часів Токугава. Політико-адміністративна система Японії в XVII — XVIII ст. Іеміцу Токугава. Криза системи відносин самурайського суспільства в XVIII ст. Йосімуне Токугава (1716 — 1745 рр.). Мацудайра Саданобу (1787 — 1793 рр.). Формування ринкової системи відносин в Японії на початку XIX ст. Мідзуно Тадакуні. Європейська експансія в I половині XIX ст. Контакти російських купців з населенням Курил, Хоккайдо. М. Перрі. Зіткнення японців та європейців в середині XIX ст. Договори про вільний доступ європейців в Японію. Реставрація Мейдзі. Ера реформ. Формування системи централізованого управління. Спроби самураїв ліквідувати державний устрій. Реформа армії. О. Тосіміті. І. Хіробумі. Конституція 1889 р. Реформа освіти. Розвиток економіки в II половині XIX ст. Зовнішня експансія Японії в II половині XIX ст. Сімоносюкський договір 1895 р.

ТЕМА 22. I СВІТОВА ВІЙНА.

Липнева криза. Г. Принцип. Вбивство Франца Фердинанда. Спроби вирішення “сербського питання”. Вільгельм II. Військові плани сторін. Мобілізація в Росії. Переговори в середині Антанти. Ультиматум Троїстого Союзу Сербії. Початок війни Австро-Угорщини проти Сербії. Вступ у війну Німеччини та Росії. Окупація Люксембургу. Вторгнення Німеччини в Бельгію. Вступ у війну Великобританії.

Причини війни. Зіткнення інтересів сторін. Плани переділу Європи та світу. ТВД I світової війни. Націоналістичні настрої в суспільствах воюючих країн. Вступ у війну Японії та Порту.

План генерала Шліффена. Форсування Марни. Наступ Росії в Східній Пруссії. Поразка у Мазурських озер. Відступ російської армії з Східної Пруссії. Наступ російських військ в Галичині. Облога Перемишля. Зайняття Східної Пруссії. Битва на Марні. Позиційна війна на Західному фронті. Битва при Лодзі. Наступ австро-угорських та німецьких військ в Південній Польщі. Мольтке. Гінденбург.

Військові дії 1915 — 1916 рр. Відступ російських військ з Східної Пруссії. Наступ союзників в Шампані, Артуа, Фландрії. Битва при Іпрі. Морська блокада Англії. Потоплення “Лузітанії”. Вступ у війну Італії. Наступ троїстого союзу на Балканах. Битва у Вердена. “Верденська м’ясорубка”. Брусилівський прорив. Вступ у війну Румунії. Наступ військ Антанти на Соммі.

Внутрішнє становище воюючих країн. “Священна єдність” у Франції. Коаліційний уряд Англії. Розпуск парламенту в Австро-Угорщині. Уряд А. Бріана в Франції, уряд Д. Ллойд Джорджа. Уряди Б. Шрюрмера, Н. Голіцина в Росії. Вступ на престол в Австро-Угорщині імператора Карла. Об’єднання зусиль для перемоги в воюючих країнах. Радикалізація соціального становища в країнах. “Інтернаціональне соціалістичне бюро”. Спроби переговорів між Антантою та Четверним союзом. Революція в Росії. Вступ у війну США. Зростання страйкового руху в воюючих країнах. Незалежна німецька соціал-демократична партія. Г. Гаазі. К. Каутський. Уряд Ж. Клемансо.

Наступ військ Антанти в квітні 1917 р. у районах Арраса, Сен-Кантена, Реймса. Битва при Капоретто. Підводна війна. “14 пунктів Вільсона”. Брестський мир. Німецький наступ в Пікардії. Ф. Фош. Битви на Марні, під Ам’єном. Наступ Антанти на Балканах. Вихід з війни Болгарії, Туреччини, Австро-Угорщини. Капітуляція Німеччини. Початок революцій в Німеччині та Австро-Угорщині. Наслідки I світової війни.

СЕМІНАРСЬКІ ЗАНЯТТЯ З КУРСУ

СЕМІНАР 1. АНГЛІЙСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ XVII СТ.

Постановка проблеми.

1. Соціально-економічні, релігійні передумови Англійської революції.
2. Конституційний період революції.
3. Перша та друга громадянські війни.
4. Протекторат Олівера Кромвеля та реставрація Стюартів.
5. Англія у 1680 — 1889 роках.
6. “Славна революція”.
7. Наслідки Англійської революції.

Теми рефератів:

1. Історичний портрет Олівера Кромвеля.
2. Роль та місце релігійного фактору в Англійській революції.
3. Армія “нового порядку”.

Література:

1. Барг М.А. Великая Английская революция в портретах ее деятелей. — М.: Мысль, 1991. — 399 с.
2. Виппер Р.Ю. История нового времени: Учебное пособие. — К.: Ника-центр; Вист-С, 1997. — 621 с.
3. Всемирная история: Учебник для вузов / Под ред. Г.Б. Поляка, А.Н. Марковой. — М: ЮНИТИ, 2001. — 496 с.
4. Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки: Учебник. — М.: Высш. шк., 1984. — 335 с.
5. Историография истории нового времени стран Европы и Америки: Учебн. Пособие для студ. вузов — А.В. Адо, И.С. Галкин / Под ред. И. П. Дементьева, И.В. Григорьева и др.— М.: Высш шк., 1990. — 512 с.
6. История Европы. Т. 4. Европа нового времени (XVII — XVIII века). — М.: Наука, 1994. — 509 с.
7. Новая история стран Европы и Америки: Первый период: Учебник / В.И. Виноградов, Н.М. Гусева, А.М. Зверев и др.: Под ред. Е.Е. Юровской и И.М. Кривогуза. — М.: Высш шк., 1998. — 415 с.
8. Новая история стран Европы и Америки: Первый период: Учебник для студ. вузов / Под ред. А.В. Адо. — М.: Высш. шк., 1986. — 623 с.
9. Новая история: Т. 1. 1640 — 1789: Учебник / Под ред. Б.Ф. Поршнева, С.Д. Сказкина, Е.Б. Черняка. — изд. 3-е. — М.: Мысль, 1964. — 567 с.
10. Поулсен И. Английские бунтари: Пер. с англ. / Ред. пред. и коммент. С.Н. Бурина. — М.: Прогресс, 1987. — 280 с.
11. Сборник документов по истории Нового времени стран Европы и Америки (1640 — 1870 гг.): Учебное пособие / Сост. Е.Е. Юровская. — М.: Высш шк., 1990. — 255 с.
12. Сборник документов по истории Нового времени. Буржуазные революции XVII — XVIII вв.: Учебное пособие / Сост. М.Ю. Золотухин, М.М. Куриков, В.М. Лобанов и др.: Под ред. В.Г. Сиротина. — М.: Высш. шк. 1990. — 303 с.

Методичні рекомендації до семінару

Даний семінар висвітлює процеси, що протікали в Англії на протязі XVII ст. Студенти повинні звернути увагу на дослідження політичних, економічних, соціальних, релігійних передумов Англійської революції, визначення типу та характеру цього історичного феномену, основних етапів. Необхідно дослідити процеси реформ у парламенті, армії. Потрібно чітко визначити причини Реставрації та поразки республіканців, а також передумови, що привели до “Славної революції” та встановлення правління Вільгельма Оранського. Студенти повинні давати об’єктивну оцінку документам, що мають відношення до захисту прав та свобод громадян, що були прийняті у XVII ст.

СЕМІНАР 2. ВЕЛИКА ФРАНЦУЗЬКА РЕВОЛЮЦІЯ.

Постановка проблеми.

1. Історичні передумови Великої Французької революції.
2. I етап революції (5 травня 1789 — 10 серпня 1792 рр.): взяття Бастилії, діяльність Установчих зборів, Конституція 1791 р., початок революційних війн, Законодавчі збори.
3. II етап революції (10 серпня 1792 — 27 липня 1794 рр.): повстання 10 серпня 1792 р., війна проти Пруссії та Австрії, діяльність Національного конвенту, страта Людовика XVI, якобінська диктатура.
4. III етап революції (27 липня 1794 — 9 листопада 1799 рр.): термідоріанський переворот, Конституція 1795 р., створення і діяльність Директорії, переворот 18 брюмера (9 листопада 1799 р.).
5. Історичні наслідки Великої Французької революції.

Теми рефератів

1. М. Робесп'єр: історичний портрет.
2. Вандейське повстання.

Література:

1. Вишпер Р.Ю. История нового времени: Учебное пособие. — К.: Ника-центр; Вист-С, 1997. — 621 с.
2. Всемирная история: Учебник для вузов / Под ред. Г.Б. Поляка, А.Н. Марковой. — М.: ЮНИТИ, 2001. — 496 с.
3. Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки: Учебник. — М.: Высш. шк., 1984. — 335 с.
4. Документы истории Великой Французской революции: Учебное пособие: В 2-х т. — М.: Изд-во Московского университета, 1990. — 528 с.
5. Историография истории нового времени стран Европы и Америки: Учебн. пособие для студ. вузов — А.В. Адо, И.С. Галкин / Под ред. И. П. Дементьева, И.В. Григорьева и др.— М.: Высш шк., 1990. — 512 с.
6. История Франции: В 3-х т. / Ред. кол.: А.З. Манфред (отв. ред.) и др. — М.: Наука, 1972.
7. Левандовский А.П. Робеспьер. — М.: Молодая гвардия, 1965. — 304 с.
8. Манфред А.З. Великая Французская революция. — М.: Наука, 1983. — 431 с.
9. Манфред А.З. Наполеон Бонапарт. — 5-е изд. — М.: Мысль, 1989. — 735 с.
10. Новая история стран Европы и Америки: Первый период: Учебник / В.И. Виноградов, Н.М. Гусева, А.М. Зверев и др.: Под ред. Е.Е. Юровской и И.М. Кривогуза. — М.: Высш шк., 1998. — 415 с.
11. Новая история стран Европы и Америки: Первый период: Учебник для студ. вузов / Под ред. А.В. Адо. — М.: Высш. шк., 1986. — 623 с.
12. Новая история: Т. 1. 1640 — 1789: Учебник / Под ред. Б.Ф. Поршнева, С.Д. Сказкина, Е.Б. Черняка. — изд. 3-е. — М.: Мысль, 1964. — 567 с.
13. Ревуненков В.Г. Очерки по истории Великой Французской революции. Падение монархии 1789 — 1792 гг. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. — 240 с.
14. Сборник документов по истории Нового времени стран Европы и Америки (1640 — 1870): Учебное пособие / Сост. Е.Е. Юровская. — М.: Высш шк., 1990. — 255 с.
15. Сборник документов по истории Нового времени. Буржуазные революции XVII — XVIII вв.: Учебное пособие / Сост. М.Ю. Золотухин, М.М. Куриков, В.М. Лобанов и др.: Под ред. В.Г. Сиротина. — М.: Высш. шк. 1990. — 303 с.
16. Фридрих Ц. Дантон. — Изд. 3-е. — М.: Наука, 1965. — 270 с.
17. Царство натовпу: Із історії Великої Французької революції по книзі Леона і Тарда / Передм. Б. Корольова, С. Рябова. — К.: Укр. НДІНТІ, 1991. — 24 с.

СЕМІНАР 3. НІМЕЦЬКІ ДЕРЖАВИ
У II ПОЛОВИНІ XVII — I ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Постановка проблеми.

1. Політичний розвиток німецьких держав XVII — XVIII ст.: політичний устрій, форма правління, реформування державного устрою, внутрішня та зовнішня політика.
2. Економічне становище німецьких земель у XVII — I половині XIX ст.
3. Пруське королівство у XVIII ст.
4. Розвиток Німеччини під час наполеонівських війн. Проблема формування та консолідації німецької нації.
5. Революція у німецьких державах 1848 — 1849 рр.

Теми рефератів

1. Історичний портрет Фрідріха Великого.

Література:

1. Виппер Р.Ю. История нового времени: Учебное пособие. — К.: Ника-центр; Вист-С, 1997. — 621 с.
2. Всемирная история: Учебник для вузов / Под ред. Г.Б. Поляка, А.Н. Марковой. — М.: ЮНИТИ, 2001. — 496 с.
3. Галкин И.С. Создание Германской империи (1815 — 1871 рр.). — М., 1986.
4. Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки: Учебник. — М.: Высш. шк., 1984. — 335 с.
5. Деборин Очерки социально-политической мысли в Германии: конец XVII — начало XIX вв. — М., 1967.
6. Историография истории нового времени стран Европы и Америки: Учебн. Пособие для студ. вузов — А.В. Адо, И.С. Галкин / Под ред. И. П. Дементьева, И.В. Григорьева и др.— М.: Высш шк., 1990. — 512 с.
7. История Европы. Т. 4. Европа нового времени (XVII — XVIII века). — М.: Наука, 1994. — 509 с.
8. Кан С.Б. Два восстания силезских ткачей: 1793 — 1844 гг. — М., 1948.
9. Кан С.Б. Революция 1848 г. В Австрии и Германии. — М., 1948.
10. Новая история стран Европы и Америки: Первый период: Учебник / В.И. Виноградов, Н.М. Гусева, А.М. Зверев и др.: Под ред. Е.Е. Юровской и И.М. Кривогуза. — М.: Высш шк., 1998. — 415 с.
11. Новая история стран Европы и Америки: Первый период: Учебник для студ. вузов / Под ред. А.В. Адо. — М.: Высш. шк., 1986. — 623 с.
12. Новая история: Т. 1. 1640 — 1789: Учебник / Под ред. Б.Ф. Поршнева, С.Д. Сказкина, Е.Б. Черняка. — изд. 3-е. — М.: Мысль, 1964. — 567 с.
13. Сборник документов по истории Нового времени стран Европы и Америки (1640 — 1870 гг.): Учебное пособие / Сост. Е.Е. Юровская. — М.: Высш шк., 1990. — 255 с.

СЕМІНАР 4. ВИНИКНЕННЯ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ

Постановка проблеми.

1. Заснування колоній та їх соціально-економічний розвиток у XVII — XVIII ст.ст.
2. Соціально-політичні та ідеологічні передумови Війни за незалежність США.
3. Військові дії у 1775 — 1783 рр.
4. Виникнення та реформування політико-адміністративної системи США.
5. Характер, особливості, наслідки Війни за незалежність США.

Теми рефератів:

1. Джордж Вашингтон : історичний портрет.
2. Бенджамін Франклін: історичний портрет.
3. Олександр Гамільтон: історичний портрет.
4. Зовнішня політика уряду США у 1775 — 1783 рр.

Література:

1. Виппер Р.Ю. История нового времени: Учебное пособие. — К.: Ника-центр; Вист-С, 1997. — 621 с.
2. Всемирная история: Учебник для вузов / Под ред. Г.Б. Поляка, А.Н. Марковой. — М.: ЮНИТИ, 2001. — 496 с.
3. Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки: Учебник. — М.: Высш. шк., 1984. — 335 с.
4. Джефферсон Т. Автобиография. Заметки о штате Виргиния: пер. с англ. / Сост. и общ. ред. А.А. Фурсенко. — Л.: Наука, 1990. — 315 с.
5. Иванов Р.Ф. Франклин. — М.: Молодая гвардия, 1972. — 256 с.
6. Историография истории нового времени стран Европы и Америки: Учебн. Пособие для студ. вузов — А.В. Адо, И.С. Галкин / Под ред. И. П. Дементьева, И.В. Григорьева и др. — М.: Высш шк., 1990. — 512 с.
7. Калашников В.М. Антиколониальная борьба индейцев Северной Америки в XVII — XVIII вв. — Днепропетровск: Изд-во ДГУ, 1991. — 176 с.
8. Калашников В.М. Эволюция институтов государства и права в североамериканских колониях европейских государств (XVII — XVIII вв.). — Днепропетровск: Наука и образование, 1999. — 256 с.
9. Новая история стран Европы и Америки: Первый период: Учебник / В.И. Виноградов, Н.М. Гусева, А.М. Зверев и др.: Под ред. Е.Е. Юровской и И.М. Кривогуза. — М.: Высш шк., 1998. — 415 с.
10. Новая история стран Европы и Америки: Первый период: Учебник для студ. вузов / Под ред. А.В. Адо. — М.: Высш. шк., 1986. — 623 с.
11. Новая история: Т. 1. 1640 — 1789: Учебник / Под ред. Б.Ф. Поршнева, С.Д. Сказкина, Е.Б. Черняка. — изд. 3-е. — М.: Мысль, 1964. — 567 с.
12. Очерки новой и новейшей истории США: В 2-х т. — М.: Наука, 1960.
13. Пейн Т. Избранные сочинения: пер. с английского. — М.: Наука, 1959. — 422 с.
14. Печатнов В.О. Гамильтон и Джефферсон. — М.: Международные отношения, 1984. — 336 с.
15. Сборник документов по истории Нового времени стран Европы и Америки (1640 — 1870): Учебное пособие / Сост. Е.Е. Юровская. — М.: Высш шк., 1990. — 255 с.
16. Сборник документов по истории Нового времени. Буржуазные революции XVII — XVIII вв.: Учебное пособие / Сост. М.Ю. Золотухин, М.М. Куриков, В.М. Лобанов и др.: Под ред. В.Г. Сиротина. — М.: Высш. шк. 1990. — 303 с.
17. Степанова О.Л. 4 июля 1776 г. — М.: Молодая гвардия, 1976. — 192 с.
18. Ушаков В.А. Америка при Вашингтоне (Полит. и соц.-экономич. проблемы США в 1789 — 1797 гг.). — Л.: Наука, 1983. — 288 с.
19. Яковлев Н.Н. Вашингтон. — М.: Молодая гвардия, 1973. — 400 с.

СЕМІНАР 5. СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ РУХИ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ У II ПОЛОВИНІ XVIII — I ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Постановка проблеми.

1. Суспільна думка II половини XVIII ст.
2. Повстання О. Пугачова 1773 — 1775 рр.
3. Масонський рух у Росії.
4. Декабристський рух.
5. Польське повстання 1830 — 1831 рр.
6. Селянські виступи I половини XIX ст.

Теми рефератів

1. Павло Пестель: історичний портрет.
2. Особливості масонського руху в Росії.
3. Омелян Пугачов: історичний портрет.

Література:

1. Буганов В.И. Крестьянские войны в России XVII – XVIII вв. – М.: Наука, 1976.
2. Буганов В.И. Пугачев. – М.: Мол. гвардия, 1984.
3. Вернадский Г.В. Русская история: учебник: - М., 1997.
4. Внутренняя политика царизма (середина XVI – начало XX в.). – Л., 1967.
5. Данилов А.А. История России IX – XIX вв.: справочные материалы. – М., 1997.
6. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России: Учебник. – М., 1983 (3-е изд.), 1968 (2-е изд.).
7. История России с древнейших времен до 1861 года: Учебник для вузов / Под ред. Н.И. Павленко – М., 1996.
8. Крестьянская война 1773 – 1775 гг. в России: Докум. из собр. Гос. истор. музея. – М.: Наука, 1973.
9. Лимонов Ю.А. Емельян Пугачев и его соратники. – Л.: Знание, 1975.
10. Лимонов Ю.А., Мавродин В.В., Панях В.М. Пугачев и его сподвижники. – М.-Л.: Наука, 1965.
11. Лимонов Ю.А., Мавродин В.В., Панях В.М. Пугачев и пугачевцы. – Л.: Наука, 1974.
12. Мавродин В.В. Крестьянская война под руководством Пугачева. – М.: Знание, 1973.
13. Мавродин В.В. Под знаменем крестьянской войны. – М.: Мысль, 1974.
14. Моряков В.И. Русское просветительство второй половины XVIII в ека: Из истории общественно-политической мысли России. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1994.
15. Мунчаев Ш.М., Устинов В.М. История России – М., 1997.
16. Муратов Х.И. Крестьянская война 1773 – 1775 гг. в России. – М.: Воениздат, 1954.
17. Политическая история Российского государства: Учебник для вузов / Под ред. Ш.М. Мунчаева. – М., 1998.
18. Рознер И.Г. Казачество в Крестьянской войне 1773 – 1775 гг. – Львов: Изд-во Львовск. ун-та, 1966.
19. Россия и мир: Учебная книга по истории: В 2-х ч. / Под ред. А.А. Данилова. – М., 1995.

СЕМІНАР 6. ЛАТИНСЬКА АМЕРИКА У XVII — ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ XIX СТ.

Постановка проблеми.

1. Адміністративно-територіальна система та соціально-економічний устрій латиноамериканських колоній у XVII — XIX сторіччях.
2. Криза колоніальної системи у Латинській Америці.
3. Проблема типологізації латиноамериканських революцій.
4. Проблема утвердження нових незалежних держав та прихід до влади консерваторів.
5. Історичні наслідки революцій у Латинській Америці.

Теми рефератів

1. Симон Болівар: історичний портрет.
2. Народні повстання у XVII — першій половині XIX ст.

Література:

1. Альперович М.С. Рождение Мексиканского государства. — М.: Наука, 1977. — 135 с.
2. Альперович М.С., Слезкин Л.Ю. История Латинской Америки (с древнейших времен до начала XX века): Учебное пособие. — М.: Высш. шк., 1981. — 295 с.
3. Альперович М.С., Слезкин Л.Ю. Образование независимых государств в Латинской Америке (1804 — 1903 гг.). — М.: Просвещение, 1966. — 243 с.
4. Булавин В.И. Боливия. — М.: Мысль, 1975. — 59 с.
5. Вишпер Р.Ю. История нового времени: Учебное пособие. — К.: Ника-центр; Вист-С, 1997. — 621 с.
6. Всемирная история: Учебник для вузов / Под ред. Г.Б. Поляка, А.Н. Марковой. — М.: ЮНИТИ, 2001. — 496 с.
7. Гавриков Ю.П. Перу: от инков до наших дней. — М.: Наука, 1977. — 135 с.
8. Гамбоа Ф. Коста-Рика: Историко-публицист. очерк: пер. с исп. / Под ред. Ю.С. Жилиева. — М.: Прогресс, 1966. — 183 с.
9. Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки: Учебник. — М.: Высш. шк., 1984. — 335 с.
10. Историография истории нового времени стран Европы и Америки: Учебн. пособие для студ. вузов — А.В. Адо, И.С. Галкин / Под ред. И. П. Дементьева, И.В. Григорьева и др. — М.: Высш шк., 1990. — 512 с.
11. Лаврецкий И. Боливар. — М.: Молодая гвардия, 1966. — 208 с.
12. Леонов Н.С. Почерки новой и новейшей истории стран Центральной Америки. — М.: Мысль, 1975. — 328 с.
13. Новая история стран Европы и Америки: Первый период: Учебник / В.И. Виноградов, Н.М. Гусева, А.М. Зверев и др.: Под ред. Е.Е. Юровской и И.М. Кривогуза. — М.: Высш шк., 1998. — 415 с.
14. Новая история стран Европы и Америки: Первый период: Учебник для студ. вузов / Под ред. А.В. Адо. — М.: Высш. шк., 1986. — 623 с.
15. Пименова Р.А. Аргентина. — М.: Мысль, 1987. — 132 с.

СЕМІНАР 7. НІМЕЧЧИНА У II ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.

Постановка проблеми.

1. Політичне і соціально-економічне становище Німеччини у 50 — 60-ті рр. ХІХ ст.
2. Франко-пруська війна та утворення Германської імперії.
3. Політичний розвиток Німеччини у 70 — 90-ті рр. ХІХ ст.
4. Соціально-економічне становище Німеччини у 70 — 90-ті рр. ХІХ ст.
5. Зовнішня політика Німеччини у 70 — 90-ті рр. ХІХ ст.

Теми рефератів

1. О. фон Бісмарк: історичний портрет.
2. Франко-пруська війна в системі міжнародних відносин в Європі в II пол. ХІХ ст.

Література

1. Бисмарк О. Мысли и воспоминания. — М.: Мысль, 1997.
2. Виппер Р.Ю. История нового времени: Учебное пособие. — К.: Ника-центр; Вист-С, 1997. — 621 с.
3. Всемирная история: Учебник для вузов / Под ред. Г.Б. Поляка, А.Н. Марковой. — М: ЮНИТИ, 2001. — 496 с.
4. Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки: Учебник. — М.: Высш. шк., 1984. — 335 с.
5. Историография истории нового времени стран Европы и Америки: Учебн. Пособие для студ. вузов — А.В. Адо, И.С. Галкин / Под ред. И. П. Дементьева, И.В. Григорьева и др.— М.: Высш шк., 1990. — 512 с.
6. Новая история стран Европы и Америки: Второй период: Учебник / В.И. Виноградов, Н.М. Гусева, А.М. Зверев и др.: Под ред. Е.Е. Юровской и И.М. Кривогуза. — М.: Высш шк., 1998. — 415 с.
7. Новая история стран Европы и Америки: Второй период: Учебник для студ. вузов / Под ред. А.В. Адо. — М.: Высш. шк., 1986. — 623 с.
8. Туполев Б.М. Восстание Маджи-Маджи. Становление и кризис германского колониального правления в Восточной Африке. — М., 1991.
9. Чарный И.С. Начало колониальной экспансии Германии в Африке (1879 — 1885 гг.). — М., 1970.

СЕМІНАР 8. РОСІЯ У 1860 — 1870 РР. ЕПОХА РЕФОРМ.

Постановка проблеми.

1. Реформи у державно-політичному устрої Росії.
2. Соціально-політичний розвиток Росії.
3. Зовнішня політика за Олександра II.
4. Суспільно-політичний рух у 60-70 рр. XIX ст.
5. Польське повстання 1863 року.
6. Розвиток освіти і культури.
7. Наслідки реформ.

Література

1. История России IX – XIX вв.: справочные материалы. – М., 1997.
2. Хронология российской истории: Энциклопедический справочник / Под ред. Ф. Конта. – Ф. Конта. – М., 1994
3. Бородина О.И., Щербаков О.М. Тесты по истории России: XIX в. / Под ред. А.А. Данилова. – М., 1996.
4. Вернадский Г.В. Русская история: учебник: - М., 1997.
5. Головатенко А. История России: спорные проблемы: Пособие для поступающих на гуманитарные факультеты. – М., 1995.
6. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России: Учебник. – М., 1983 (3-е изд.), 1968 (2-е изд.).
7. История России: Учебное пособие для ВУЗОВ: в 2-х т. / Под ред. С.В. Леоновой. – М., 1997.
8. История России с древности до наших дней: Пособие для поступающих в ВУЗЫ / Под ред. И.В. Волковой и др. – М., 1998.
9. История России в вопросах и ответах. Курс лекций: Учебное пособие / Сост. С.А. Кислицын. – Ростов-н/д, 1997.
10. Мунчаев Ш.М., Устинов В.М. История России – М., 1997.
11. Политическая история Российского государства: Учебник для ВУЗОВ / Под ред. Ш.М. Мунчаева. – М., 1998.
12. Великие государственные деятели России: Учеб. пособие / Под ред. А.Ф. Кисилева. – М., 1996.
13. Великие русские люди: Сборник / Сост. В. Володин – М., 1984.
14. Внутренняя политика царизма (середина XVI – начало XX в.). – Л., 1967.
15. Ананьич Б., Чернуха В. Первый шаг к революции // Родина .1991. № 9,10.С. 25-28.
16. Ананьич Б., Чернуха В. Чернильные перемены: (Власть и общество: Этапы расхождений) // Родина. 1991. № 11, 12. С.108-111;
17. Ананьич Б., Чернуха В. Партия контрреформ: (Третье поколение русских реформаторов. 1890-1900 гг.) // Родина. 1992. № 2. С.30-35.
18. Великие реформы в России. 1856-1874гг/ Под ред. Л.Г. Захаровой, Бен Эклофа, Дж.Бешнелла. М., 1992.
19. Литвак Б.Г. Переворот 1861г. в России: почему не реализовалась реформаторская альтернатива. М., 1991.
20. Пантин В., Лапкин В. Краткий миг российской свободы//Знание-сила.1991. №8.С.1-8.
21. Попов Г. Х. Как на Руси отменяли крепостное право//Знание-сила.1987.№3. С. 65-67.
22. Попов Г. Х. Как на Руси отменяли крепостное право//Знание-сила. 1987.№4.С. 82-87.
23. Попов Г.Х. Как на Руси отменяли крепостное право// Знание-сила.1987.№5.С. 78-83.
24. Реформы или революция? Россия в 1861-1917 гг.: Материалы международного коллоквиума. Л., 1992.

СЕМІНАР 9. ВЕЛИКОБРИТАНІЯ У ІІ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Постановка проблеми.

1. Внутрішня політика англійських урядів у ІІ половині ХІХ — на початку ХХ ст. Період реформ В.Гладстона та Б. Дізраелі.
2. Соціально-економічний розвиток Великобританії в ІІ половині ХІХ — на початку ХХ ст.
3. Діяльність Девіда Ллойд Джорджа.
4. Зовнішня політика Великобританії.
5. Проблема визначення статусу Ірландії. Ірландський національно-визвольний рух.
6. Британські домініони: Канада, Австралія.
7. Англо-бурська війна.

Література

1. Бондаревский Г.Л. Английская политика и международные отношения в бассейне Персидского залива (конец XIX — начало XX в.). — М., 1965.
2. Виноградов В.Н. У истоков лейбористской партии (1899 — 1900 гг.). — М., 1968.
3. Виноградов К.Б. Дэвид Ллойд Джордж. На повороте судьбы: Великая Британия и имперский федерализм. — Челябинск, 1996.
4. Виппер Р.Ю. История нового времени: Учебное пособие. — К.: Ника-центр; Вист-С, 1997. — 621 с.
5. Всемирная история: Учебник для вузов / Под ред. Г.Б. Поляка, А.Н. Марковой. — М.: ЮНИТИ, 2001. — 496 с.
6. Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки: Учебник. — М.: Высш. шк., 1984. — 335 с.
7. Давидсон А.Б. Сесиль Родс и его время. — М., 1984.
8. Ерофеев Н.А. Очерки по истории Англии. 1815 — 1917 гг. — М., 1959.
9. Жигалина О.И. Великобритания на Среднем Востоке. XIX — начало XX в. — М., 1990.
10. Зарина Л.Л., Лифшиц С.Г. Британский империализм во второй половине XIX в. — М., 1970.
11. Зотова Ю. Английская экспансия в дельте Нигера во второй половине XIX в. — М., 1972.
12. Историография истории нового времени стран Европы и Америки: Учебн. Пособие для студ. вузов — А.В. Адо, И.С. Галкин / Под ред. И. П. Дементьева, И.В. Григорьева и др. — М.: Высш шк., 1990. — 512 с.
13. Кертман Л.Е. Джозеф Чемберлен и сыновья. — М., 1990.
14. Колпаков А.Д. Ирландия на путях к революции. — Ереван, 1990.
15. Мортон А.Л. История Англии. — М., 1950.
16. Никитина И.А. Захват бурских республик Англией (1899 — 1902 гг.). — М., 1970.
17. Новая история стран Европы и Америки: Второй период: Учебник / В.И. Виноградов, Н.М. Гусева, А.М. Зверев и др.: Под ред. Е.Е. Юровской и И.М. Кривогуза. — М.: Высш шк., 1998. — 415 с.
18. Новая история стран Европы и Америки: Второй период: Учебник для студ. вузов / Под ред. А.В. Адо. — М.: Высш. шк., 1986. — 623 с.
19. Парфенов И.Д. Колониальная экспансия Великобритании в последней трети XIX века. — М., 1991.
20. Трухановский В.Г. Уинстон Черчилль. Политическая биография. — М., 1989.

СЕМІНАР 10. США У II ПОЛОВИНІ XIX СТ. — НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Постановка проблеми.

1. Історичні передумови громадянської війни в США.
2. Громадянська війна (1861 — 1865 рр.).
3. Економічний розвиток США в II половині XIX ст.
4. Політичний розвиток США в II половині XIX ст.
5. Зовнішня політика США.

Література

1. Аллен Дж. Реконструкція: битва за демократію в США: Битва за демократію в США, 1865 — 1875. — М., 1963.
2. Байбакова Л.В. Двухпартийная система США в период «позолоченного века». — М., 1996.
3. Болховитинов Н.Н. США: проблемы истории и современная историография. — М., 1980.
4. Бурин С.Н. На полях сражений Гражданской войны в США. — М., 1988.
5. Виппер Р.Ю. История нового времени: Учебное пособие. — К.: Ника-центр; Вист-С, 1997. — 621 с.
6. Внешняя политика США в последней трети XIX в. / Под ред. В.К. Фуфаева. — Л., 1991.
7. Всемирная история: Учебник для вузов / Под ред. Г.Б. Поляка, А.Н. Марковой. — М: ЮНИТИ, 2001. — 496 с.
8. Григорьева И.В. Источниковедение новой и новейшей истории стран Европы и Америки: Учебник. — М.: Высш. шк., 1984. — 335 с.
9. Деметьев И.П. Американская историография Гражданской войны в США (1861 — 1865). — М., 1963.
10. Зубок Л.И. Внешняя политика США в эпоху империализма. — М., 1960.
11. Историография истории нового времени стран Европы и Америки: Учебн. Пособие для студ. вузов — А.В. Адо, И.С. Галкин / Под ред. И. П. Деметьева, И.В. Григорьева и др.— М.: Высш шк., 1990. — 512 с.
12. История США / Под ред. Г.Н. Севостьянова: в 4 т. — М., 1985.
13. К столетию Гражданской войны в США // Сб. статей / Под ред. А.В. Ефимова, Л.Н. Зубкова. — М., 1961.
14. Никитин В.А. Консерватизм и политическая борьба в США (1900 — 1929 гг.). — М., 1991.
15. Новая история стран Европы и Америки: Второй период: Учебник / В.И. Виноградов, Н.М. Гусева, А.М. Зверев и др.: Под ред. Е.Е. Юровской и И.М. Кривогуза. — М.: Высш шк., 1998. — 415 с.
16. Новая история стран Европы и Америки: Второй период: Учебник для студ. вузов / Под ред. А.В. Адо. — М.: Высш. шк., 1986. — 623 с.
17. Носков В.В. Институты власти и внешняя политика США (1901 — 1913 гг.). — С-Пб., — 1993.
18. Фостер У.З. Очерки политической истории Америки. — М., 1955.
19. Шпотов Б.М. Промышленный переворот в США: в 2 частях. — М., 1991.

ТЕМИ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ВИВЧЕННЯ З КУРСУ

№ п/п	Назва теми
1.	Росія наприкінці XVII — XVIII ст.
2.	Росія в 1800 — 1861 рр.
3.	Російська імперія в II половині XIX ст.
4.	Китай в XVII — XIX ст.
5.	Японія в XVII — XIX ст.

Методологічні рекомендації до тем, виділених на самостійне вивчення.

Теми, відведені для самостійного вивчення студентами, охоплюють як історію народів, що населяли і населяють територію сучасної Росії, так історію країн Азії та Африки. Дана метода покликана поглибити аналітичні навички студентів, привчити їх виділяти головне з документів, наукових монографій, статей та підручників. Крім того, студенти вдосконалюють своє вміння письмово викладати матеріал, висувати та захищати власні гіпотези щодо тих чи інших моментів історичного розвитку. Теми, відведені на самостійне вивчення студентам, обов'язково включаються до переліку екзаменаційних та залікових питань.

Форми контролю перевірки знань та навичок студентів в ході самостійного засвоєння нового матеріалу, передбачають кілька етапів.

Перший — перевірка конспектів, що складені студентами в ході вивчення нового матеріалу. Перелік тем, відведених для конспектування, повинен охоплювати весь матеріал, виділений на самостійне вивчення. Конспекти повинні охоплювати найголовніше з наукового доробку і містити основні процеси, історичні дати і назви, прізвища відомих історичних діячів. Особлива увага повинна приділятися визначенню причинно-наслідкових зв'язків між попередніми та наступними подіями, періодами та епохами в ході історичного процесу.

Другий етап включає в себе написання студентами наукових рефератів, тематика яких пропонується викладачем. При цьому студенти повинні виконувати загальні вимоги до написання наукових праць. Витримувати науковий стиль та мінімальний об'єм дослідження.

Третій етап включає перевірку знань студентів через написання тестових завдань по темах, що вже були вивчені студентами. Тести включають питання по датах, процесах, історичним портретах діячів.

Четвертий етап передбачає співбесіду у формі колоквиуму викладача зі студентом (або групою студентів) з вивченого матеріалу.

Оцінки, отримані студентами в ході перевірки СРС у відповідності з модульно-рейтинговою системою впливають на підсумкову оцінку.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАНЯТТЯ 1. РОСІЯ НАПРИКІНЦІ XVII — XVIII СТ.

1. Початок правління Петра I. Азовські походи.
2. Реформи у політичному устрої Росії.
3. Економічні реформи.
4. Реформи у військовій сфері.
5. Соціальні виступи наприкінці XVII — початку XVIII ст.
6. Північна війна (1700-1721 рр.).
7. Культурний розвиток під час правління Петра I.
8. Правління Катерини I (1725-1717 рр.).
9. Правління Петра II (1727-1730 рр.).
10. Правління Анни Іоановни (1730-1740 рр.).
11. Правління Єлизавети I (1741-1761 рр.).
12. Правління Петра III (25 грудня 1761-28 червня 1762 рр.).
13. Соціально-економічний розвиток Росії у 1725-1762 рр.
14. Зовнішня політика Росії у 1725-1762 рр.
15. Правління Катерини II (1762-1796 рр.).
16. Правління Павла I (1796-1801 рр.).
17. Політико-адміністративні реформи.
18. Соціально-економічний розвиток у другій половині XVIII ст.
19. Зовнішня політика.
20. Розвиток культури у другій половині XVIII ст.

Література

1. Андерсон М.С. Петр Великий / Пер. с англ. В.П. Белоножко. – Ростов н / Д: Феникс, 1997.
2. Баггер Х. Реформы Петра Великого: Обзор исследований. – М.: Прогресс, 1985.
3. Буганов В.И. Крестьянские войны в России XVII – XVIII вв. – М.: Наука, 1976.
4. Буганов В.И. Петр Великий и его время. – М.: Наука, 1989.
5. Буганов В.И. Пугачев. – М.: Мол. гвардия, 1984.
6. Валишевский К. Петр Великий. – Кн. 3: Дело. Репринт. Воспроизв. изд. 1911г. – М.: СП. «ИКПА», 1990.
7. Вернадский Г.В. Русская история: учебник: - М., 1997.
8. Внутренняя политика царизма (середина XVI – начало XX в.). – Л., 1967.
9. Голикова Н.Б. Политические процессы при Петре I: По материалам Преображенского приказа. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1957.
10. Данилов А. А. История России IX – XIX вв.: справочные материалы. – М., 1997.
11. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России: Учебник. – М., 1983 (3-е изд.), 1968 (2-е изд.).
12. Заичкин И.А., Почкаев И.Н. Русская история: популярный очерк. IX – сер. XVIII в. – М., 1992.
13. Заозерский А.И. Фельдмаршал Шереметев. – М.: Наука, 1989.
14. Исаев И.А. История Отечества: Учебное пособие для поступающих в юридические вузы. – М., 1997.
15. История Отечества: IX – середина XIX века. Хрестоматия. Часть I. – М., 1996.
16. История Петра Великого: Репринт. изд. – М.: Буклет, 1992.
17. История России IX – XIX вв.: справочные материалы. – М., 1997.
18. История России с древнейших времен до 1861 года: Учебник для вузов / Под ред. Н.И. Павленко. – М., 1996.
19. История Северной войны 1700 – 1721 гг. / Отв. Ред. И.И. Ростунов. – М.: Наука, 1987.
20. Костомаров Н.И. Русская история в жизнеописаниях ее главных деятелей. Кн.1 – 3 М., 1990.

21. Крестьянская война 1773 – 1775 гг. в России: Докум. из собр. Гос. истор. музея. – М.: Наука, 1973.
22. Лимонов Ю.А. Емельян Пугачев и его соратники. – Л.: Знание, 1975.
23. Лимонов Ю.А., Мавродин В.В., Панеях В.М. Пугачев и его сподвижники. – М.-Л.: Наука, 1965.
24. Мавродин В.В. Крестьянская война под руководством Пугачева. – М.: Знание, 1973.
25. Мавродин В.В. Под знаменем крестьянской войны. – М.: Мысль, 1974.
26. Молчанов Н.Н. Дипломатия Петра Первого. – 2-е изд. – М.: Междунар. отношения, 1986.
27. Моряков В.И. Русское просветительство второй половины XVIII в ека: Из истории общественно-политической мысли России. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1994.
28. Мунчаев Ш.М., Устинов В.М. История России – М., 1997.
29. Муратов Х.И. Крестьянская война 1773 – 1775 гг. в России. – М.: Воениздат, 1954.
30. Некрасов Г.А. Роль России в европейской международной политике 1725 – 1739 гг. – М.: Наука, 1976.
31. Никифоров Л.А. Русско-английские отношения при Петре I. – М.: Политиздат, 1950.
32. Новаковский В.И. Рассказы о Петре Великом. – М.: Панорама, 1992.
33. Оларт Е. Петр I и женщины. – К.: Мыстецтво, 1991.
34. Орел. Военно-исторический альманах. – М., 1992. - №1.
35. Павленко Н.И. Александр Данилович Меньшиков. – М.: Наука, 1981.
36. Павленко Н.И. Птенцы гнезда Петрова. – 3-е изд.- М.: Мысль, 1989.
37. Павленко Н.И., Артамонов В.А. 27 июня 1709 года. – М.: Мол. гвардия, 1989.
38. Платонов С.Ф. Лекции по русской истории. – Петрозаводск, 1996.
39. Политическая история Российского государства: Учебник для вузов / Под ред. Ш.М. Мунчаева. – М., 1998.
40. Полтава. К 250-летию Полтавского сражения: Сб. статей. – М.: Изд-во АН СССР, 1959.
41. Реформы Петра I: Сб. докум. / Сост. В.И. Лебедев. – М.: Соцэкгиз, 1937.
42. Рознер И.Г. Казачество в Крестьянской войне 1773 – 1775 гг. – Львов: Изд-во Львовск. ун-та, 1966.
43. Россия и мир: Учебная книга по истории: В 2-х ч. / Под ред. А.А. Данилова. – М., 1995.
44. Семевский М.И. Царица Прасковья: Очерк из русской истории XVIII века. – М.: Книга, 1989.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАНЯТТЯ 2. РОСІЯ В 1800 — 1861 РР.

1. Прихід до влади Олександра I.
2. Реформи у державно-політичній та правовій системі (1801=1813 рр.).
3. Реформи державно-політичного устрою Російської імперії після 1814 р.
4. Соціально-економічний розвиток Росії у першій чверті XIX ст.
5. Суспільний рух у першій чверті XVIII ст.
6. Зовнішня політика Росії у першій чверті XIX ст.
7. Вітчизняна війна 1812 року.
8. Участь Росії у війні з Наполеоном у 1813-1815 рр.
9. Культура та наука.
10. Державно-політичний розвиток Росії за Миколи I.
11. Соціально-економічний розвиток у другій чверті XIX ст.
12. Суспільний рух у Росії у другій чверті XIX ст.
13. Селянські виступи.
14. Зовнішня політика Росії за Миколи I.
15. Освіта, культура, наука у другій чверті XIX ст.
16. Причини Кримської війни.

17. Перший період війни (жовтень 1853 — квітень 1854 рр.).
18. Другий етап війни (квітень 1854 — лютий 1856 рр.).
19. Паризький мирний договір 18 березня 1856 р.
20. Причини поразки Росії.

Література

1. Великие государственные деятели России: Учеб. Пособие / Под ред. А.Ф. Кисилева. – М., 1996.
2. Вернадский Г.В. Русская история: учебник: - М., 1997.
3. Внутренняя политика царизма (середина XVI – начало XX в.). – Л., 1967.
4. Данилов А.А. История России IX – XIX вв.: справочные материалы. – М., 1997.
5. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России: Учебник. – М., 1983 (3-е изд.), 1968 (2-е изд.).
6. История России с древнейших времен до 1861 года: Учебник для вузов / Под ред. Н.И. Павленко – М., 1996.
7. История России XX в.: справочные материалы. – М., 1996.
8. Мунчаев Ш.М., Устинов В.М. История России – М., 1997.
9. Орел. Военно-исторический альманах. – М., 1992. - №1.
10. Платонов С.Ф. Лекции по русской истории. – Петрозаводск, 1996.
11. Политическая история Российского государства: Учебник для вузов / Под ред. Ш.М. Мунчаева. – М., 1998.
12. Практикум по истории России для студ. ВУЗОВ: Учебное пособие / Под ред. А.А. Данилова. – М., 1997.
13. Рабинович В.И. Вслед Радищеву ...: (Ф.В. Каржавин и его окружение). – М.: Мысль, 1986.
14. Рассказы по русской истории: общедоступная хрестоматия / Под ред. С.П. Мельгунова и В.А. Петрушевского. – М., 1994.
15. Россия и мир: Учебная книга по истории: В 2-х ч. / Под ред. А.А. Данилова. – М., 1995.
16. Хронология российской истории: Энциклопедический справочник / Под ред. Ф. Конта. – Ф. Конта. – М., 1994.
17. Шип Н.А. Русско-украинское культурное сотрудничество в XVIII – первой половине XIX в. – К.: Наук. Думка, 1988.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАНЯТТЯ 3. **РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ В ІІ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ.**

1. Реформи у державно-політичному устрої Росії.
2. Соціально-політичний розвиток Росії.
3. Зовнішня політика за Олександра II.
4. Суспільно-політичний рух у 60-70 рр. ХІХ ст.
5. Польське повстання 1863 року.
6. Розвиток освіти і культури.
7. Державно-політичний устрій Російської імперії у 80-90 рр. ХІХ ст.
8. Соціально-економічний розвиток.
9. Суспільний рух за правління Олександра III.
10. Зовнішня політика Російської імперії.

Література

1. Ананьич Б., Чернуха В. Партия контрреформ: (Третье поколение русских реформаторов. 1890-1900 гг.) // Родина. — 1992. — № 2. — С. 30 — 35.

2. Ананьич Б., Чернуха В. Первый шаг к революции // Родина. — 1991. — № 9,10. — С. 25 — 28.
3. Ананьич Б., Чернуха В. Чернильные перемены: (Власть и общество: Этапы расхождений) // Родина. — 1991. — № 11, 12. — С.108-111.
4. Бородина О.И., Щербаков О.М. Тесты по истории России: XIX в. / Под ред. А.А. Данилова. — М., 1996.
5. Великие государственные деятели России: Учеб. пособие / Под ред. А.Ф. Кисилева. — М., 1996.
6. Великие реформы в России. 1856 — 1874 гг. / Под ред. Л.Г. Захаровой, Бен Эклофа, Дж.Бешнелла. — М., 1992.
7. Великие русские люди: Сборник / Сост. В. Володин — М., 1984.
8. Вернадский Г.В. Русская история: учебник. — М., 1997.
9. Внутренняя политика царизма (середина XVI — начало XX в.). — Л., 1967.
10. Головатенко А. История России: спорные проблемы: Пособие для поступающих на гуманитарные факультеты. — М., 1995.
11. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России: Учебник. — М., 1983 (3-е изд.), 1968 (2-е изд.).
12. История России в вопросах и ответах. Курс лекций: Учебное пособие / Сост. С.А. Кислицын. — Ростов-н/д, 1997.
13. История России IX — XIX вв.: справочные материалы. — М., 1997.
14. История России с древности до наших дней: Пособие для поступающих в ВУЗЫ / Под ред. И.В. Волковой и др. — М., 1998.
15. История России: Учебное пособие для ВУЗОВ: в 2-х т. / Под ред. С.В. Леоновой. — М., 1997.
16. Литвак Б.Г. Переворот 1861 г. в России: почему не реализовалась реформаторская альтернатива. — М., 1991.
17. Мунчаев Ш.М., Устинов В.М. История России — М., 1997.
18. Пантин В., Лапкин В. Краткий миг российской свободы // Знание-сила. —1991. — № 8. — С. 1 — 8.
19. Политическая история Российского государства: Учебник для ВУЗОВ / Под ред. Ш.М. Мунчаева. — М., 1998.
20. Попов Г. Х. Как на Руси отменяли крепостное право // Знание-сила. — 1987. — № 3. — С. 65 — 67.
21. Попов Г. Х. Как на Руси отменяли крепостное право // Знание-сила. — 1987. — № 4. — С. 82 — 87.
22. Попов Г.Х. Как на Руси отменяли крепостное право // Знание-сила. — 1987. — № 5. —С. 78 — 83.
23. Реформы или революция? Россия в 1861-1917 гг.: Материалы международного коллоквиума. — Л., 1992.
24. Хронология российской истории: Энциклопедический справочник / Под ред. Ф. Конта. — Ф. Конта. — М., 1994.

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАНЯТТЯ 4. КИТАЙ В XVII — XIX СТ.

1. Прихід до влади маньчжурської династії Цин.
2. Соціально-економічний розвиток Китаю в II половині XVII — XVIII ст.
3. Занепад Китаю на початку XIX ст.
4. Опіумні війни.
5. Тайпінське повстання.
6. Посилення іноземного впливу в II половині XIX ст.
7. Кан Ювей і “100 днів реформ”.
8. Іхетуанське (боксерське) повстання.

Література

1. История Китая. М., 1998.
2. Масленников В. Китай: политико-экономический очерк. М., 1946
3. Овсиенко И.Х. Китай: экономико-географический обзор. М., 1959
4. Софронов М.В. Китайский язык и китайское общество. М., 1979

ІНДИВІДУАЛЬНЕ ЗАНЯТТЯ 5. ЯПОНІЯ В XVII — XIX СТ.

1. Сьогунат Токугава.
2. Соціально-економічний розвиток Японії в XVII — I половині XIX ст.
3. Контакти з європейцями.
4. Революція Мейдзи.
5. Соціально-економічний розвиток Японії в II половині XIX ст.
6. Розширення зовнішньої експансії Японії наприкінці XIX — початку XX ст.

Література

1. Маждович И.П. Японские острова. М., 1948
2. Дебабов С.А. Япония. М., 1973
3. Современная Япония. Справочник. М., 1973
4. Таити Сакаия. Что такое Япония. М., 1992

ДОМАШНЯ КОНТРОЛЬНА РОБОТА

1. Розкрийте доктринальні особливості католицизму.
2. В чому полягають доктринальні особливості православ'я.
3. Назвіть причини виникнення Реформації.
4. Назвіть основні течії протестантизму.
5. Назвіть доктринальні особливості кальвінізму.
6. Назвіть доктринальні особливості лютеранства.
7. Що таке контрреформація? Назвіть основні рішення Тридентського собору. Коли він відбувся?
8. Назвіть джерела початкового накопичення капіталу.
9. Що таке початкове накопичення капіталу як історичне явище?
10. Що таке початкове накопичення капіталу як економічне явище?
11. Що таке мануфактура?
12. Що таке розсіяна мануфактура?
13. Що таке централізована мануфактура?
14. Порівняйте основні характеристики виробництва до промислового перевороту та після.
15. Коли в Англії відбувся промисловий переворот?
16. Розкрийте історичні передумови промислового перевороту.
17. Назвіть основні характеристики промислового перевороту.
18. Коли відбувся промисловий переворот у Франції?
19. Коли відбувся промисловий переворот в США?
20. Роки правління Якова I Стюарта в Англії.
21. Хронологічні межі Тридцятирічної війни:
  - А) 1610 — 1640 рр.;
  - Б) 1598 — 1628 рр.;
  - В) 1618 — 1648 рр.;
  - Г) 1680 — 1710 рр.
22. Причини Тридцятирічної війни:
  - А) Бажання Фердинанда II підкорити Німеччину Священній Римській імперії;
  - Б) Боротьба католицької церкви з протестантизмом;
  - В) Претензії Франції на землі німецьких князів;
  - Г) Територіальні претензії Німеччини в південній частині Європи.
23. “Сірий кардинал” отець Жозеф — це:
  - А) Видний прибічник Гізів в період релігійних війн у Франції, політичний суперник кардинала Колінь;
  - Б) Автор Нантського едикту;
  - В) Наступник кардинала Ришельє на його посту першого міністра Франції;
  - Г) Ідеолог французької зовнішньої політики і один з керівників дипломатичної агентури Франції в країнах Леванту в період правління кардинала Ришельє;
  - Д) Один з ідеологів французької Контрреформації.
24. Коли і де були підписані остаточні умови Вестфальського миру:
  - А) В 1644 р. в Оснабрюці;
  - Б) В 1647 р. в Відні;
  - В) В 1648 р. в Мюнстері.
25. Яка держава в результаті Тридцятирічної війни отримала контроль на Балтійському морі:
  - А) Німеччина;
  - Б) Франція;
  - В) Голландія;
  - Г) Швеція;

- Д) Росія.
26. Тридцятирічна війна стала особливим етапом у розвитку конфесійного конфлікту в Німеччині. В результаті війни:
- А) Була підірвана політична роль Священної Римської війни як знаряддя політики Святого Престолу;
  - Б) Було закріплено право германських князів на визначення віросповідання своїх підданих;
  - В) В Німеччині конфесії були зрівняні в правах;
  - Г) Була закріплена секуляризація церковних володінь;
  - Д) Почалась широка імміграція протестантів в країни Східної Європи та Англію.
27. Коли правив Людовик XIII Бурбон у Франції?
28. Коли першим міністром Франції був кардинал Ришельє?
29. Що таке абсолютизм як форма правління?
30. Що таке абсолютизм як історичне явище?
31. Розкрийте основні характеристики абсолютизму.
32. Розкрийте особливості різновидів абсолютизму.
33. Розкрийте особливості абсолютизму в Німеччині.
34. Розкрийте особливості абсолютизму в Іспанії.
35. Назвіть ідеологів німецького абсолютизму.
36. Розкрийте особливості системи абсолютизму в Англії.
37. Роки правління Карла I Стюарта в Англії.
38. Назвіть доктринальні особливості англіканства.
39. Назвіть ідеологів англійського абсолютизму.
40. Назвіть основні документи, прийняті Палатою общин до 1640 р., спрямовані на захист громадянських прав та свобод англійців.
41. Розкрийте історичні передумови, причини, хронологію, періодизацію, наслідки Англійської революції.
42. Назвіть основні документи, прийняті Палатою общин на конституційному етапі Англійської революції.
43. Коли були ліквідовані Зоряна палата та Високий суд в Англії.
44. Назвіть основні політичні сили, з яких складався табір прибічників парламенту під час I та II громадянських війн.
45. Назвіть основні битви I та II громадянських війн.
46. Коли був страчений Карл I Стюарт?
47. Назвіть основні документи, прийняті за час існування індепендентської республіки.
48. Розкрийте причини Реставрації Стюартів.
49. Розкрийте особливості “Хабеус корпус акту”.
50. Розкрийте причини “Славної революції” та перемоги Вільгельма III Оранського.
51. Розкрийте особливості “Білля про права”.
52. Роки правління Олексія Михайловича Романова в Росії.
53. Назвіть основні події, що відбулися під час правління Олексія Михайловича.
54. Розкрийте історичні передумови, причини, хронологію, періодизацію, наслідки французької Фронди.
55. Коли першим міністром у Франції був Д. Мазаріні?
56. Роки правління Людовика XIV Бурбона.
57. Основні війни під час правління Людовика XIV Бурбона.
58. Національні особливості абсолютизму в Франції.
59. Назвіть ідеологів французького абсолютизму.
60. Як називалась королівська резиденція Людовика XIV Бурбона?
61. Основні напрямки зовнішньої політики Франції в період правління Людовика XIV:
- А) Боротьба зі Швецією за панування на Балтиці;
  - Б) Приєднання рейнських земель;

- В) Захоплення Бельгії;
  - Г) Укладання союзу з Англією проти Вільгельма Оранського;
  - Д) Послаблення економічної могутності Голландії.
62. Причиною Деволюційної війни Людовика XIV було:
- А) Конфлікт з Нідерландами із-за колоніальних володінь в Сенегалі та Гвіані;
  - Б) Питання про визнання Вільгельма Оранського англійським королем;
  - В) Підтримка Вільгельма Оранського в його намірах зайняти англійський престол;
  - Г) Спадкові права французького короля на територію Бельгійських Нідерландів;
  - Д) Спадкові права французького короля на іспанський престол.
63. В період царювання Олексія Михайловича в Європі відбулися наступні події:
- А) Правління кардинала Ришельє в Франції;
  - Б) “Парламентська Фронда” в Франції;
  - В) Початок Англійської революції;
  - Г) Проголошення Англії республікою;
  - Д) Досягнення релігійного миру в Німеччині;
  - Є) Реставрація Стюартів в Англії;
  - Ж) Початок португальсько-іспанської війни.
64. Роки правління Людовика XV Бурбона.
65. Хто привів Францію до першої фінансової кризи на початку XVIII ст. Розкрийте особливості цієї кризи та її наслідки.
66. Основні війни Франції в 1715 — 1789 рр.
67. Розкрийте причини, хронологію, наслідки Семирічної війни для Франції.
68. Розкрийте особливості економічного розвитку Франції в XVIII ст.
69. Розкрийте особливості соціальної структури французького суспільства в середині XVIII ст.
70. Роки правління Людовика XVI Бурбона.
71. Назвіть основні вектори зовнішньої політики Великобританії в XVIII ст.
72. Розкрийте особливості промислової революції в Англії.
73. Історичні передумови, причини, хронологія, періодизація, наслідки Великої Французької революції.
74. Розкрийте особливості розстановки політичних сил на I етапі Великої Французької революції.
75. Назвіть ведучі фракції в Національних зборах на I етапі Великої Французької революції.
76. Назвіть основні політичні сили в Національному Конвенті на II етапі Великої Французької революції.
77. З яких політичних фракцій склався якобінський блок на III етапі Великої Французької революції?
78. Розкрийте особливості революційного календарю Франції. Назвіть його місяці.
79. Назвіть основних політичних діячів Великої Французької революції.
80. Громадянські кодекси Наполеона Бонапарта. Історичні передумови, причини прийняття, наслідки та значення.
81. Зовнішньополітична доктрина Наполеона Бонапарта.
82. Політичний устрій I імперії.
83. Економічний розвиток Франції в I половині XIX ст.
84. Реставрація Бурбонів у Франції.
85. Революція 1830 р. у Франції: історичні передумови, причини, хронологія, наслідки.
86. Режим Луї Філіпа Орлеанського в Франції.
87. Революція 1848 р. у Франції: історичні передумови, причини, хронологія, наслідки.
88. Розкрийте особливості економічного розвитку Англії в I половині XIX ст.
89. Розкрийте сутність парламентських реформ в Англії в I половині XIX ст.

ТЕЗАУРУС

Абсолютизм — особлива соціально-політична система, що склалася в період переходу від традиційного до індустріального суспільства і відбивала тимчасовий баланс соціальних сил. Формування абсолютистської системи супроводжувалося створенням загальнодержавного бюрократичної машини, професійної постійної армії, загальнодержавної податкової системи, загальнодержавного судово-слідчого апарату, уніфікацією законодавства та адміністративного устрою, системи мір та ваг, створенням державної церкви, проведенням єдиної державної економічної політики (протекціоністської). У залежності від характеру серед абсолютистських режимів розрізняються **просвітницький** абсолютизм — (державна система, орієнтована на загальнонаціональну консолідацію, гнучку асиміляцію нових соціальних груп, у тому числі через проведення протекціоністської політики, підтримку просвітницької ідеології, проведення загальнонаціональної експансіоністської політики), **консервативний** абсолютизм — (державна система, орієнтована на охоронну політику в інтересах феодальних соціальних груп, що спираються на ідеали традиційної ментальної системи, стереотипи ритуальної політичної поведінки мас), **деспотичний** абсолютизм — (персоніфікована державна система, орієнтована на проведення політики в інтересах династії, камарильї або самого самодержця, зі значною долею особистого волюнтаризму при визначенні цілей політики), **теологічний** абсолютизм — (державна система, що вирізняється особливою роллю церкви у складі державної структури — абсолютний монарх є одночасно главою національної церкви, поєднуючи в своїх руках політичну та духовну владу), **осередковий абсолютизм (регіональний)** — (державна система, що формується в ситуації державної децентралізації на основі регіональних станово-монархічних режимів, проектуючи локальні конфесіональні політико-правові, соціальні особливості на формулювання загальнодержавних цілей).

Анабаптизм — сектантський рух у період Реформації в Західній та Центральній Європі, що виступав за хрещення в свідомому віці. Анабаптизм відкидав церковну ієрархію, ікони, більшість християнських таїнств. Анабаптисти вимагали знищення власності, введення спільності володіння майном.

Англіканська церква — протестантська церква, що виникла в XVI ст.. В Великобританії є державною. В догматиці англіканської церкви поєднуються положення протестантизму про спасіння особистою вірою та католицизму про таку силу церкви, що здатна врятувати. Церковна ієрархія очолюється королем.

Анексія — насильницьке приєднання державою території, що належить іншій державі чи народу.

Асиміляція — процес, в результаті якого члени однієї етнічної групи втрачають свою первинну існуючу культуру і засвоюють культуру іншої етнічної групи, з якою вони знаходяться в безпосередньому контакті.

Білль — в англійських країнах — законопроект, що вноситься на розгляд законодавчих органів, а також назва деяких окремих конституційних актів.

Бонапартизм — політична філософія, поява якої пов'язана з існуванням Першої імперії в Франції та діяльністю Наполеона Бонапарта, а сучасний розвиток — з ідеологією голлізму в Франції. Виникнення бонапартизму стало реакцією на крайності процесу лібералізації суспільного життя. Бонапартизм базується на визнання доцільності обмеження політичного лібералізму, в тому числі діяльності політичних партій та інших суспільних рухів, що представляли “груповий”, а не громадський інтерес. Авторитарна диктатура, що діяла в ім'я інтересів нації, розглядалася як найкращий гарант індивідуальних соціальних прав та економічних свобод, громадянського миру. В політичній традиції інших країн, крім Франції, бонапартизм розглядався, скоріш, як лавірування між інтересами окремих соціально-політичних груп та класів.

Булла — послання, розпорядження, що видавалося главами римо-католицької церкви або імператорами Священної римської імперії.

Буржуазія — класова соціальна група, що виникла в період протоіндустріалізації. Поява буржуазії відображала внутрішню диференціацію третього стану та перетворення соціально-економічних факторів стратифікації в пріоритетні для механізму самоідентифікації особистості та функціонування всієї соціальної ієрархії суспільства. Характерна риса буржуазії як стану — володіння власністю на засоби виробництва і використання їх для отримання матеріального доходу під час підприємницької діяльності.

Бюрократія — 1) специфічна форма політичних, економічних та інших соціальних організацій, для яких характерними рисами є сваволя, підпорядкування правил та завдань діяльності насамперед цілям її збереження та укріплення; 2) система управління, що здійснюється за допомогою апарату влади, який має специфічні функції та привілеї.

Васалітет — система васально-ленних відносин, у рамках яких сеньйори, земельні власники, передавали в процесі інвестиції земельні володіння (феод, лен) васалам з умовою їхньої служби сеньйору.

Генезис — походження, виникнення, процес створення та становлення явища, що розвивається.

Гугеноти — прибічники кальвінізму в Франції XVI — XVII ст. Соціальний склад гугенотів — міські низи, середні верстви, частина родового дворянства (насамперед, південного), члени міського магістрату, купецтво. Феодальна знать та дворянство Північної Франції підтримували католицьку церкву. Боротьба гугенотів та католиків у XVI ст. вилилася в релігійні громадянські війни.

Догмат — основне положення віровчення, обов'язкове для всіх віруючих, таке, що визнається неперушною істиною.

Егалітаризм — ідеологія, що базується на поєднанні принципу соціальної справедливості з ідеалом майнового рівності, рівного розподілення власності.

Експансія — розширення сфери впливу, що здійснюється як економічними методами (наприклад, вивіз капіталу), так і позаекономічними (військове захоплення територій, дипломатичний тиск).

Етатизм — принцип активної державної політики в економічній, соціальній, культурній та інших сферах суспільного життя.

Єресь — віровчення, що відрізняється від системи релігійних уявлень, визнаних церквою.

Звичасве право — система норм, правил, поведінки, заснована не на офіційно прийнятих юридичних законах, а на звичаях, вироблених на протязі певного тривалого періоду часу.

Ідеологія — система поглядів, ідей, що виражають корінні інтереси народів, класів, соціальних страт, суспільств. Ідеологія, систематизуючи запити, інтереси, стереотипи певних груп людей, виконує функцію соціально-політичної консолідації їх представників.

Імунітет — виключне право землевласника здійснювати в своїх володіннях деяких державних функцій — суд, збір податків, поліцейський нагляд — без втручання центральної влади.

Індепенденти — радикальне політичне угруповання прибічників пуританізму під час англійської революції, прибічники повної автономії церковної общини, що виступали проти монархії.

Індульгенція — повне або часткове відпущення гріхів, яке надавалося католицькою церквою від імені Папи Римського.

Інквізиція — інститут розшуку ворогів церкви та релігії. Створена папою Григорієм IX у XIII ст.

Інститут — 1) установа, організація; 2) сукупність норм права, що регулює певну групу суспільних відносин одного порядку і звичайно складає частину відповідної галузі права.

Інституціоналізація — створення будь-яких нових суспільних інститутів, правове та організаційне закріплення тих чи інших суспільних відносин.

Інтердикт — тимчасова заборона здійснювати церковні обряди та богослужіння для якоїсь території або країни.

Кальвінізм — напрям у протестантизмі, заснований Жаном Кальвіном, що проповідував своє вчення в Женеві. Розповсюдилося в Франції, Нідерландах, Шотландії, Англії. Кальвіністи довели своє протистояння з католицькою церквою до повного розриву. Вони заявили, що між Богом та людиною не може бути ніяких посередників, що віру можна постигнути, лише спираючись на власний розум та релігійне відчуття. На відміну від католицької церкви, кальвіністи не вшановували бідність як символ святості, в щедрості бачили порочну марнотратність, схвалювали скупість і призивали до старання в праці заради накопичення багатства. Вони проповідували “мирський аскетизм” — відмову від розваг, пишної одежі, помірність в їжі. Для кальвінізму також характерне твердження про абсолютну приреченість, тобто повну залежність людини від божественної волі.

Католицизм — один з трьох основних напрямів християнської релігії. Остаточно сформувався як результат розколу християнської церкви в 1054 р.

Кодифікація — систематизація законів держави за окремими галузями права, як правило, одночасно з переглядом або відміною застарілого законодавства.

Колонія — країна або територія, що втратила незалежність та знаходиться під владою іноземної держави (метрополії).

Кольбертизм — одна з назв меркантилістської політики, що проводив у Франції в XVII ст. Ж.-Б. Кольбер. Характерні риси цієї політики склалися в жорсткому митному протекціонізмі та повному контролі над внутрішнім виробництвом при одночасному використанні гнучкого державного регулювання економіки зі сторони уряду.

Конклав — рада кардиналів, що збирається для обрання Папи Римського після смерті його попередника.

Конституційні інститути — сукупність норм, що регулюють однорідну сферу суспільних відносин (інститут глави держави, інститут прав та свобод людини, інститут конституційного контролю, інститут законодавчої влади). Конституційний інститут завжди є основою для цілісного конституційно-правового інституту, який включає до себе крім конституційних інші юридичні норми.

Конституційні норми — якісні характеристики конституційного регулювання суспільних відносин, що визначають сенс конституційного комплексу. Ці принципи в сукупності створюють основи конституційного ладу країни — основні ідейно-політичні та організаційні аспекти функціонування суспільного устрою. Конституційні принципи можуть формулюватися в тексті конституції (преамбулі, в спеціальних розділах, у складі окремих норм), закріплюються спеціальними рушеннями органів конституційного нагляду, встановлюються шляхом ситуативного тлумачення конституційних актів.

Контрреформація — реакція римо-католицької церкви на секуляризаційні процеси в європейському суспільстві, в тому числі на рух Реформації. Крім безпосередньої боротьби з реформацією (створення ордену єзуїтів, діяльність Святої інквізиції), Контрреформація припускала розвертання процесу “католицького поновлення”. Кардинальне значення для цього мали ухвали Вселенського Тридентського собору 1545 — 1563 рр. (підтвердження рівності Біблії та Священного переказу як джерела віри, утвердження догмату про верховенство папської духовної влади над авторитетом вселенського собору, підтвердження меси, порядку сповіді, celibату, поклоніння святим, утвердження догмату про первородний гріх, виправдання вірою, підтвердження догмату про сім таїнств, ухвала про створення семінарій, відміна продажу індульгенцій, утвердження догмату про чистилище, розпорядження про відновлення релігійної дисципліни духовенства, виконання ним пастирських обов’язків, декрет про святість шлюбу).

Конфесія — форма віросповідання у рамках певної релігії.

Куртуазність — відповідно до середньовічного кодексу лицарської честі, єдність таких якостей, як хоробрість, вірність, щедрість, галантність, вишукана чемність.

Кустарне виробництво — індивідуальне та дрібносерійне виробництво з використанням ручної праці.

Легітимізм — ідеологічна доктрина, яка обґрунтовує законність суспільно-політичного та правого порядку на основі принципу династичної спадковості, збереження монархічної державності та традиційного права. Надалі термін став застосовуватися в більш широкому сенсі, як характеристика соціального порядку, що володіє достатнім престижем та впливом для позаюрідичного (тобто не закріпленого в юридичних нормах) тлумачення зразків поведінки, загальнообов'язкових норм та правил.

Ліберальна конституційна модель — сформувалася в період становлення буржуазної державності, в епоху буржуазних революцій XVIII ст. (США, Франція), а також у латиноамериканських країнах, де на початку XIX ст. відбулися буржуазні революції. У подальшому ареал розповсюдження цього типу конституційної моделі сконцентрувався в країнах “первинної модернізації”, де процес складання громадянського суспільства йшов повільно, поступово, з природним характером перетворень. В цих конституційних актах відобразилися прагнення оборонити людину від політичного та соціального насильства, захистити його право на соціальну творчість. Відповідно, круг об'єктів конституційного регулювання тут обмежений і зводиться, головним чином, до політичних та громадянських (у галузі прав людини) відносин. Основні питання конституційного регулювання — організація державної влади, правовий статус особи. При цьому конституція розглядається як законодавчий акт, який повинен максимально обмежити втручання держави в життя громадянського суспільства і особисте життя людини, що надає пріоритетне значення принципам розподілу влади та захисту прав людини.

Луддисти — учасники стихійних виступів проти вживання машин у виробничому процесі в період промислового перевороту в Великобританії. Термін походить від імені Неда Лудда — легендарного підмайстра, який нібито першим зруйнував станок.

Лютеранство — один з напрямів протестантизму, що склався в Німеччині в XVI ст. назва пішла від імені його засновника Мартина Лютера, який вперше сформулював головні положення цього вчення: укріплення віри, а не церкви, заперечення основних догматів католицизму, в тому числі папства, відмова від поклоніння іконам, від пишних обрядів. За Аугсбургським релігійним миром 1555 р. лютеранська церква отримала офіційне визнання. Лютеранство розповсюдилося в Скандинавії, Німеччині, США, державах Балтії.

Мануфактура — велике підприємство, де панував ручна праця, існував розподіл праці на окремі виробничі операції та застосовувався труд найманих робітників. Основні форми мануфактури: централізована (підприємство, на якому всі виробничі процеси здійснювалися в одній або кількох будівлях, а праця робітників постійно контролювалася господарем) та розсіяна (підприємство, на якому операції по виробництву товару були розподілені між робітниками, які працювали у себе вдома).

Масонство — релігійно-етичне вчення, що виникло на початку XVIII ст. у Великобританії. Розповсюдилося в дворянській та буржуазній середі багатьох країн. Назва, організацію, ритуал масонство запозичило від середньовічних цехів будівельників-каменярів, а також від середньовічних лицарських та містичних орденів. Масони прагнули до створення таємної всесвітньої організації з метою мирного об'єднання всього людства в братському союзі. Масонство грало значну роль у політичному та суспільному житті в XVIII — на початку XIX ст.

Менталітет (ментальність) — своєрідний зріз індивідуальних та колективних психічних якостей та властивостей, а також їх зовнішніх соціокультурних проявів, пов'язаних з раціональним осмисленням життєвого досвіду, домінуючих у суспільстві стереотипів, цінностей, формальностей. Ментальна система поєднує в собі елементи підсвідомого та усвідомленого, спирається на колективні емоційні поведінкові шаблони, стереотипні психологічні реакції та відносно стабільні ціннісні установи, образи, традиції.

Меркантилізм — економічне вчення, що виражало інтереси торгівельної буржуазії XVI — XVIII ст. На думку меркантилістів, благоустрій держави залежить від накопичення в країні грошей та від переваги вивозу товарів над ввезенням.

Метрополія — держава, що має колоніальні володіння.

Місіонерство — діяльність по розповсюдженню релігійних вірувань серед язичників та іновірців. Найбільше розповсюдження отримало в християнстві. Навернення до своєї віри активно займалося католицькі, православні, протестантські місіонери в різноманітних частинах світу: Азії, Африці, Південній Америці.

Натуральне господарство — тип господарства, за якого продукти та речі виробляються для власного вживання, а не для продажу. З появою та розвитком суспільного розподілу праці натуральне господарство витісняється товарним виробництвом.

Національна ідентичність — усвідомлення належності до певної нації, самоідентифікація себе з образом нації.

Обгородження — ліквідація общинного землеволодіння шляхом насильницького згону феодалами селян з землі. Піхотні землі перетворювалися на пасовиська. Обгородження мало місце в різних країнах Європи, але класичний вид отримало в Англії з кінця XV до початку XIX ст. розведення овець та виробництво вовни було більш вигідним заняттям, ніж землеробство. Нові дворяни, що були пов'язані з ринком, захоплювали не лише общинні землі, але й землі дрібних орендарів та передавали її багатим фермерам за високу орендну плату. Як результат парламентських огорожувань (дозволеніх парламентськими актами) англійське селянство зникло, а на зміну йому прийшли великі та середні землевласники, які вели господарство з застосуванням найманої сили.

Обмежена / конституційна монархія — монархія дуалістична (реальний розподіл влади при існуванні законодавчої влади парламенту та виконавчої і судової монарха, в тому числі з урядом, що створюється та підпорядковується лише монарху) та парламентська (той же самий розподіл влади, але перевага принципу парламентаризму, включаючи політичну відповідальність перед парламентом, мінімальні функції монарха, що обмежені головним чином через процедуру контрастигації (скріплення) рішень монарха головою кабінету або відповідальними міністрами). Обмежена / конституційна монархія відрізняється від парламентарної, в межах якої розподіл влади носить формалізований характер.

Олігархія — “влада небагатьох”, політичне та економічне панування невеликої соціальної групи.

Патріархальність — вірність старині, архаїчним звичаям, традиційність, консерватизм.

Політична система — комплекс конституційно-правових інститутів, що забезпечують здійснення владних відносин. Цей комплекс включає до себе сукупність норм, що створюють конституційно-правовий статус держави, а також норм, що регулюють статус та діяльність найважливіших механізмів формування державної владної структури.

Політичний режим — система методів, прийомів, форм, способів здійснення політичної влади в суспільстві.

Пролетаріат — соціальна група, одна з домінуючих у класовій структурі індустріального суспільства, що створюється особами найманого труду, зайнятими в промисловому та сільськогосподарському виробництві на основі системи найму, позбавленими будь яких форм власності на засоби виробництва, а також характерним негативним ставленням до власного соціального статусу.

Промисловий переворот — початковий етап процесу індустріалізації, стрибок у розвитку виробничих сил, що полягає в переході від мануфактури до фабрично-заводського, промислового виробництва. Поєднувався з завершенням аграрної революції — інтенсифікацією аграрного сектору на напівтрадиційній основі (з поліпшенням систем ротації культур, використанням селекційного насіння, відбору порід скота, використанням органічних добрив, вдосконаленням знарядь праці), з розвитком систем комунікації на базі розвитку традиційних транспортних систем (морський та річний вітрильний флот, порти,

канали, мости, дороги), змінами галузевого балансу економіки, сервісизацією економіки (ростом пропозиції послуг: транспортних, банківських, обслуговування, культури, комунікації), змінами в економічній філософії, масовій економічній свідомості.

Протекторат — форма колоніальної залежності, за якої країна, що знаходиться під протекторатом має певну автономію в внутрішніх справах, тоді як питання оборони, зовнішньої політики, а також найбільш важливі аспекти внутрішньодержавного життя підлягають контролю метрополії.

Протекціонізм — економічна політика держави, направлена на захист національної економіки від зовнішнього впливу (головним чином, через фінансову підтримку вітчизняного виробництва, стимулювання експорту — вивозу товарів та обмеження імпорту — ввезення товарів).

Протестантизм — один з основних напрямів у християнській релігії. Протестантський рух з'явився під час Реформації. Об'єднує багато самостійних течій, рухів та сект (лютеранство, кальвінізм, цвінгліанство, англіканську церкву, методистів, баптистів, адвентистів та ін.). Для протестантизму характерна відмова відсутності принципового протистояння духовенства мирянам, відмова від складної церковної ієрархії, спрощений культ, відсутність чернецтва, целібату. В протестантизмі немає культу Богородиці, святих, ангелів, ікон, число таїнств зведено до 2 (хрещення та причащення). Основне джерело віровчення — Священне писання.

Регентство — в монархічних державах — тимчасове здійснення повноважень голови держави певною особою (регентом) або групою осіб (регентською радою). Встановлюється у випадку довготермінової відсутності монарха, його тривалої хвороби, малолітства, недієздатності.

Республіка — форма правління, що базується на виборності глави держави. Форми республіки — **президентські республіки** (президент — глава держави та виконавчої влади, законодавча влада і виконавча влада безпосередньо обираються народом, або, у крайньому випадку, виборцями, але не одна іншої, чіткий розподіл влад на основі принципу стримувань та противаг, включаючи відсутність права президента на розпуск парламенту, на зняття міністрів, відсутність відповідальності виконавчої влади перед законодавчою; також характерний лише надзвичайний випадок зняття президента, значні прерогативи президента, включаючи право суспензивного (відкладеного) вето на закони, що вимагає подолання кваліфікованою більшістю парламенту); **президентсько-парламентські республіки** (система подвійної відповідальності уряду — перед президентом і перед парламентом, в відмінностях у залежності від належності права призначення складу кабінету, ініціативи вираження недовіри уряду, юридичними наслідками такого вотуму, порядку обрання президенту); **парламентські республіки** (реальна перевага голови уряду як глави виконавчої влади і лідера найбільшої парламентської фракції, юридично — як принцип політичної відповідальності виконавчої влади (уряду) перед парламентом), як правило, солідарної (всього кабінету), вимоги до вотуму недовіри особливо жорсткі, при існуванні президентської влади — її обмеженість представницькими функціями і відсутністю прямих виборів); **президентсько-монархічні республіки** (персоніфікований політичний режим без чіткого конституційно-правового оформлення); **мілітарні республіки** (військово-авторитарні, формально — президентсько-мілітарні або під владою авторитарного колегіального органу влади — хунти).

Реставація — відновлення старого, скинутого строю або повернення влади королівській династії.

Реформація — суспільний рух у Західній та Центральній Європі в XVI ст., направлений проти католицької церкви. Реформація висунула тези, що фактично відкидали необхідність існування католицької церкви з її ієрархією та духовенством; відкидалося католицьке Священний переказ, заперечувалися права церкви на земельні багатства. Основні напрями Реформації — бюргерський (Лютер, Кальвін, Цвінглі), народний, що поєднував вимоги ліквідації католицької церкви з боротьбою за встановлення рівності (Мюнцер,

анабаптисти), королівсько-князівський, що відображав інтереси світської влади, що прагнула до захоплення багатства церкви.

Секуляризація — перетворення державою церковної власності (як правило, земельної) на світську. Широко проводилося в Європі під час Реформації.

Симонія — купівля духовного сану за гроші.

Стан — суспільна група, що наділена особливими правами та обов'язками на підставі законів держави та звичаєвого права. Для станової організації звичайно характерна органічна ієрархія, що виражена в специфіці суспільних функцій станів.

Станово-представницька монархія — форма держави, за якої влада монарха суміщається з органами станового представництва дворянства, духовенства а городян. Склалася в більшості країн Західної Європи в XIII — XIV ст. в процесі формування станів та органів станового представництва (парламент в Англії, генеральні Штати в Франції, кортеси в Іспанії).

Суверенітет — незалежність держави в внутрішніх справах та зовнішній політиці від інших держав. **Національний суверенітет** — сукупність прав нації (народу) на свободу вибору суспільного ладу, на територіальну цілісність, економічну незалежність.

Суспільно-економічна формація — сукупність стабільних суспільних відносин, тип суспільної системи, що базується на певному способі виробництва як способі суспільного відтворення життєвих засобів, він виступає як ступінь прогресивного розвитку людства.

Теократія — форма правління, за якої політична влада належить духовним особам.

Товарне виробництво — форма суспільного виробництва, за якої продукти виготовляються на обмін.

Традиційне суспільство — тип суспільства, пов'язаний з існуванням багаторівневої, технічно та технологічно консервативної економіки, не орієнтованої на розширене відтворення, перевагою в соціальній структурі станових, кастових, корпоративних зв'язків та відносин, мінімальною мобільністю, патріархальною, традиціоналістською духовною культурою.

Узурпація — протизаконне захоплення влади або присвоєння собі чужих прав на будь-що.

Уклад економічний — сфера однотипних економічних відносин, заснованих на певній формі власності та відповідній організації виробництва.

Уніфікація — приведення будь-чого до однаковості, схожої форми, єдиної системи.

Унія — союз.

Урбанізація — процес зосередження населення та економічного життя в великих містах, а також розповсюдження рис та особливостей, властивих міському життю, на інші райони.

Установчі (конституційні) збори — обраний орган, що створюється спеціально для виробки та прийняття конституції (так званих конституантних конституцій). За способом формування установчі збори діляться на ті, що формуються шляхом загальних та прямих виборів і шляхом почасти виборів, почасти призначення або делегування. За компетенцією установчі збори діляться на суверенні (такі, що розробляють та приймають нову конституцію) і несуверенні (такі, що лише розробляють конституцію для прийняття референдумом або іншим державним органом); на зібрання з обмеженими повноваженнями (тільки конституційне будівництво) і з необмеженими повноваженнями (конституційне будівництво і функції парламенту).

Феод — спадкова земельна власність, яка давалася на умові військової служби, воєнної чи фінансової допомоги та вірності своєму господарю.

Форма правління — суспільний інститут, що складається на основі структури та взаємовідносин основних органів держави, що здійснюють державну владу. Форма правління як інститут конституційного права складається з кількох компонентів: норми та практика, які відносяться до різновидів, структурі, правовому положенню органів законодавчої, виконавчої, судової та контрольної влади, норми та практика, що

характеризуються відносини між названими органами державної влади (внутрішні зв'язки в системі державного управління). Основні різновиди форм правління — монархія абсолютна та обмежена/конституційна (дуалістична, парламентська), республіка (президентська, парламентська, змішана, інші).

Фрондерство — (від фр. — праща) — вияв невдоволення, духу протиріччя, бунтарство, викликане, головним чином, несуттєвими, непринциповими мотивами.

Целібат — обітниця безшлюбності священнослужителя католицької церкви.

Цехи — об'єднання міських ремісників однієї або кількох спеціальностей, що виникли у період середньовіччя для захисту від конкуренції селянських ремісників та тих міських ремісників, що не входили до цехової організації. Цехи забезпечували монополію на виробництво та збут ремісничих виробів. Повноправними членами цехів вважалися майстри, що мали свої майстерні та знаряддя праці і працювали за допомоги підмайстрів та учнів.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО КУРСУ

АБСОЛЮТИЗМ

Абсолютна монархія
як форма правління

Абсолютизм як
історичне явище

Абсолютна монархія — політичний режим з юридично необмеженою деспотичною владою

Абсолютизм — особлива соціально-політична система, що склалася в ранній період переходу від традиційного до індустріального суспільства та відображала тимчасовий баланс соціальних сил

Загальні характеристики абсолютної монархії

Створення загальнодержавної бюрократичної машини

Формування професійної постійної армії

Створення загальнодержавної податкової системи

Уніфікація законодавства та адміністративного устрою, мір та ваги

Створення загальнодержавного судово-слідчого апарату

Створення державної церкви

Проведення єдиної державної економічної політики

Різновиди абсолютистських режимів

Деспотичний абсолютизм

Персоніфікована державна система, орієнтована на проведення політики в інтересах династії, камарильї або самого монарха, зі значною часткою особистого волюнтаризму в визначенні цілей державної політики.

Консервативний абсолютизм

Державна система, орієнтована на охоронну політику в інтересах феодалних соціальних груп, що спирається на ідеалі традиційної ментальної системи. Стереотипи ритуальної політичної поведінки мас.

Теологічний абсолютизм

Державна система, що вирізняється особливою роллю церкви у складі державної структури, — абсолютний монарх є одночасно главою національної церкви, зосереджуючи в своїх руках політичну та духовну владу.

Регіональний абсолютизм

Державна система, що формується в ситуації державної децентралізації на основі регіональних станово-монархічних режимів та проектує локальні конфесійні, політико-правові, соціальні особливості на формулювання загальнодержавних цілей

Просвітницький абсолютизм

Державна система, орієнтована на загальнонаціональну консолідацію, гнучку асиміляцію нових соціальних груп, в тому числі через проведення протекціоністської політики, підтримку просвітницької ідеології, проведення загальнонаціональної експансіоністської зовнішньої політики

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМИ АБСОЛЮТИЗМУ В РІЗНИХ КРАЇНАХ

Ідеологи абсолютизму

Франція	Ж. Боден (1530 — 1596 рр.) Ж. Боссюе (1627 — 1704 рр.) К. Лебре	<ul style="list-style-type: none"> • висока роль державної бюрократії; • активна протекціоністська політика; • активна експансіоністська зовнішня політика як сфера загальнонаціональних інтересів; • відхід від конфесіонально орієнтованої політики в міру згладжування релігійно-громадянського конфлікту
Англія	Яков I Стюарт (1566 — 1625 рр.) Т. Гоббс (1588 — 1704 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> • відсутність постійної армії; • відсутність розгалуженої структури державної бюрократії; • збереження значної політичної ролі представницького органу влади — парламенту; • активна конфесіональна політика; • пасивна протекціоністська політика
Німеччина	С. Пуфендорф (1632 — 1694 рр.) Х. Томазій (1655 — 1728 рр.)	<ul style="list-style-type: none"> • залежність від конфесіональних факторів політики; • орієнтація на збереження регіональної автономії; • значна диференціація регіональних абсолютистських режимів по ступеню активності протекціоністської політики, централізації адміністративного управління
Іспанія	<ul style="list-style-type: none"> • жорстка централізована влада; • активна конфесіональна охоронна політика; • висока політична роль дворянства; • активна зовнішня політика (колоніальний протекціонізм); • відмова від внутрішньої протекціоністської політики	

ДЖЕРЕЛА ПОЧАТКОВОГО НАКОПИЧЕННЯ КАПІТАЛУ

Початкове накопичення капіталу як економічне явище

Формування “стартового”, необхідного для створення нового підприємства, — в першу чергу грошового капіталу, з допомогою якого згодом надбається і фізичний капітал (джерела доходу в вигляді засобів виробництва)

Початкове накопичення капіталу як історичне явище

Комплексний процес руйнування традиційної соціально-економічної структури, зокрема, відділення робітника від власності на засоби виробництва, перетворення виробників у найманих робітників, формування соціальної категорії підприємців, які використовують різноманітні засоби для консолідації капіталу та розгортання на його основі ринкового виробництва.

ДЖЕРЕЛА

Колоніальна експансія, використання ресурсів колоній для нееквівалентного торгового ресурсу обміну, пряма експропріація матеріальних благ, коштовних металів, работоргівля

Фінансово-банківська система, практика державних позик, лихварство

Податкова система, практика відкупів

Використання феодалських привілеїв (в тому числі землеволодіння, феодалських форм поземельних відносин) у якості основи для формування “стартового капіталу”.

Каперство, піратство, військова здобич

Використання крайніх форм експлуатації робітників у період зростання пауперизму

МАНУФАКТУРНЕ ВИРОБНИЦТВО І ПЕРЕХІД ДО ФАБРИЧНО-ЗАВОДСЬКОЇ СИСТЕМИ

РОЗСІЯНА

Продукт отримується шляхом поєднання самостійно вироблених компонентів

МАНУФАКТУРА

ЦЕНТРАЛІЗОВАНА

Всі операції здійснюються на капіталістичному підприємстві

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ВИРОБНИЦТВА ДО ПРОМИСЛОВОГО ПЕРЕВОРОТУ

Ручна інструментальна праця

Застосування ручних елементарних інструментів

Індивідуальне, або дрібносерійне виробництво

Локальний, регіональний ринок

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ФАБРИЧНО—ЗАВОДСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

Пріоритетне застосування машин

Система складних робочих машин

Масове, серійне виробництво

Висока науковий рівень виробництва

ПРОМИСЛОВИЙ ПЕРЕВОРОТ

Перехід від інструментальної до машинної стадії виробництва (від ручної до машинної праці), широка інтенсифікація традиційних виробництв

Промисловий переворот відбувся:

Англія — 1785 — 1825 рр.
США — середина XIX ст.

Франція — I пол. XIX ст.
Німеччина та Росія — II пол. XIX ст.

ПЕРЕДУМОВИ ПРОМИСЛОВОГО ПЕРЕВОРОТУ

Формування континентальної системи розподілу праці (регіональної виробничої спеціалізації)

Створення достатніх інвестиційних коштів у результаті початкового накопичення капіталу

Розвиток колоніальної системи, перетворення колоніальної експансії із засобу початкового накопичення капіталу у сферу підприємництва

Зміни в сфері економічної психології, закріплення ментальної системи “підприємницького духу”

Розвиток торгового капіталу, різноманітних форм грошового обігу, ранніх форм акціонерного капіталу

Перехід до централізованої мануфактури, накопичення досвіду капіталістичного підприємництва у виробничій сфері

Наукові відкриття та технічні винаходи XVIII ст. (Ползунов, Уатт, Аркرایт, Уітні, Фултон, Стефенсок, Картрайт)

Соціально-економічна диференціація третього стану, кількісне зростання протобуржуазних та протопролетарських станів

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОМИСЛОВОГО ПЕРЕВОРОТУ

Створення фабрично-заводської машинної індустрії

Завершення аграрної революції з інтенсифікацією традиційних методів виробництва

Розвиток систем комунікації транспортних засобів, уніфікація тарифної системи

Зменшення підприємницьких ризиків залежності виробництва від кліматичних факторів

Сервісизація економіки (зростання пропозиції послуг, у т.ч. транспортних, банківських, комунікацій)

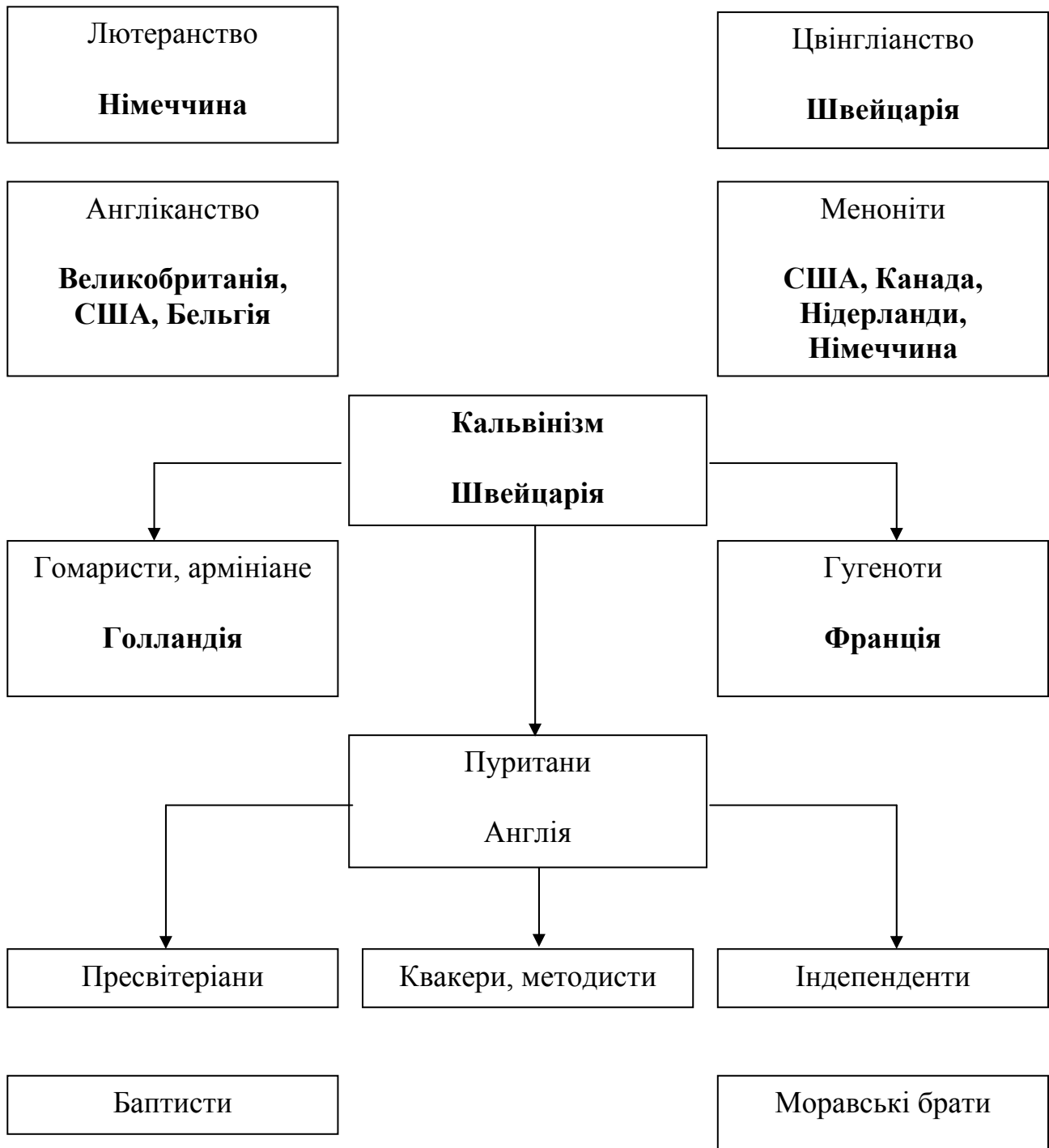
Зростання внутрішньогосподарської та міжнародної спеціалізації та інтеграції

Переорієнтація економічного розвитку на самовідновлюване зростання

Зміна структурного балансу економіки, співвідношення секторів

РЕФОРМАЦІЯ. ОСНОВНІ ТЕЧІЇ ПРОТЕСТАНТИЗМУ

ДОКТРИНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЮТЕРАНСТВА ТА КАЛЬВІНІЗМУ

ЛЮТЕРАНСТВО

Відкидається культ католицької церкви

Стверджується загальне священство

Стверджується абсолютний авторитет Біблії, на ранньому етапі визнається право кожної людини самостійно тлумачити Біблію

Відкидаються пости, відвідування святих місць, прийняття таїнств

Стверджується, що спасіння досягається лише особистою вірою

Стверджується необхідність проведення богослужінь на національній мові. Переклад Біблії на німецьку мову була здійснена М. Лютером

КАЛЬВІНІЗМ

Відкидається католицька церковна організація та верховенство пап

Проголошується виборність пасторів та проповідників

Відкидається авторитет Священного переказу, стверджується абсолютна перевага Священного писання

Відкидається поклоніння хресту, іконам, мощам, святим місцям

Стверджується вчення про божественне приречення

З 7 християнських таїнств зберігаються лише хрещення та причастя (євхаристію)

ДОКТРИНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІКАНСЬКОЇ ТА ГАЛЛІКАНСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Догмат про спасіння людей через віру

Догмат про непогрішність Папи Римського у справах віри

Священне писання — джерело віри

Підтвердження авторитету Папи, поклоніння святим

Рівність Біблії та Священного Переказу як джерела віри

Король має право призначати прелатів на вищі вакантні церковні посади з наступним підтвердженням їх святим престолом

Відкидається влада Папи, індульгенції, шанування ікон та мощів

Право інвеститури поділено між світською та духовною владою

Король — глава церкви

Збереження єпископату

ДОКТРИНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ КАТОЛИЦИЗМУ ТА ПРАВОСЛАВ'Я

Хрещення

Покаяння
(сповідь)

Церковний
шлюб

Соборування

Причастя

Миропомазання

Священство

КАТОЛИЦИЗМ

ПРАВОСЛАВ'Я

ДОГМАТИ

Догмат “Дух святий від
Отця та Сину виходить”

Догмат “Дух святий від
Отця виходить”

Догмат про непогрішимість
Папи римського в справах
віри

Не визнається

Догмат про непорочне
зачаття Діви Марії

Не визнається

Догмат про чистилище

Не визнається

ОБРЯДИ

Хрещення здійснюється
шляхом оббризування або
обливання з купелі

Хрещення здійснюється
шляхом занурення в купелі

Причастя здійснюється
опрісноками

Причастя здійснюється
хлібом

ОРГАНІЗАЦІЯ ЦЕРКВИ

Єдина церковна організація
на чолі з Папою Римським

Існує кілька автокефальних
церков на чолі з патріархами
(митрополитами)

Обітниця безшлюбності
всього духовенства

Духовенство поділяється на
біле та чорне, обітниця
безшлюбності дається
чорним духовенством

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ

КАТОЛИЦЬКЕ ВІДНОВЛЕННЯ

Рішення Вселенського Тридентського собору (1545 — 1563 рр.)

- Підтвердження рівності Біблії та Священного переказу як джерела віри;
- Підтвердження догмату про зверхність папської духовної влади над авторитетом Вселенського собору;
- Підтвердження меси, порядку сповіді, целібату, поклоніння святим;
- Ствердження догмату про первородний гріх, виправдання вірою;
- Підтвердження догмату про сім таїнств;
- Ухвала про створення семінарій;
- Відміна продажу індульгенцій;
- Ствердження догмату про чистилище;
- Настанова про відновлення релігійної дисципліни духовенства, виконанні ним пастирських обов'язків;
- Декрет про святість шлюбу

НАНТСКИЙ ЭДИКТ (1598)

Этим вечным и неотменимым эдиктом мы сказали, объявили и повелели следующее:

II. Во-первых, воспоминание обо всем, что произошло с той и с другой стороны с начала марта 1585 года до нашего коронования и в течение других предшествующих смут, будет изглажено, как будто ничего не происходило. Ни нашим генеральным прокурорам, ни иным лицам, государственным и частным, не будет дозволено никогда и ни по какому поводу упоминать об этом...

III. Повелеваем, чтобы католическая апостольская римская религия была восстановлена во всех местах нашего королевства... где отправление ее было прервано, и да исповедается она мирно и свободно без всяких-смут и препятствий.

Чтобы не дать никакого повода к смутам и распрям среди наших подданных, мы позволили и позволяем Исповедующим так называемую реформированную религию жить и обитать во всех городах и местах нашего королевства и подчиненных им областях без преследований и принуждений делать что-либо в деле религии противное их совести; их не будут по этому поводу разыскивать в домах и местах, где они пожелают жить...

XIII. Мы весьма определенно запрещаем всем придерживающимся названной религии проявлять ее в службе, уставе, дисциплине или народном образовании в нашем королевстве и подчиненных нам областях, а также во всем, что касается религии, за исключением мест, где это дозволено и пожаловано настоящим эдиктом.

XVIII. Также запрещаем всем нашим подданным всякого звания и положения отнимать силой и обманом, против воли их родителей детей названной религии, чтобы окрестить их в католической церкви, те же запрещения относятся и к исповедующим так называемую реформированную религию, под страхом смертного наказания.

XXI. Книги, касающиеся названной религии, могут печататься и публиковаться, продаваться только в городах и местах, где допущено публичное отправление названной религии.

XXII. Повелеваем, чтобы не было никакого различия в отношении названной религии при приеме учеников в университеты, коллегии и школы, а больных и бедных в госпитали и учреждения общественного призрения.

М. ЛЮТЕР. 95 ТЕЗИСОВ

Каждый христианин, если только он истинно раскаивается, получает полное отпущение вины и без индульгенции.

Однако на этом основании никоим образом не следует презирать отпущение, даваемое папой, ибо оно есть объявление божественного прощения.

Истинное сокровище церкви есть, конечно, не отпущение, а святое евангелие величия и милости бога.

Христиан надо учить, что тот, кто видит нуждающегося и, несмотря на это, отдает деньги на индульгенции, приобретает этим не отпущение папы, а гнев божий.

Нужно учить их, что если бы папа знал о плутнях продавцов индульгенций, он лучше дал бы погибнуть от огня собору Св. Петра, чем строить его за счет кожи, мяса и костей своих овец. Кто говорит против истины апостольского отпущения - да будет проклят! Но кто остерегает против надменных и дерзких речей проповедников — продавцов индульгенций, да будет благословен!

Сказать, что крест отпущения, украшенный гербами папы и воздвигнутый в храмах, имеет равную ценность с крестом христовым, - есть кощунство... Такие проповеди делают то, что и ученым людям трудно сохранять надлежащее почтение к папе против злых укоров и несомненно резких речей мирян. Потому прочь все пороки, которые кричат народу христову: «Мир, мир!» — а мира никакого нет...

М. ЛЮТЕР. К ХРИСТИАНСКОМУ ДВОРЯНСТВУ НЕМЕЦКОЙ НАЦИИ

Выдумали, будто папу, епископа, священников, монахов следует относить к духовному сословию, а князей, господ, ремесленников и крестьян - к светскому сословию. Все это измышление и надувательство. Они не должны никого смущать, и вот почему: ведь все христиане воистину принадлежат к духовному сословию и между ними нет иного различия, кроме разве что различия по должности и занятию... У нас одно Крещение, одно Евангелие, одна вера; все мы в равной степени христиане, ибо только лишь Крещение, Евангелие и вера превращают людей в духовных и христиан...

Поскольку светские владыки крещены так же, как мы, и у них та же вера и Евангелие, мы должны позволить им быть священниками и епископами и их обязанности рассматривать как службу, которая связана с христианской общиной и полезна ей. И вообще каждый крестившийся может провозглашать себя рукоположенным во священники, епископы и папы, хотя не каждому из них подобает исполнять такие обязанности...

...отныне светская власть становится членом христианского Тела, и, занимаясь земными делами, вес же принадлежит к духовному сословию; поэтому сфера ее деятельности должна беспрепятственно касаться всех членов Тела в целом: наказывать виновных и преследовать их в случае необходимости, не обращая внимания на пап, епископов, священников; пусть они угрожают и отлучают, как только им вздумается...

«ФОРМУЛА ОТЛУЧЕНИЯ ОТ ЦЕРКВИ»

Во имя отца и сына и святого духа, пресвятой девы Марии, Иоанна Крестителя, Петра и Павла и всех святых, предаем анафеме и отлучаем от святого причастия... (такого-то), восставшего против нас. Да постигнет его наше проклятие в его доме, житнице, постели и поле, в дороге, городе и замке. Да будет он проклят в сражении, в молитве, в разговоре, в молчании, в еде, в питье, во сне. Да будут прокляты все его чувства: зрение, слух, обоняние, вкус и все тело его от темени головы до подошвы ног. Взываю к сатане со всеми его посланниками, да не примут они я покоя, пока не доведут этого грешника до вечного стыда, пока не погубят его вода или веревка, не разорвут дикие звери или не истребит огонь. Да осиротеют его дети, да овдовеет его жена. Предписываю тебе, сатана, со всеми твоими посланниками, что-бы, как я гашу теперь эти светильники, так ты погасил свет его а очей. Да будет так, да будет так! Аминь. аминь!

УСТАВ ОРДЕНА ИЕЗУИТОВ

Да будет известно всем членам нашего общества и да напишут они это неизгладимыми буквами не только на дверях своих обителей, но и в сердцах своих на всю

жизнь: все наше общество и, следовательно, все и каждый, кто в него вступает, обязываются верой и правдой повиноваться нашему святому отцу папе и всем преемникам его и только под этим условием имеют право трудиться для бога. Хотя евангелие учит и потому церковь признает догматом, что все, верующие во Христа, обязаны повиновением и покорностью папе римскому как видимому главе церкви и наместнику Иисуса Христа, тем не менее для того, чтобы, показать великое смирение нашего общества вообще и полное, самоотречение каждого члена его в частности, чтобы всенародной засвидетельствовать решительный отказ наш от собственной воли, мы обязываемся принять особый обет послушания. Обет этот должен состоять в том, что мы обещаем всегда, без промедления и беззаветно повиноваться всему, что прикажут нам нынешний и будущие папы, насколько это послужит для блага душ и для распространения религии, какие бы поручения они нам ни давали, хотя бы они послали нас к туркам или к другим неверным. Поэтому все, кто намерен вступить в наше общество, должны, прежде чем принять на себя такое бремя, хорошо взвесить и подумать, обладают ли они для этого достаточной душевной силой, чтобы с божьей помощью взобраться на такую высоту. Они должны подумать, одарил ли их на это дело дух святой такой степенью благодати, чтобы они могли надеяться при его помощи не пасть под великим бременем такого призвания. Но, раз твердо решившись быть воинами христовыми, они должны денно и ночью не снимать меча и каждый час быть готовыми выполнять свои обязанности.

Все и каждый должны дать обет безусловно повиноваться генералу ордена во всем, что касается устава ордена. Генерал же обязывается давать лишь такие приказания, которые, по его мнению, клонятся к достижению цели общества. Словом, для пользы ордена и в видах постоянного упражнения и смирения члены общества должны всегда и во всем повиноваться генералу, согласно правилам общества, и чтить в нем представителя Христова.

СЕВИЛЬСКОЕ АУТОДАФЕ

Орбриан, фламандец, проживающий в Херес де ла Фронтера, по профессии переплетчик, 30 лет. Он сжег некоторые картины вместе с изображением господ нашего Иисуса Христа и других святых и вообще исповедовал Лютерово учение, считая его хорошим. Он, кроме того, осмелился учить других. Он выказал себя упрямым, а потому был проклят и передан представителям светского суда для сожжения живым с конфискацией его имущества, движимого и недвижимого...

Гинос Рарос, англичанин, оружейник из Гранады, 40 лет. Он, по примеру Хуана Алквина, сеял рознь среди христиан и вел себя на море и на суше по обычаям, принятым у Лютеран. Он примирился с церковью и наказывается отлучением и пожизненным тюремным заключением. Первые 12 лет он должен отбыть на галерах и работать за веслом...

Лоренцо Мартин, 30 лет. Он сказал, что исповедоваться надо только перед Богом и что смешно исповедоваться перед священником. Он говорил также, что вера и проповедь христиан и мавров одинакова. На него наложено покаяние, и он должен три месяца просидеть взаперти...

Андреас Консено, крестьянин, сказал, что перед священниками не следует исповедоваться в тяжких грехах, ибо они люди такие же, как и он. На публичном ауто он должен покаяться и получить сто ударов розгами.

АУГСБУРГСКИЙ РЕЛИГИОЗНЫЙ МИР (1555 г.)

XV. Чтобы установить мир в Священной империи германской нации между римским императорским величеством и курфюрстами, князьями и чинами, — пусть ни его императорское величество, ни курфюрсты, князья и т.д. не чинят никакому чину империи никакого насилия или зла по поводу аугсбургского исповедания, но предоставят им в мире придерживаться своих религиозных убеждений, литургии и обрядов, равно как пользоваться и своим состоянием и другими правами и привилегиями; и полный религиозный мир должен быть достигнут только христианскими средствами согласия или же страхом наказания в форме имперской опалы.

XVI. Равным образом имперские чины, придерживающиеся аугсбургского исповедания, не будут мешать всем чинам и князьям, придерживающимся старой религии, жить в полном мире и пользоваться всеми их состояниями, правами и привилегиями.

XVII. Однако все, не принадлежащие к двум вышеупомянутым вероисповеданиям, не будут включены в настоящий трактат, но будут совершенно исключены из него.

XVIII. Так как выяснилось, что предметом большого спора является вопрос о судьбе епископских, монастырских и других церковных бенефициев тех католических духовных лиц, которые с течением времени оставят старую религию, то мы в силу полномочий, полученных от римского императора, постановили следующее: если архиепископ, епископ, прелат или какое-либо иное духовное лицо нашей старой католической религии откажется от нее, то их архиепископские, епископские, прелатские и прочие бенефиции со всеми их доходами должны быть оставлены ими без дальнейших возражений или промедлений. Монастыри и те, кто на то имеет право по общему закону или по местному обычаю, изберут лицо, исповедующее старую религию, которое может вступить во владение и пользование всеми правами и доходами бенефиция без каких бы то ни было дальнейших препятствий и без предрешения какого-либо окончательного полюбовного религиозного соглашения.

XIX. Так как некоторые из аббатств, монастырей и других церковных учреждений были конфискованы и обращены в церкви, школы и благотворительные учреждения, то сим повелевается, чтобы подобные учреждения, первоначальные собственники которых не владели ими во время договора в Пассау [1552], были включены в настоящий мирный договор.

XX. Применявшаяся до сих пор церковная юрисдикция относительно аугсбургского исповедания, догмы, назначения духовных лиц, церковных распоряжений и службы (исключая прав курфюрстов, князей, коллегий и монастырей на денежные подати и десятины) отныне прекратится, и последователям аугсбургского исповедания будет предоставлено свободно и беспрепятственно отправлять богослужение и обряды и назначать духовных лиц, как то установлено в нижеследующей отдельной статье, впредь до окончательного религиозного соглашения.

XXIII. Никакой имперский чин не должен пытаться убеждать подданных других чинов оставить свою религию или защищать их против их собственных властей. Те, кто имеет от старых времен права патроната, не включены в настоящую статью.

XXIV. В случае если наши подданные, принадлежащие к старой религии или же к аугсбургскому исповеданию, вознамерятся со своими женами и детьми оставить свой дом, чтобы поселиться в другом месте, никто не должен препятствовать им продавать свое имущество после, уплаты ими надлежащих местных податей или же наносить оскорбление их чести.

ГЕНТСКОЕ УМИРОТВОРЕНИЕ (1576 г.)

Штаты Брабанта, Фландрии, Артуа, Геннегау, Валансьена, Лилля, Дуэ, Орхии, Намюра, Турнэ, Утрехта и Малина, с одной стороны, и принц Оранский со штатами Голландии, Зеландии и их конфедератами, с другой, обещают поддерживать между собою прочный мир и взаимную связь, объединить их силы для того, чтобы изгнать из Нидерландов иностранцев, а именно испанцев, созвать затем генеральные штаты, дабы покончить с беспорядком, установить правительство, урегулировать вопросы религии, в частности в Голландии, Зеландии, в Боммеле и у других их союзников; восстановить свободу торговли между всеми провинциями; обеспечить отправление религиозного культа в том виде, в каком оно установилось в каждом городе до созыва генеральных штатов; обеспечить принцу Оранскому его титулы, привилегии и достоинства, следить за исполнением данных постановлений в отношении тех городов, которые не пожелают их принять; вернуть свободу заключенным... аннулировать осуждения и приговоры судов, постановленные правительством герцога Альбы; восстановить в правах владения имуществом всех тех, которые его потеряли в то время... вернуть духовенству его имущества, за исключением

тех, которые расположены в Голландии, Зеландии, причем нынешние владельцы этих имений в упомянутых двух провинциях будут обязаны платить пожизненные пенсии бывшим владельцам церковных бенефиций, потерявшим их в результате конфискации; объявить ничтожными и не имеющими силы все лишения наследства и дарения или какие-либо иные акты лишения имущества, совершенные в результате партийной ненависти.

Так как необходимость покрывать издержки войны привела к повышению номинальной стоимости денег в сравнении с их реальной стоимостью, таковая будет понижена до уровня, на котором она стоит в других провинциях, дабы предупредить злопроистекающее от дурной монеты.

Всякий, кто останется на стороне испанцев, будет лишен преимуществ, вытекающих из данного договора, и сможет ими воспользоваться, только примкнув к договаривающимся сторонам;!

Города и провинции в лице своих депутатов должны поклясться, что они будут соблюдать данные условия и все, что будет указано генеральными штатами.

Трофеи и монументы, воздвигнутые герцогом Альбой, будут срыты до основания.

Генеральные штаты должны рассмотреть, следует ли произвести раскладку расходов по последним двум кампаниям на всех участников договора.

УТРЕХТСКАЯ УНИЯ (1579 г.)

Как то стало ясно после Гентского соглашения, в котором почти все нидерландские провинции обязались стоять друг за друга жизнью и имуществом и изгнать испанцев и других чужестранцев с их сторонниками из этих провинций, эти испанцы во главе с доном Хуаном Австрийским и другими своими вождями и полководцами, применяли все средства и постоянно делали попытки привести названные провинции в целом и в частях подчинению тираническому правлению и рабству не столько оружием, сколько интригами, разделить эти провинции и расчленив их, привести к нулю и разрыву союз, заключенный вышеупомянутым соглашением, для совершенной гибели и разорения вышеназванных земель и провинций, так как ясно, что, упорствуя в этих планах, они еще недавно думали склонить письмами на свою сторону известные города и области и путем вооруженного нападения овладели некоторыми местами в Гельдер!

Вследствие этого жители княжества Гельдерн и графства Цютфен и жители провинций и земель Голландии, Зеландии, Утрехта и Фрисландии между реками Эмсом и Банверсом сочли| благоразумным особо и более тесным образом вступить в союз друг с другом не для того, чтобы отделиться от общего союза, заключенного Гентским соглашением, но чтобы укрепить его и оградить себя от всяких затруднений, которые могут в нем возникнуть вследствие каких-либо интриг, посягательств или насилия врагов, чтобы знать, как и каким образом, они должны вести себя в подобных обстоятельствах и иметь возможность защищаться против враждебных сил.

Хотя общий союз и Гентская пасификация остаются в силе, но чтобы объявить об отделении упомянутых провинций и отдельных земель, уполномоченными на то депутатами этих провинций были установлены и утверждены следующие пункты и статьи, и во всяком случае они желают таким образом отделиться от Священной Римской империи.

Названные провинции будут соединены и связаны союзом друг с другом и все вместе и всегда будут помогать друг другу всякими путями и способами, как если бы они составляли одну провинцию; никогда они не будут иметь права отделиться, позволить отделиться или уступить в чужое владение по завещанию, обмену, продаже, мирному договору, брачному договору или каким бы то ни было иным способом.

Все это, однако, без ущерба для какой-либо из отдельных провинций, фьефов и их жителей, а также для их специальных и частных привилегий, вольностей, льгот, законов, статутов, добрых старых кутюмов, обычаев и всех других каких бы то ни было прав, в чем они [провинции] не только не будут чинить друг другу никакого ущерба, препятствия или помехи, но скорее будут помогать поддерживать и укреплять это всеми справедливыми и

возможными средствами и даже, если понадобится, жизнью и имуществом, а также защищать как бы то ни было и где бы то ни было против всех и каждого, кто пожелает посягнуть на них или овладеть ими. Само собой разумеется, что если какая-либо из вышеупомянутых провинций, фьефов или городов, принадлежащих к союзу, имеет или будет иметь по отношению к другим провинциям какой-либо вопрос, касающийся частных и специальных привилегий, вольностей, льгот, законов, статуты, добрых старых кутюмов, обычаев и других прав, то такие вопросы будут решаться обыкновенной юстицией, третейским судом или дружеским соглашением.

Также [постановлено], что упомянутые провинции, согласно заключенному соглашению и лиге, должны будут помогать друг другу жизнью, имуществом и кровью против всяких насилий, какие кто-либо может причинить им под прикрытием имени его величества короля [Филиппа II] или в его пользу по причине Гентского мирного договора, или же потому, что они приняли в качестве губернатора эрцгерцога Матвея со всем, что было связано с этим или последовало вследствие этого, или со временем может последовать; или же под знаменем и предлогом католической религии, чтобы ввести и утвердить ее силой оружия; или же по поводу некоторых из названных провинций, городов или в подвластных им землях с 1558 г., или по поводу настоящего союза и конфедерации; или по какому-либо иному поводу или причине как в том случае, когда эти насилия и посягательства будут применяться и совершаться по отношению к отдельным провинциям, штатам, городам и зависимым от них землям, та и по отношению ко всем им вообще.

Также [постановлено], что без общего единодушного совета согласия упомянутых провинций не будет заключено никакое соглашение, никакой мирный договор, не будет начата война, не будут взиматься никакие подати и налоги, касающиеся всего союза; но другие дела, имеющие отношение к конфедерации или дела, зависящие от этих вопросов, будут регулироваться, обсуждаться и решаться большинством голосов провинций, составляющих эту конфедерацию; эти голоса будут подаваться или собираться по способу, обычно соблюдаемому в общем собрании штатов, но при условии, что это будет постановлено общим советом союзников. Постановлено навсегда, что если провинции не будут в состоянии столкнуться друг с другом в делах, касающихся существования государства, мира, войны или подати, то всякое несогласие во мнениях будет передано и представлен» будущим штатгальтерам названных провинций, которые придут к соглашению или решат дело по справедливости.

Постановлено, что упомянутые провинции должны будут согласиться друг с другом относительно чеканки монеты, т.е. относительно обращения денег, что, согласно предписаниям, будет сделано сразу, и одна провинция не сможет изменить монету без согласия других.

В отношении религии жители Голландии и Зеландии будут держаться своего мнения; остальные провинции союза будут руководствоваться статьями религиозного мира, уже выработанного эрцгерцогом Матвеем; губернатором и главным военачальником всех этих земель, и его советом с согласия Генеральные штатов; относительно этого они вообще и в частности установят все правила, какие они сочтут содействующими благу и справедливости провинций и земель и всех духовных и светских лиц без каких бы то ни было препятствий, чтобы каждая личность была свободна в своей религии и чтобы никто не терпел никаких несчастий из-за своей религии, сообразно Гентскому соглашению.

АНГЛІЙСЬКА РЕВОЛЮЦІЯ XVII СТ.

ЕТАП РЕЛІГІЙНОГО КОНФЛІКТУ (КІНЕЦЬ XVI — ПОЧАТОК XVII СТ.)

Католики

Англiканська
церква

Пуритани

ЕТАП КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНФЛІКТУ (1604 — 1640 РР.)

Англiйський абсолютизм

Яков I (1603 — 1625 рр.)

Карл I (1625 — 1649 рр.)

Герцог Бекінгем

Лорд Страфорд

Архієпископ Лод

Парламентська опозиція

1604 — 1611 рр., 1614 р., 1621 —
1625 рр.

1625 р., 1626 р., 1627 — 1629 рр.

Безпарламентське правління Карла I
(1629 — 1640 рр.)

“Апологія палати обшин”, 1604 р.

“Петиція про право”, 1628 р.

Пресвітеріани

Інdependенти

КОНСТИТУЦІЙНИЙ ЕТАП РЕВОЛЮЦІЇ (3 ЛИСТОПАДА 1640 — 22 СЕРПНЯ 1642 РР.)

“Петиція про
коріння та
гілки”
1640 р.

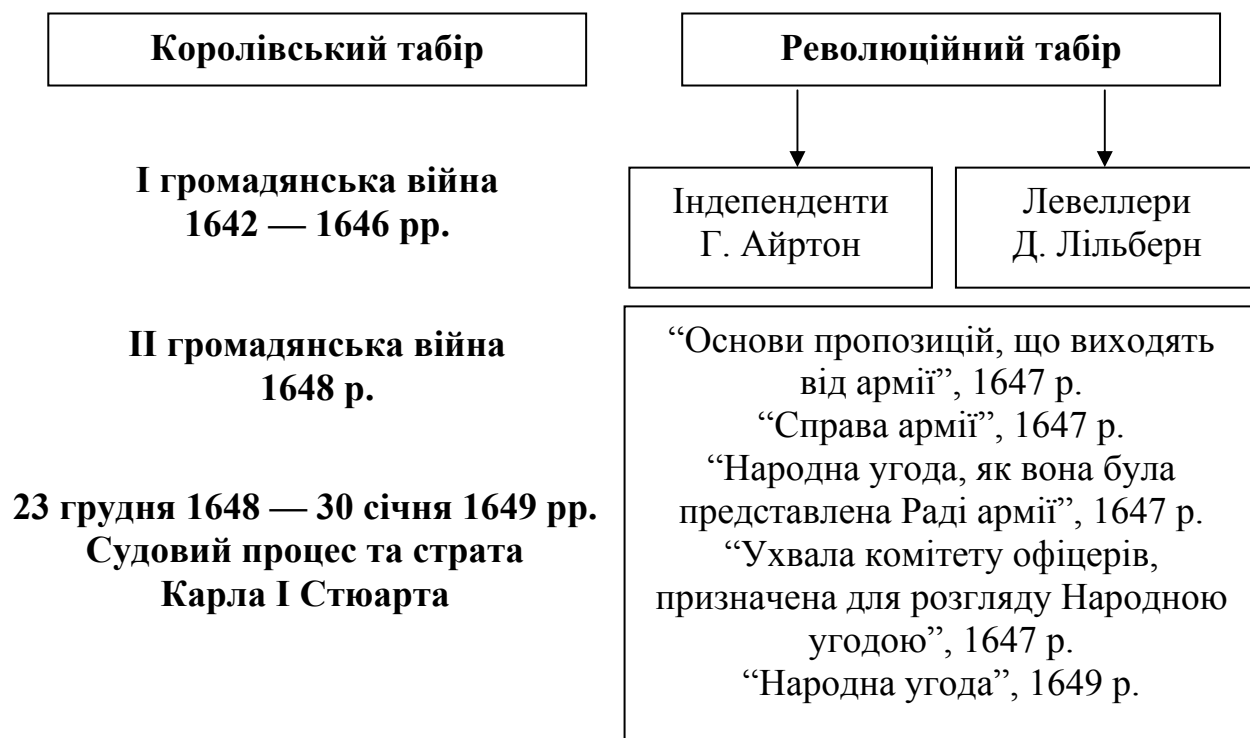
“Трирічний акт”
1641 р.

“Велика
ремонстрація”
1641 р.

“19 пропозицій”
1642 р.

Страта лорда Страфорда
Скасування Зоряної та Високої палат
Розповсюдження контролю парламенту на державні фінанси
Розповсюдження контролю парламенту на заміщення вищих посад
Біль про міліцію

ЕТАП ГРОМАДЯНСЬКИХ ВІЙН (1642 — 1649 РР.)

ЕТАП ІНДЕПЕНДЕНТСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ (1649 — 1653 РР.)

Акт про створення Державної Ради Англійської Республіки, 1649 р.
Акт про відміну королівського звання, 1649 р.
Акт про відміну Палати лордів, 1649 р.
Акт про проголошення Англії вільною державою, 1649 р.
Навігаційний акт, 1651 р.

Левеллери:
Д. Лільберн
“Нові ланцюги Англії” 1649 р.
“Угода вільного народу Англії”,
1649 р.
“Друга частина нових ланцюгів
Англії”,
1649 р.

Діггери:
Д. Уінтенлі
“Світло, що сіяє в Бекінгемширі”,
1648 р.
“Новий закон справедливості”,
1649 р.
“Підняття прапора справжніх
левеллерів”
1649 р.

ЕТАП ПРОТЕКТОРАТУ — 1653 — 1659 РР.

О. Кромвель (1653 — 1658 рр.)

Р. Кромвель (1658 — 1659 рр.)

ЕТАП ІІ РЕСПУБЛІКИ ТА РЕСТАВРАЦІЇ — 1659 — 1660 РР.

Відновлення діяльності “охвістя” Довгого парламенту

Правління генерала Монка

Реставрація Карла ІІ Стюарта

РЕЖИМ РЕСТАВРАЦІЇ (1660 — 1689 РР.)

Карл ІІ Стюарт (1660 — 1685 рр.)

Яков ІІ Стюарт (1685 — 1689 рр.)

“СЛАВНА РЕВОЛЮЦІЯ” (1688 — 1689 РР.)

Вільгельм та Марія Оранські (1689 — 1702 рр.)

“Набеус корпус акт” — закон про гарантії свободи особи, 1679 р.

“Біллль про права”, 1689 р.

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ АНГЛІЇ

ЯКОВ І. ИСТИННЫЙ ЗАКОН СВОБОДНОЙ МОНАРХИИ

Прерогатива и парламент

Согласно тех основных законов, которые изложены выше, » ежедневно видим, что в парламенте (каковой ни что иное, кг главный суд короля и его вассалов) законы лишь испрашиваются подданными короля, но им только издаются по их предложению и по их совету. Действительно король издает ежедневно статуты и ордонансы, подкрепляя их теми наказаниями, которые он считает подходящими, без какого-либо участия парламента или сословий; в то же время не во власти парламента издание какого-либо закона или статута без того, чтобы королевский скипетр не прикоснулся к нему, сообщая ему законную силу.

...И как представляется очевидным, что король является верховным властителем над всей страной, точно так же он является господином над всяким лицом, которое в ней обитает, имея право жизни и смерти над каждым из обитателей. Ведь хотя справедливый правитель и не станет отнимать жизнь у кого-либо из своих подданных без ясного указания закона, однако законы, в силу которых эта жизнь отнимается, изданы им самим или его предшественниками. И таким образом власть всегда истекает из него самого, так как по ежедневному опыту мы видим, что хорошие и справедливые правители издают время от времени новые законы и статуты, добавляя наказания для нарушителей того, что до издания закона не считалось деянием, совершители которого подвергались бы наказанию... И когда король усматривает, что закон является сомнительным или строгим, он может истолковать его или смягчить, чтобы не создалось положение, когда «полнейшая справедливость представлялась бы полнейшей несправедливостью».

Ввиду этого, общие законы, выработанные публично в парламенте, по известным королю соображениям, в силу его власти, могут быть смягчены и приостановлены по причинам ему только известным.

И также, хотя я уже сказал, что хороший король будет сообразовывать свои действия в соответствии с законом, все же он не связан им иначе, как по своей доброй воле и для подания надлежащего примера своим подданным... Таким образом, как я уже сказал, хороший король, хотя он и выше закона, будет подчинять и сообразовывать свои действия с ним для подания примера своим подданным и в силу своей собственной свободной воли, но не в силу подчиненности закону или связанности им.

АПОЛОГИЯ ПАЛАТЫ ОБЩИН (20 ИЮНЯ 1604 г.)

Права и вольности общин Англии заключаются главным образом в следующих трех положениях:

1. Округа и большие и малые города Англии, когда призываются их представители, имеют право свободного выбора лиц, которых они желают облечь своим доверием для такого представительства.

2. Избранные таким образом лица во время заседаний парламента, а также в течение его созыва и каникул, не подлежат,! каким-либо притеснениям, аресту или тюремному заключению.

3. В парламенте эти представители могут высказывать свои я убеждения свободно, не подвергаясь запрету или контролю, если они делают это с соблюдением должной почтительности к верховному органу - парламенту, т.е. к вашему величеству и обеим палатам парламента, которые в этом случае все вместе составляют единый политический орган, главой которого является ваше величество...

Эти три положения старинного наследия свободы были в последнее время нарушены...

Что касается вопросов религии, то изучение права и истинного положения вещей показывает, что ваше величество было введено в заблуждение, если кто-нибудь говорил вам, что английские короли имеют абсолютную власть, могут по своему личному усмотрению

вносить изменения в религию (господь не допускает, чтобы это было во власти какого бы то ни было смертного) или издавать какие-либо законы по вопросам религии каким-либо иным путем, чем на основании согласия парламента так же, как и по делам светского характера.

Мы признавали и во все времена будем признавать в соответствии с нашей присягой, что ваше величество является суверенным государем и верховным правителем в той и другой области. Обращаясь к нашим собственным намерениям и действиям по этим вопросам, мы должны сказать, что они были совершенно не поняты и неправильно вам представлены. Мы не заражены пуританским или броунистским духом и не замыслили ниспровержение существующего церковного порядка, как это утверждалось... Мы не оспаривали правильности существующей веры и церковного учения; нашим желанием был только мир. И стремились найти пути к объединению, чтобы печальные и столь долго длящиеся разногласия среди духовенства, которые столь способствовали росту безбожия, сектантства и других всевозможных заблуждений, могли бы быть в конце концов разрешены пока устранить это зло не будет слишком поздно. Что касается путей к такому миру, то мы не питаем особого пристрастия к каким-либо мерам, изобретенным нами, но готовы принять любой целесообразный путь, который может быть предложен. Равным образом, мы вовсе не хотим, чтобы какое-либо лицо на основании велений его совести могло быть освобождено путем постановления парламента от повиновения существующим законам, а хотим лишь того, чтобы парламентом были изданы законы для облегчения некоторых обрядов второстепенного значения, чтобы таким образом было создано и могло поддерживаться постоянное единение. Нашим желанием было также предотвратить злоупотребления, проникшие в церковь, точно так же, как и в светские дела. И, наконец, мы хотели, чтобы страна была обеспечена священниками, знающими, религиозными и богобоязненными, для содержания которых мы предоставили бы достаточные ассигнования...

ВЕЛИКАЯ РЕМОНСТРАЦИЯ (1 ДЕКАБРЯ 1641 г.)

Палата общин, собравшаяся в настоящем парламенте, с великим усердием и верностью, радея и заботясь об общественном благе этого королевства и о славе и пользе его величества, в течение 12 месяцев вела борьбу с огромными опасностями и страхами, с вопиющими бедствиями и несчастьями, с различными смутами и беспорядками, которые не только стесняли, но удушали свободу, мир и благосостояние этого королевства, спокойствие и надежды добрых подданных его величества и в сильнейшей мере ослабляли и подрывали основы и прочность королевского трона... Для предупреждения печальных последствий, к которым могут повести указанные злонамеренные попытки, мы нашли полезным сообщить об источниках и росте этих злокозненных намерений [католической партии].

Мы считаем, что корнем всех зол является злокозненное и пагубное намерение ниспровергнуть основные законы и принципы нашего правления, на которых прочно покоятся религия и правосудие нашего королевства. Зачинщиками этих намерений являются:

1. Иезуитские паписты, которые ненавидят законы, как препятствия для ниспровержения нашей религии и тех изменений в ней, которых они так страстно жаждут.

2. Епископы и разложившаяся часть духовенства, покровительствующие формализму и суеверию, как естественным результатам и устоям их собственной церковной тирании и узурпации.

3. Те советники и придворные, которые во имя своих частных целей приняли на себя обязательство содействовать интересам некоторых иностранных государств в ущерб его величеству и своей стране.

Общие руководящие основы, на которых эти люди строили и по которым направляли свои советы и действия, состояли в следующем:

Во-первых, они стремились поддерживать непрерывные разногласия и чувства взаимного недовольства между королем и народом по вопросам прерогативы и вольностей...

Во-вторых, они старались понижать чистоту и могущество религии и тех лиц, которые были подлинно ей преданы, ибо все это противоречило их целям...

В-третьих, они стремились объединить все партии королевства, которые они считали наиболее пригодными для своих целей, и разделить те, которые энергичнее всего им противодействовали... Они стремились оказывать покровительство арминианам в тех пунктах, в которых они согласны с папистами; умножать и расширять разногласия между обычными протестантами и теми, кого они называют пуританами; ...увеличить и поддержать невежество, распутство и богохульство среди народа.

В-четвертых, они старались восстановить короля против парламента путем ложных и клеветнических сообщений и путем убеждения его вступить на другой путь получения средств, чем обычный путь дотаций, предоставленных парламентом...

19 ПРЕДЛОЖЕНИЙ, ПОСЛАННЫХ КОРОЛЮ В ЙОРК ОБЕИМИ ПАЛАТАМИ ПАРЛАМЕНТА (1 ИЮНЯ 1642 г.)

Покорнейшие и преданнейшие подданные вашего величества! лорды и коммонеры парламента, не имея никаких мыслей желаний более достойных и проникнутых почтением (помимо почитания господина и служения ему), чем верное выполнение своего долга перед вашим величеством и родиной, и глубоко сознавая великие разброд и расстройство и угрожающие опасности и бедствия, которые вследствие этого могут обрушиться на ваше величество и ваших подданных и которые явились результатом хитрой клеветы, злоумышленных действий и вредных советов людей, враждебно относящихся к истинной религии божьей, к славе и безопасности вашего величества и к общественному миру и процветанию вашего народа, со всем смирением и искренностью представляют вашему величеству свои проникнутые чувством долга петицию и совет...

1. Необходимо удалить из вашего Тайного совета и с другие должностей всех лордов и других членов Тайного совета, а также высших чиновников и государственных министров, кроме тех, которые будут одобрены обеими палатами парламента...

2. Важные дела королевства... должны обсуждаться, решаться и вводиться в действие парламентом, а не как-либо иначе. Все, кто присвоит себе право делать что-либо для воспрепятствования сказанному, будут подлежать суду и наказанию парламента...

Ни один публичный акт относительно государственных дел, подлежащих ведению вашего Тайного совета, не получает силы акта, исходящего от королевской власти, если он не принят с согласия и по рекомендации большей части членов вашего Совета. Состав вашего Совета ограничивается определенным числом членов — не свыше 25 и не ниже 15.

3. С одобрением обеих палат парламента избираются следующие должностные лица: лорд, заведующий государственным имуществом Англии, начальник полиции, лорд-канцлер или, лорд-хранитель большой государственной печати, лорд-казначей, лорд-хранитель печати Тайного совета, королевский маршал, лорд-адмирал, охранитель пяти портов, главный губернатор Ирландии, канцлер казначейства, начальник опекунских советов, государственные секретари, два главных судьи и главный барон.

4. Лица, которым поручается надзор и воспитание королевских детей, должны быть одобрены обеими палатами парламента...

5. Не должен заключаться брак или подготавливаться договор о браке детей короля с лицом внутри страны или за границей без согласия парламента...

6. Действующие законы против иезуитов, католических попов и папистских диссентеров должны применяться по всей строгости, без допущения какой-либо терпимости или снисхождения...

7. Лорды-паписты в палате лордов должны быть лишены права голоса до тех пор, пока они остаются папистами...

...9. Необходимо, чтобы ваше величество соизволили удовольствоваться тем порядком вещей, который лорды и коммонеры установили для организации милиции... чтобы ваше

величество взяли назад ваши декларации и прокламации против ордонанса о милиции, принятого палатами общин и лордов.

...13. Правосудие парламента может осуществляться над всеми виновными лицами, находятся ли они в королевстве или бежали из него. Все лица, вызванные любой из палат парламента, должны являться перед ней и подлежать суду парламента.

14. Общая амнистия, объявляемая королем, должна исполняться за исключением случаев, указанных обеими палатами парламента.

...16. Чрезвычайная охрана и военные силы, служащие вашему величеству в настоящее время, удаляются и получают расчет...

17. Необходимо, чтобы ваше величество соизволили вступить в более тесный союз с государством Соединенных провинций и с другими соседними королями и государствами протестантской религии для ее защиты, поддержки от намерений и попыток к ее ниспровержению и подавлению со стороны папы и его сторонников...

...19. Чтобы ваше величество соизволили провести билль об ограничении лордов, назначенных после него, в их правах заседать и голосовать в парламенте, если они не допущены в него с согласия обеих палат парламента.

...И мы приложим все усилия для проявления и осуществления нашей лояльной преданности вам во имя сохранения и поддержания вашей королевской славы и во имя величия и безопасности вашего величества и вашего потомства.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПАЛАТЫ ОБЩИН ОБ ОБЪЯВЛЕНИИ СЕБЯ ВЕРХОВНОЙ ВЛАСТЬЮ АНГЛИЙСКОГО КОРОЛЕВСТВА (4 ЯНВАРЯ 1649 г.)

Постановлено, что общины Англии, заседающие в парламент те: 1) объявляют, что народ, ходящий под богом, является источником всякой законной власти; 2) и также объявляют, что общины Англии, заседающие в парламенте, будучи избраны и представляя народ, являются высшей властью в государстве; 3) и также объявляют, что то, что постановлено или объявлено как закон общинами, заседающими в парламенте, имеет силу закона и обязательно для народа, хотя бы король или пэры не дали на это своего согласия.

ПРИГОВОР ВЫСШЕЙ СУДЕБНОЙ ПАЛАТЫ НАД КОРОЛЕМ (27 ЯНВАРЯ 1649г.)

1 Настоящий суд по разуму и совести убедился, что он, упомянутый Карл Стюарт, виновен в поднятии войны против парламента и народа, а также в поддержании и продолжении ее, в чем он и изобличается в упомянутом обвинении. Ввиду направления его политики, советов и действий до начала этого парламента и после (что было и остается общеизвестным и гласным и последствия чего в изобилии закреплены в официальных документах) настоящий суд по разуму и совести вполне убедился в том, что он был и продолжает быть виновным в незаконных умыслах и стараниях, изложенных в упомянутом обвинении, в том, что как было сказано, упомянутая война была начата, поддерживалась и продолжалась им ради преследования и исполнения упомянутой цели, что он был и продолжает быть виновником, творцом и продолжателем указанной противоестественной, жестокой и кровавой войны и тем самым он виновен в государственной измене, убийствах, грабежах, пожарах, насилиях, опустошениях, во вреде и несчастьях нации, совершенных, предпринятых и причиненных в названную войну.

За все эти измены и преступления настоящий суд решил, что он, упомянутый Карл Стюарт, как тиран, изменник, убийца, как враг добрых людей этой нации, должен быть предан смерти через отсечение головы от тела.

ПРИКАЗ О КАЗНИ КАРЛА I (29 ЯНВАРЯ 1649 г.)

Дан в верховном суде по ведению разбирательства и вынесению приговора о Карле Стюарте, короле Англии, 29 января 1649 г.

Так как Карл Стюарт, король Англии, обвинен, уличен и осужден в государственной измене и в других тяжких преступлениях и против него в прошлую субботу вынесен настоящим судом приговор... то поэтому настоящим предписывается вам привести указанный приговор в исполнение на открытой улице перед Уйатхоллом завтра, 30 января, между 10 часами утра и 5 часами пополудни того же дня.

АКТ ОБ ОБРАЗОВАНИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО СОВЕТА АНГЛИЙСКОЙ РЕСПУБЛИКИ (13 ФЕВРАЛЯ 1649 г.)

Настоящим парламентом постановляется и узаконяется, что граф Базил Денби, граф Эдмунд Малгрейв и т.д. или любые девять человек из перечисленных лиц будут составлять Государственный совет, которому данным актом предоставляются права и полномочия приводить в исполнение нижеследующие предписания:

1. Настоящим вы уполномочиваетесь и обязываетесь оказывать противодействие и подавлять силой всякого, кто будет стремиться или пытаться установить или поддерживать правовые притязания на корону Англии или Ирландии или какого-либо из владений или территорий, принадлежащих им со стороны Карла Стюарта, старшего сына последнего короля, или со стороны кого-либо иного из потомков названного короля...

2. Настоящим вам предоставляются полномочия и власть давать приказы и распоряжения всем воинским силам милиции и армии Англии, Ирландии и владениям, принадлежащим к ним, для сохранения мира и безопасности этих стран и для предупреждения и подавления всякого рода волнений и восстаний, которые возникнут в этих странах или в какой-либо из них, или вторжений в них чужеземных сил. Равным образом предоставляются полномочия в случае каких-либо чрезвычайных обстоятельств собирать и вооружать такие силы, которые вы будете считать нужными для достижения указанных целей, и производить назначения за печатью Государственного совета таких офицеров, каких вы найдете необходимыми, на различные должности для возглавления, руководства и командования указанными силами и для проведения в жизнь и осуществления настоящих или каких-то иных инструкций, которые вы получите от парламента.

3. Настоящим вы уполномочиваетесь пользоваться всеми целесообразными способами для приведения к полному подчинению Ирландии и других частей и мест, принадлежащих Английской республике, еще не усмирённых.

4. Вы должны заботиться о том, чтобы все склады и места хранения всякого рода военных запасов как для сухопутной, так и для морской службы, по мере надобности получали изобильное и хорошее снабжение и чтобы эти запасы расходовались согласно вашим приказам...

5. Вы должны применять все разумные меры для обеспечения, развития и поощрения торговли Англии, Ирландии и владений, к ним принадлежащих, и содействовать процветанию всех заграничных колоний и предприятий, принадлежащих нашей Республике.

6. Вам поручается давать советы, приказы и распоряжений относительно поддержания, сохранения и установления дружеских отношений и хороших связей с иностранными королевствами и государствами, охранять права народа нашей страны в чужих землях и улаживать их столкновения там; и вы настоящим уполномочиваетесь назначать послов, агентов и курьеров в любое иностранное государство и принимать послов, агентов и курьеров от них.

7. Вы должны давать советы и заключения по всем вопросам касающимся блага Республики, и сообщать ваше мнение парламенту относительно любого дела, когда вы найдете это нужным

8. Вам предоставляется право приглашать любых лиц для выслушивания их советов в целях осуществления этих или каких-либо иных инструкций, которые будут вам даны.

9. Вам предоставляется власть в случае опасности для Республики приводить к присяге любых лиц для раскрытия истины

**АКТ ОБ ОБЪЯВЛЕНИИ АНГЛИИ СВОБОДНЫМ ГОСУДАРСТВОМ
(19 МАЯ 1649 г.)**

Объявляется и постановляется ныне существующим парламентом и его властью, что народ Англии и всех принадлежащих ей владений и территорий есть и будет, и настоящим установил, образовал, учредил и утвердил быть республикой и свободным государством и что отныне он будет управляться как республика и свободное государство верховной властью английской нации, представителями народа в парламенте и теми, которых они назначат и определяют в качестве подчиненных им должностных лиц и чиновников, ко благу народа и без какого бы то ни было короля и палаты лордов.

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ США

ДЕКЛАРАЦІЯ НЕЗАВИСИМОСТІ. 4 ІЮЛЯ 1776 г.

Единогласная декларация тринадцати Соединенных Штатов Америки

Когда ход событий принуждает какой-нибудь народ порвать политическую связь, соединяющую его с другим народом, и занять наравне с остальными державами независимое положение, на которое ему дают право естественные и божеские законы, то должное уважение к мнению человечества обязывает его изложить причины, побуждающие его к отделению.

Мы считаем очевидными следующие истины: все люди сотворены равными, и все они одарены своим создателем некоторыми неотчуждаемыми правами, к числу которых принадлежат: жизнь, свобода и стремление к счастью. Для обеспечения этих прав учреждены среди людей правительства, заимствующие свою справедливую власть из согласия управляемых. Если же данная форма правительства становится губительной для этой цели, то народ имеет право изменить или уничтожить ее и учредить новое правительство, основанное на таких принципах и с такой организацией власти, какие, по мнению этого народа, всего более могут способствовать его безопасности и счастью. Конечно, осторожность советует не менять правительств, существующих с давних пор, из-за маловажных или временных причин. И мы, действительно, видим на деле, что люди скорее готовы терпеть зло до последней возможности, чем восстановить свои права, отменив правительственные формы, к которым они привыкли. Но когда длинный ряд злоупотреблений и узурпации, неизменно преследующих одну, и ту же цель, обнаруживает намерение предать этот народ во власть неограниченного деспотизма, то он не только имеет право, но и обязан свергнуть такое правительство и на будущее времяверить свою безопасность другой охране. Эти колонии также долго и терпеливо переносили разные притеснения, и только необходимость заставляет их теперь изменить свою прежнюю форму правления. История нынешнего короля Великобритании полна беспрестанных несправедливостей и узурпаций, прямо клонившихся к тому, чтобы ввести неограниченную тиранию в этих штатах. В доказательство представляем на суд беспристрастному миру следующие факты:

Он отказывался утверждать законы, в высшей степени полезные и необходимые для общего блага.

Он запрещал своим губернаторам проводить некоторые законы неотложной важности иначе, как под условием, чтобы действие их было приостановлено до тех пор, пока он даст свое согласие; когда же действие их бывало приостановлено, он уже больше не обращал на них внимания.

Он соглашался проводить некоторые другие законы, важный для интересов обширных областей, только в том случае, если жители этих областей откажутся от права представительства в Законодательном собрании, неценного для них и страшного только для тиранов.

С единственной целью утомить законодательные собрания и этим принудить их к подчинению себе он созывал их в местах неудобных и непривычных для них, вдали от тех пунктов, где хранятся правительственные документы.

Он неоднократно распускал палаты представителей за то, что они с мужественной твердостью противились его попыткам нарушить права народа.

Распустив палаты, он в течение долгого времени не позволял выбирать новых представителей, вследствие чего законодательная власть, которая не может совершенно исчезнуть, возвращалась к народной массе, и штат в это время подвергался всем опасностям извне и внутренним смут.

Он старался препятствовать заселению этих штатов, затрудняя с этой целью проведение законов о натурализации иностранцев, запрещая законы, поощрявшие эмиграцию в Америку, и делая условия приобретения земли здесь более обременительными.

Он затруднял отправление правосудия, отказываясь утверждать законы, которыми устанавливалась судебная власть.

Он поставил судей в исключительную зависимость от своей воли в том, что касается определения срока их службы и размеров жалования.

Он создал множество новых должностей и прислал сюда толпу своих чиновников, разоряющих народ и высасывающих из него все соки.

В мирное время он содержал среди нас постоянную армию без согласия наших законодательных собраний.

Он стремился сделать военную власть независимой от гражданской и поставить первую выше второй.

Он соединился с другими лицами, чтобы заодно с ними подчинить нас юрисдикции, чуждой нашей конституции и не признаваемой нашими законами; он утвердил акты этой мнимой законодательной власти, которыми предписывались следующие меры:

Размещение среди нас значительных вооруженных отрядов. Предание солдат, совершивших убийство среди жителей этих штатов, особому суду, в которых их судили только для виду с целью избавить от наказания.

Прекращение нашей торговли со всеми частями света. Обложение нас налогами без нашего согласия. Лишение нас во многих случаях преимуществ суда присяжных. Отправление нас за море для суда за мнимые преступления. Уничтожение в соседней с нами провинции свободной системы английских законов и введение в ней неограниченной формы правления одновременно с расширением ее границ для того, чтобы эта провинция служила примером и орудием для распространения такой же неограниченной формы правления и на эти колонии.

Лишение нас наших хартий, отмена самых дорогих для нас законов и существенное изменение наших правительственных форм.

Приостановление деятельности наших законодательных собраний и предоставление права предписывать нам законы лицам, издавшим эти акты.

Далее король Великобритании отказался от управления нами, лишив нас своего покровительства и объявив нам войну.

Он ограбил нас на море, опустошил наши берега, сжигал наши города и убивал наших граждан.

В настоящее время он шлет армию чужеземных наемников довершить дело смерти, разорения и тирании, начатое им с такой жестокостью и таким вероломством, какие едва ли встречались даже в самые варварские века и совершенно недостойны главы цивилизованной нации.

Он принуждал наших сограждан, взятых в плен в открытом море, поднять оружие против родной страны и убивать своих друзей и братьев или в свою очередь пасть от их руки.

Он возбуждал среди нас внутренние восстания и старался побудить к нападению на жителей наших пограничных областей бесчеловечных диких индейцев, которые, как известно, на войне истребляют всех без различия пола, возраста и положения.

В силу всего этого мы, представители Соединенных Штатов Америки, собравшиеся на общий конгресс, призывая Верховного Судью мира в свидетели правоты наших намерений, объявляем от имени и по полномочию народа, что эти соединенные колонии суть и по праву должны быть свободные и независимые Штаты. С этого времени они освобождаются от всякого подданства британской короне, и всякая политическая связь между ними и великобританским государством совершенно порывается. В качестве свободных и независимых Штатов они приобретают полное право объявлять войну, заключать мир, вступать в союзы, вести торговлю и совершать все то, на что имеет право всякое независимое государство. Твердо уповая на помощь божественного Провидения, мы взаимно обязываемся друг другу поддерживать эту декларацию жизнью, имуществом и честью.

**ДЕКЛАРАЦИЯ ДВОРАМ ЛОНДОНСКОМУ, ВЕРСАЛЬСКОМУ И МАДРИДСКОМУ
(ДЕКЛАРАЦИЯ ЕКАТЕРИНЫ II ВООРУЖЕННОГО НЕЙТРАЛИТЕТА). 28
ФЕВРАЛЯ 1780 г.**

Императрица Всероссийская столь явно выразила чувства правды, справедливости и умеренности, ее одушевляющие, и предоставила в продолжении войны, которую она должна была вести против Порты Оттоманской, столь очевидные доказательства своего внимания к праву нейтралитета и к свободе общей торговли, что может сослаться в этом на свидетельство всей Европы. Такой образ ее действий, равно и начала беспристрастия, которые она соблюдала в настоящую войну, должны были внушить ей полную уверенность, что подданные ее будут мирно пользоваться плодами своей промышленности и принадлежащими каждой нейтральной нации преимуществами. Однако опыт показал противное: ни вышеприведенные соображения, ни должное к предписаниям универсального права народов уважение не могли обеспечить подданных ее императорского величества от беспокойств, коим они часто подвергались в судоходстве, и от препятствий к их операциям со стороны воюющих держав.

Затруднения эти, причиняемые свободе общей торговли, и торговли русской в частности, таковы, что должны обратить на себя внимание государей и всех наций нейтральных. Посему императрица считает своей обязанностью освободить оную всеми средствами, совместными с ее достоинством и благом ее подданных; но раньше чем прибегнуть к ним и имея искреннее желание предупредить новые столкновения, она сочла за долг справедливости изложить перед лицом Европы те начала, которыми будет руководствоваться и которые могут устранить всякое недоразумение и все к нему поводы.

Она совершает это с тем большею уверенностью, что находит эти начала начертанными в первобытном праве народов, которого всякая нация может справедливо требовать для себя, и что державы воюющие не могут их отменить, не нарушив законов нейтралитета и не отрекаясь от правил, формально принятых ими в разных трактатах и публичных обязательствах. Они сводятся к нижеследующим положениям:

1. Чтоб нейтральные корабли могли свободно плавать от одной пристани к другой и у берегов воюющих наций.

2. Чтоб товары, принадлежащие подданным воюющих держав, были свободны на нейтральных кораблях, исключая заповедные товары.

3. Что в определении таковых императрица придерживается того, что означено в 10 и 11 артикулах коммерческого ее трактата с Великобританией, распространяя сии обязательства на все воюющие державы.

4. Что для определения того, что может ознаменовать блокированный порт, должен таковым почитаться только тот, ко входу в который не стоит очевидная опасность по сделанным распоряжениям от атакующей его державы, расставленными в близости оног кораблями.

5. Чтоб сии правила служили основаниями в судопроизводствах и приговорах о законности призов.

Провозглашая оные, ее имп. вел. не колеблется заявить, что для поддержания их и для охраны чести ее флага, безопасности торговли и мореплавания ее подданных против кого бы ни было она повелит отрядить значительную часть своих морских сил. Но сия мера не окажет никакого влияния на неукоснительную строгость нейтралитета, который она свято соблюдала и будет соблюдать, пока не будет вызвана и вынуждена выступить из границ умеренности и совершенного беспристрастия. Только в этой крайности флот ее получит приказание идти туда, куда будет его требовать честь, польза и необходимость.

Давая сие торжественное обещание с присущей ее характеру искренностью, императрица не может не выразить вместе с сим надежды, что воюющие державы, проникнувшись чувствами правды и справедливости, коими она одушевлена, окажут содействие исполнению ее спасительных намерений, столь явно направленных к пользе всех наций и даже к выгоде самих, воюющих, и вследствие сего дадут своим адмиралтействам и командующим офицерам сходные инструкции, согласные с вышеизложенными началами, почерпнутыми из первобытного кодекса народов и столь часто признанными в их конвенциях.

ПАРИЖСКИЙ МИРНЫЙ ДОГОВОР МЕЖДУ АНГЛИЕЙ И США. 1783 г.

Ст. I. Его Величество король Британии признает названный Соединенные Штаты, а именно: Нью-Гемпшир, Массачусетс, Род-Айленд, Коннектикут, Нью-Йорк, Нью-Джерси, Пенсильванию Делавэр, Виргинию, Северную Каролину, Южную Каролину и Джорджию — свободными, суверенными и независимыми штатами, он сам, наследники и преемники его относятся к ним, как таковым, отказываются от всех претензий к правительству, целиком или частично касающихся права собственности и территориальных прав...

Ст. III. Стороны договариваются о том, что жители Соединенных Штатов продолжают беспрепятственно использовать право любого рыбного промысла в районе Большой банки и в районе всех других банок Ньюфаундленда, а также в заливе Святой Лаврентия и во всех других районах моря, где ранее жители обеих стран обычно занимались рыбной ловлей. Жители Соединенных Штатов пользуются также, наряду с английскими рыбаками, свободой любого рыбного промысла в указанном районе побережья Ньюфаундленда (без права сушить и заготавливать рыбу на этом острове), а также у берегов заливов и устьев рек в других американских доминионах Его Британского Величества; американские рыбаки имеют право сушить и заготавливать рыб любом ненаселенном пункте Новой Шотландии (включая за вы, бухты и устья рек), островов Магдалины и Лабрадора до тех пор, пока они остаются ненаселенными. Как только то или место будет заселено, вышеуказанные рыбаки теряют право сушить или заготавливать рыбу в этих поселениях без специального соглашения с жителями или владельцами этой земли...

Ст. V. Достигнута договоренность о том, что Конгресс настоятельно порекомендует легислатурам штатов обеспечить возмещение британским подданным их имущества, прав и собственности, потерянных в ходе войны, а также возмещение тем лицам, находящимся в настоящий момент на территории, занятой армией Его Величества, которые не подняли оружие против Соединенных Штатов; все остальные лица должны получить полную свободу передвижения по территории любого из тринадцати штатов и находиться там в течение двенадцати месяцев, будучи при этом неограниченными в своих попытках вернуть свое имущество, права и собственность, или те доли конфискации в годы войны. Конгресс должен настоятельно рекомендовать определенным штатам пересмотр всех актов и постановлений, касающихся данного вопроса, с тем, чтобы в них присутствовали не только беспристрастность и справедливость, но и тот дух примирения, без которого невозможен по-настоящему всеобщий мир...

Ст. VI. С тем чтобы предотвратить возможные конфискации в будущем, не могут быть возбуждены судебные дела против конкретного лица или группы лиц по поводу их участия в войне, чтобы никто не понес потерь в имуществе, правах и свободе, а те судебные дела, которые в настоящее время рассматриваются, должны быть прекращены в момент ратификации настоящего договора в Америке.

Ст. VII. Будет прочный и постоянный мир между Его Величеством королем Британии и вышеназванными штатами, между подданными первого и гражданами последних, для чего все враждебные действия на море и на суше отныне прекращаются. Пленные с обеих сторон освобождаются, и Его Величество отзывает в кратчайший срок свои армии, гарнизоны и флот из Соединенных Штатов, из каждого порта, места и гавани, не причиняя никаких

опустошений и не захватывая негров или иной собственности американских жителей, и оставляет во всех укреплениях американскую артиллерию, если таковая там находится.

Его Величество король Британии повелевает также, что все архивы, документы, акты и бумаги, принадлежащие вышеуказанным штатам или их гражданам, которые во время войны могли попасть в руки офицеров Его Величества, должны быть немедленно возвращены и переданы соответствующим штатам или лицам, которым они принадлежат.

Ст. VIII. Плавание по реке Миссисипи от ее верховьев до океана навсегда останется открытым для подданных Великобритании и граждан Соединенных Штатов.

Ст. IX. Если случится так, что какая-либо территория или местность, принадлежащая Великобритании или Соединенным Штатам, будет занята войсками какой-либо из сторон до прибытия в Америку условий перемирия, обе стороны обязуются возвратить такие территории без требования какой-либо компенсации.

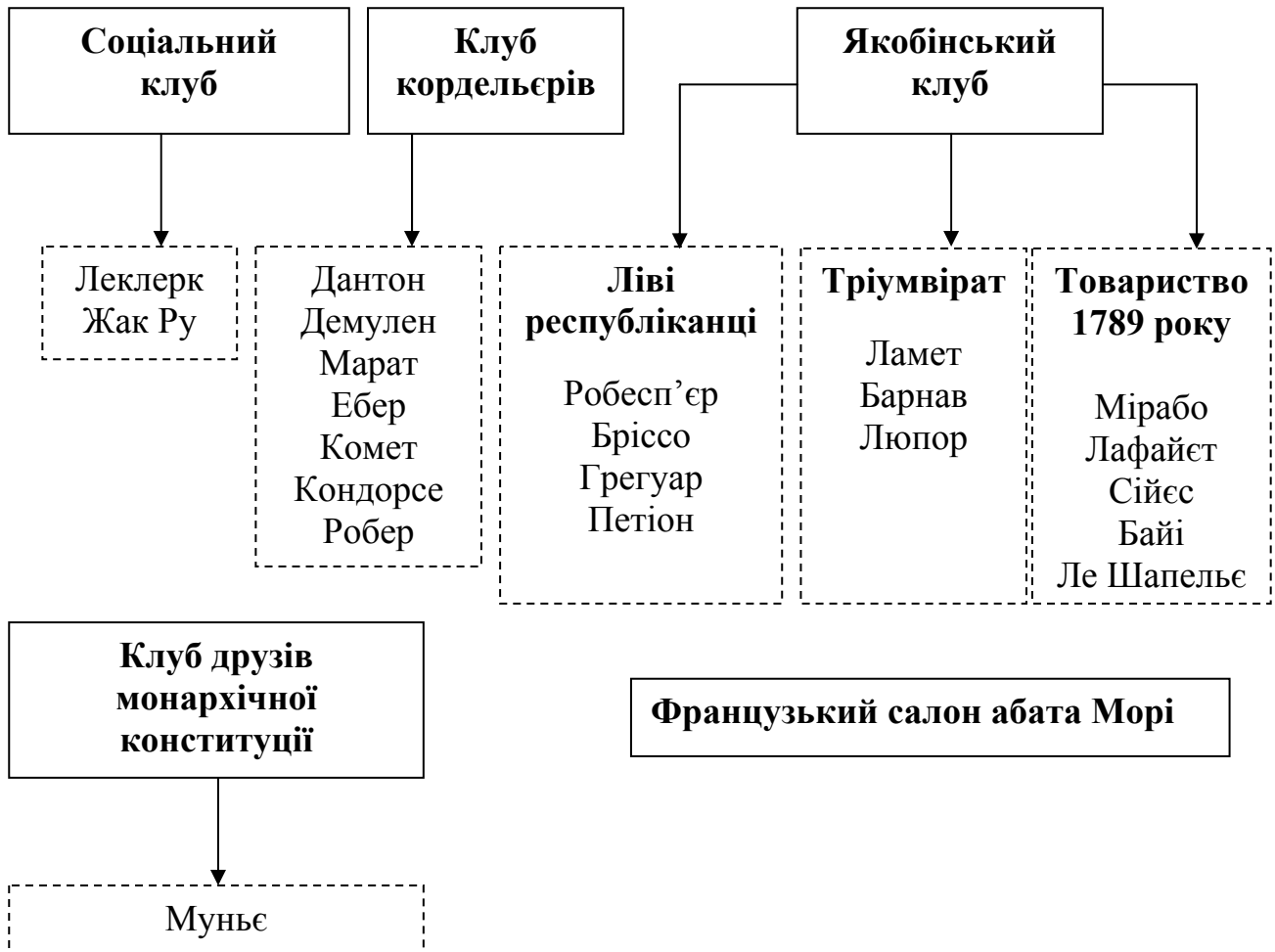

**СОЦІАЛЬНА СТРУКТУРА ФРАНЦУЗЬКОГО СУСПІЛЬСТВА
В СЕРЕДИНІ XVIII СТ.**

ЕВОЛЮЦІЯ ПАРТІЙНО-ПОЛІТИЧНОГО СПЕКТРУ В ПЕРІОД ВЕЛИКОЇ ФРАНЦУЗЬКОЇ БУРЖУАЗНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

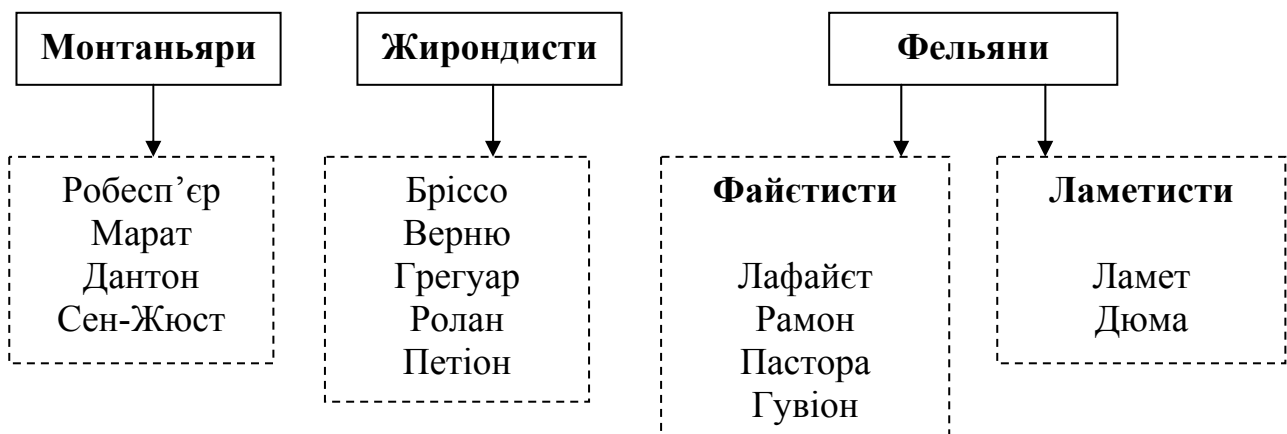
Перший етап революції. 14 липня 1789 — 10 серпня 1792 р.

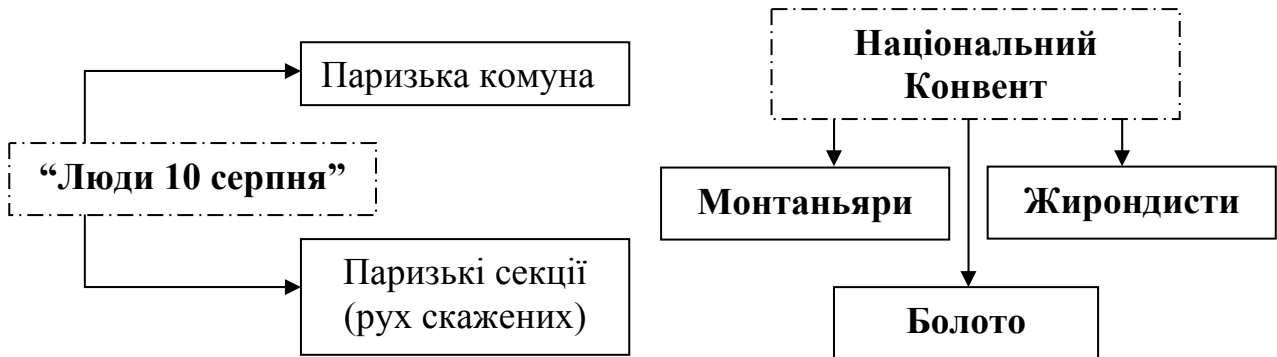
Ведучі фракції Національних зборів

ЛІВІ

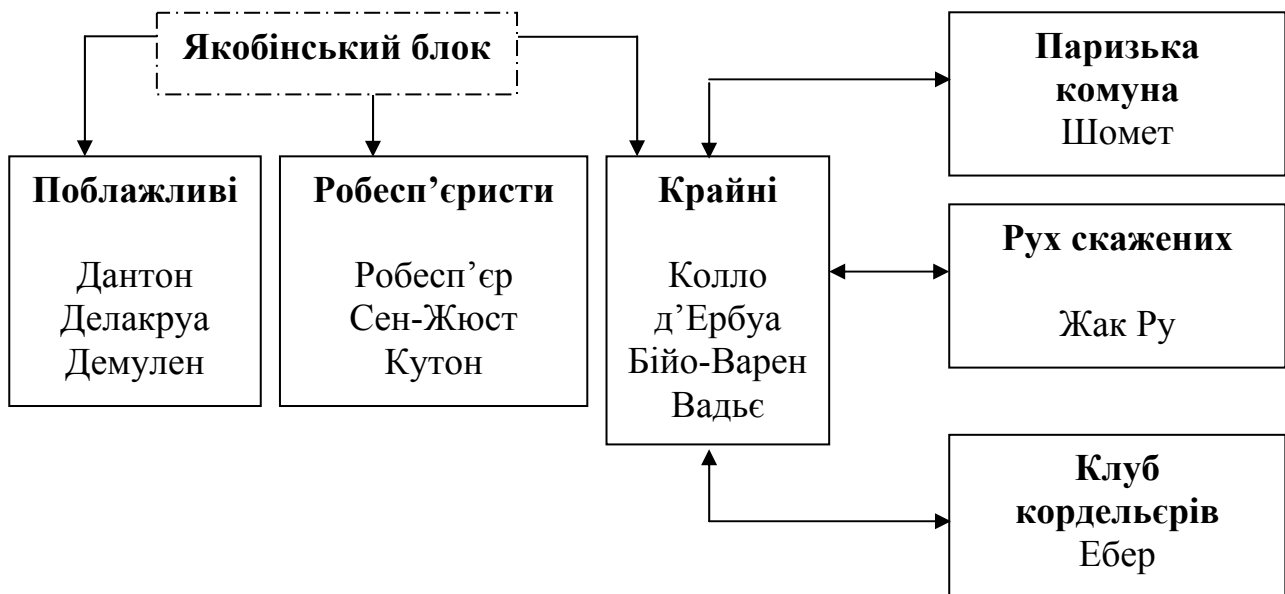
ПРАВІ

Другий етап революції. 10 серпня 1792 — 2 липня 1793 рр.

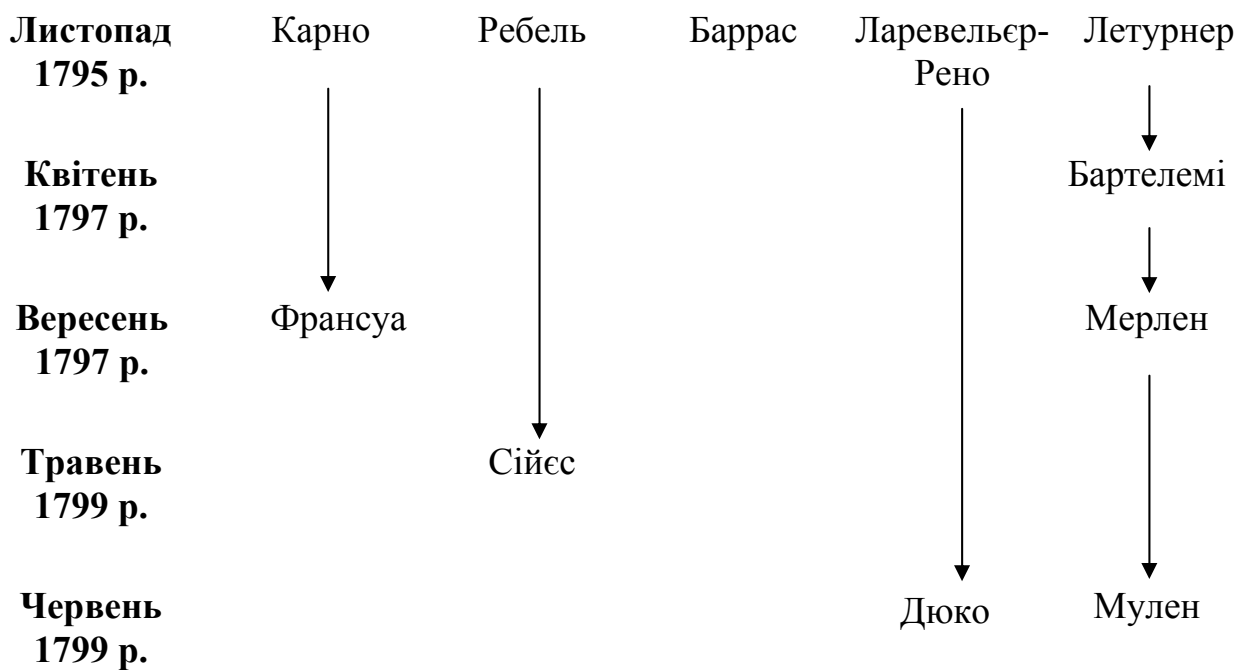
Третій етап революції. 2 липня 1793 — 27 липня 1794 рр.

Четвертий етап революції. 27 липня 1794 — 9-10 листопада 1799 рр.

ДИРЕКТОРІЯ

ФРАНЦУЗЬКИЙ РЕВОЛЮЦІЙНИЙ КАЛЕНДАР

Сезони року	Назви місяців	Значення
Осінь (з 22-23 вересня до 20-21 грудня)	вандем'єр брюмер фрімер	місяць збору винограду місяць туману місяць заморозків
Зима (з 21-22 грудня до 19-20 березня)	нівоз плювіоз вентоз	місяць снігу місяць дощу місяць вітру
Весна (з 21-22 березня до 18-19 червня)	жерміналь флореаль преріаль	місяць проростання місяць цвітіння місяць лугів
Літо (з 19-20 червня до 16-17 вересня)	мессідор термідор фрюктідор	місяць жнив місяць спеки місяць плодів

ТЕКСТИ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ ФРАНЦІЇ

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ДЕПУТАТОВ ТРЕТЬЕГО СОСЛОВИЯ В ГЕНЕРАЛЬНЫХ ШТАТАХ. 17 ИЮНЯ 1789 г.

Собрание, обсудив результаты проверки полномочий, признает, что оно уже состоит из представителей, непосредственно посланных, по крайней мере, 96% всей нации.

Такое число депутатов не может оставаться в бездействии из-за отсутствия представителей нескольких баляжей или какого-либо класса граждан. Отсутствие этих депутатов, не явившихся, несмотря на посланные им приглашения, отнюдь не может помешать присутствующим использовать полноту их прав, тем более что это составляет их неотложный и срочный долг.

Больше того, поскольку лишь утвержденные представители имеют право принимать участие в выражении воли нации и ввиду того, что они все обязаны присутствовать в этом Собрании, необходимо еще вывести заключение, что ему одному и только ему одному принадлежит право выражать и представлять общую волю нации; между тронем и этим Собранием не может существовать никакого вето, никакой власти, имеющей запретительную силу.

Вследствие этого Собрание объявляет, что общее дело национального возрождения может и должно быть начато без промедления присутствующими депутатами и что они должны приступить к этому безотлагательно, невзирая на препятствия.

Наименование «Национальное собрание» есть единственное подходящее для данного собрания при настоящем положении вещей как в силу того, что члены его представляют собой единственных законных, всеми признанных и утвержденных, представителей, посланных непосредственно почти всей нацией, та и потому, что при нераздельности и единстве представительства никто из депутатов, независимо от того, каким сословием или классом он избран, не имеет права исполнять своих функц отдельно от настоящего Собрания.

Собрание никогда не потеряет надежды соединить в своей среде всех сегодня отсутствующих депутатов; оно никогда не перестанет призывать их к выполнению возложенного на них обязательства принимать участие в заседании Генеральных штатов...

ДЕКРЕТ УЧРЕДИТЕЛЬНОГО СОБРАНИЯ ОБ УНИЧТОЖЕНИИ ФЕОДАЛЬНЫХ ПРАВ И ПРИВИЛЕГИЙ. 11 АВГУСТА 1789 г.

Ст. 1. Национальное собрание полностью уничтожает феодальный порядок. Оно постановляет, что из прав и повинностей, феодальных и цензуальных, те, которые относятся к личному или вещному крепостному праву ...отменяются без вознаграждения; все прочие объявляются подлежащими выкупу; размеры и способ выкупа будут определены Национальным собранием. Те из названных повинностей, которые не уничтожены настоящим декретом, будут продолжать взиматься впредь до выкупа.

Ст. 2. Исключительное право иметь малые и большие голубятни упраздняется. Голуби будут заперты в голубятнях в течение времени, определенного общинами; в течение этого времени они будут рассматриваться как дичь, и всякий будет иметь право убивать их на своей земле.

Ст. 3. Исключительное право охоты и разведения кроликов упраздняется равным образом. Всякий собственник будет иметь право уничтожать, но только на своих владениях, всякий вид дичи, сообразуясь с полицейскими правилами, которые могут быть сделаны для охранения общественной безопасности...

Ст. 4. Все сеньориальные суды упраздняются без вознаграждения; однако чины этих судов будут исправлять свои обязанности, пока Национальное собрание не установит нового судебного порядка.

Ст. 5. Всякого рода десятины и заменяющие их оброки... упраздняются, с тем что будет впоследствии решено, каким образом удовлетворить нужды богослужения, содержания священнослужителей, помощи бедным, ремонта и перестройки церквей, церковных домов и всех учреждений, семинарий, школ, коллегий, госпиталей, общин и т. д., на содержание которых в настоящее время эти десятины назначаются. Однако пока эти меры не будут приняты и прежние владельцы десятин не вступят в пользование тем, чем они будут заменены. Национальное собрание предписывает, чтобы названные десятины продолжали взиматься согласно законам и обычным способом.

Что касается прочих десятин какого бы то ни было рода, они будут подлежать выкупу способом, который будет установлен Собранием. До вынесения по этому поводу постановления Национальное собрание предписывает продолжать их взимание.

Ст. 6. Всякие вечные земельные ренты, всякого рода и происхождения, как натуральные, так и денежные, кому бы они ни принадлежали... подлежат выкупу. Шампар всякого рода, под каким бы названием он ни скрывался, также подлежит выкупу по таксе, которая будет установлена Собранием.

Ст. 7. Продажность должностей, как судебных, так и муниципальных, уничтожается немедленно. Правосудие будет бесплатным. Однако чиновники, занимающие эти должности, будут продолжать отправлять свои обязанности и будут получать свои доходы от этих должностей до тех пор, пока Собрание не позаботится о средствах для их выкупа.

Ст. 8. Плата за требы сельским священникам будет уничтожена и не будет уплачиваться, как только будет проведено увеличение жалованья приходским священникам и их помощникам. Будет сделано постановление об обеспечении городских священников.

Ст. 9. В области налогов будут навсегда уничтожены денежные, личные и земельные привилегии. Налоги будут взиматься со всех граждан и всего имущества одинаковым образом и в одинаковой форме; будут рассмотрены, начиная уже со второго полугодия текущего фискального года, способы осуществления пропорционального распределения налогов.

Ст. 10. Так как национальная конституция и общественная свобода более выгодны для провинций, чем привилегии, которыми некоторые из них пользовались и пожертвовать которыми необходимо для тесного единения всех частей государства, объявляется, что бесповоротно уничтожаются частные привилегии провинций, сеньорий, областей, городов и общин, как денежные, так и всякие иные...

Ст. 11. Все граждане, без различия происхождения, могут быть допущены ко всем должностям и званиям духовным, гражданским и военным, и никакая полезная профессия не будет влечь за собой лишения дворянского звания.

Ст. 15. По получении Национальным собранием отчета о состоянии пенсий, пожалований и содержаний, оно, в согласии с королем, займется уничтожением тех, которые не были заслужены, и сокращением чрезмерных, с тем чтобы на будущее время установить сумму, которой король может располагать на этот предмет.

Ст. 16. Национальное собрание постановляет, чтобы в память о великих и важных постановлениях, только что принятых для счастья Франции, была выбита медаль и отслужен благодарственный молебен во всех приходах и церквях королевства.

Ст. 17. Национальное собрание торжественно провозглашает короля Людовика XVI «восстановителем французской свободы».

Ст. 19. Национальное собрание немедленно по окончании работы над конституцией займется составлением законов, необходимых для развития выраженных в настоящем постановлении принципов...

ДЕКЛАРАЦИЯ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА. 26 АВГУСТА 1789 г.

Представители французского народа, образовав Национальное собрание и полагая, что невежество, забвение прав человека и пренебрежение к ним являются единственными

причинами общественных бедствий и пороков правительств, приняли решение изложить в торжественной декларации естественные, неотъемлемые и священные права человека, чтобы такая декларация, неизменно пребывая перед взорами всех членов общественного союза, постоянно напоминала им их права и обязанности; чтобы действия законодательной и исполнительной властей при возможном сопоставлении в любой момент с целями каждого политического учреждения встречали большее уважение; чтобы притязания граждан, основанные отныне на простых и непререкаемых началах, устремлялись к соблюдению конституции и к всеобщему благополучию.

Вследствие этого Национальное собрание подтверждает и провозглашает перед лицом высшего существа и с его благоволения следующие права человека и гражданина:

1. Люди рождаются и остаются свободными и равными в правах. Общественные отличия могут основываться лишь на соображениях общей пользы.

2. Цель каждого политического союза составляет обеспечение естественных и неотъемлемых прав человека. Таковы свобода, собственность, безопасность и сопротивление угнетению.

3. Источник суверенитета зиждется по существу в нации. Никакая корпорация, ни один индивид не могут располагать властью, которая не исходит явно из этого источника.

4. Свобода состоит в возможности делать все, что не приносит вреда другому. Таким образом, осуществление естественных прав каждого человека имеет лишь те границы, которые обеспечивают прочим членам общества пользование теми же самыми правами. Границы эти могут быть определены только законом.

5. Закон может воспрещать лишь деяния, вредные для общества. Все же, что не воспрещено законом, то дозволено, и никто не может быть принужден к действию, не предписываемому законом.

6. Закон есть выражение общей воли. Все граждане имеют право участвовать лично или через своих представителей в его образовании. Он должен быть равным для всех как в тех случаях, когда он оказывает свое покровительство, так и в тех, когда он карает. Всем гражданам, ввиду их равенства перед законом открыт в равной мере доступ ко всем общественным должностям, местам и службам сообразно их способностям и без каких-либо иных различий, кроме обусловливаемых их добродетелями и способностями.

7. Никто не может подвергнуться обвинению, задержанию и заключению иначе, как в случаях, предусмотренных законом, при соблюдении форм, предписанных законом. Тот, кто испросит, издаст произвольный приказ, приведет его в исполнен» или прикажет его выполнить, подлежит наказанию; каждый гражданин, вызванный (органами власти) или задержанный силу закона, должен беспрекословно повиноваться; в случае со противления он подлежит ответственности.

8. Закон может устанавливать наказания, лишь строго и бес спорно необходимые. Никто не может быть наказан иначе как в силу закона, надлежаще неременного, изданного и обнародованного до совершения преступления.

9. Так как каждый предполагается невиновным, пока не установлено обратное, то в случае задержания лица всякая излишняя строгость, не вызываемая необходимостью в целях обеспечения его задержания, должна сурово караться законом.

10. Никто не должен испытывать стеснений в выражении своих мнений, даже религиозных, поскольку это выражение не нарушает общественного порядка, установленного законом.

11. Свободное выражение мыслей и мнений есть одно из драгоценнейших прав человека; каждый гражданин поэтому может высказываться, писать и печатать свободно, под угрозой ответственности лишь за злоупотребление этой свободой в случаях, предусмотренных законом.

12. Обеспечение прав человека и гражданина влечет за собой необходимость применения вооруженной силы; эта сила, следовательно, установлена в интересах всех, а не в частных интересах тех, кому она вверена.

13. На содержание вооруженной силы и на расходы по содержанию администрации необходимы общие взносы; они должны распределяться равномерно между всеми гражданами сообразно их состоянию.

14. Все граждане имеют право устанавливать сами или через своих представителей необходимость государственного обложения, свободно давать согласие на его взимание, следить за его расходованием и определять его долевым размером, основание, порядок и продолжительность взимания.

15. Общество имеет право требовать отчета у каждого должностного лица по вверенной ему части управления.

16. Общество, в котором не обеспечено пользование права и не проведено разделение властей, не имеет конституции.

17. Так как собственность есть право неприкосновенное и священное, то никто не может быть лишен ее иначе, как в случае установленной законом несомненной общественной необходимости и при условии справедливого возмещения.

ДЕКРЕТ О ПОРЯДКЕ УПРАЗДНЕНИЯ ФЕОДАЛЬНЫХ ПРАВ. 15 МАРТА - 3 МАЯ 1790 г.

Глава I Об общих последствиях уничтожения феодального строя

Ст. 1. Всякие почетные отличия и все права сюзерена по отношению к вассалам, проистекающие из феодального строя, уничтожаются. Что касается тех имущественных прав, которые остаются в силе впредь до их выкупа, то таковые приравниваются к обыкновенной ренте и поземельным повинностям...

Ст. 11. Так как всякие привилегии, вся феодальная и сеньориальная система владения недвижимостью уничтожаются, то право старшинства и порядок наследования мужского пола по отношению к ленам, поместьям и дворянским аллодам, а также неравенство разделов в зависимости от состояния лиц считаются уничтоженными. Ввиду сего Национальное собрание постановляет, что все наследства, как по прямой линии, так и по боковой, в отношении как недвижимого, так и движимого имущества, имеющие открыться впредь, считая со дня издания настоящего декрета, будут, невзирая на бывший дворянский характер лиц или имущества, разделены между наследниками согласно законам, статутам и обычаям, определяющим раздел между всеми гражданами. Все законы и обычаи, противоречащие сему, отменяются...

ДЕКРЕТ ОБ ОТМЕНЕ ИНСТИТУТА НАСЛЕДСТВЕННОГО ДВОРЯНСТВА И ВСЕХ ТИТУЛОВ. 19 ИЮНЯ 1790 г.

Национальное собрание постановляет, что наследственное дворянство навсегда упраздняется; вследствие этого титулы принца, герцога, графа, маркиза, виконта, видама (наместник епископа), барона, шеваляе, мессира, оруженосца, дворянина и все подобные им титулы не будут никем приниматься и никому не будут жаловаться;

что всякий французский гражданин сможет носить лишь фамилию главы семьи;

что он не должен ни носить, ни заставлять других носить ливрею, ни иметь герба;

что фамилии будут воскурять в храмах лишь для прославления Божества, но это не будет делаться в честь кого бы то ни было другого;

что титулы монсеньор и монсеньеры не будут жаловаться никакому сословию и никому персонально, так же как титулы превосходительства, высочества, преосвященства, высокопреосвященства...

ДЕКРЕТ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО СОБРАНИЯ О СОЗЫВЕ НАЦИОНАЛЬНОГО КОНВЕНТА, 10 АВГУСТА 1792 г.

Национальное собрание, принимая во внимание, что опасность, грозящая отечеству, дошла до крайних пределов;

что священнейшим долгом Законодательного корпуса является употребление всех средств к спасению отечества;

что невозможно найти действительные средства к спасению отечества до тех пор, пока не заставят иссякнуть источник зла;

Принимая во внимание, что это зло проистекает главным образом из недоверия, которое внушило поведение главы исполнительной власти во время войны, предпринятой от его имени против конституции и национальной независимости;

что это недоверие вызвало в различных частях государства намерения лишить Людовика XVI доверенной ему власти;

принимая далее во внимание, что Законодательный корпус не должен и не хочет превышать свою власть никакими захватническими действиями;

что в чрезвычайных обстоятельствах, в которые поставили его непредвиденные никакими законами события, он не может примирить долг своей непоколебимой верности конституции со своим твердым решением погибнуть под развалинами храма свободы, прежде чем допустить его гибель; прибегая к суверенитету; народа и приняв в то же время необходимые меры предосторожности, чтобы вследствие могущей быть измены надежда на спасение не оказалась иллюзорной, постановляет следующее:

1. Французский народ призывается избрать Национальный конвент; специально избранная комиссия представит завтра проект с указанием способа и времени созыва сего конвента.

2. До тех пор пока Национальный конвент не выскажется по поводу мер, которые необходимо принять для охранения суверенитета народа, царства свободы и равенства, глава исполнительной власти временно отстраняется от своих обязанностей.

4. Чрезвычайная комиссия представит также в течение дня проект декрета о назначении воспитателя для наследника.

5. Выплата по цивильному листу будет приостановлена до решения Национального конвента.

7. Король и его семья останутся в здании Законодательного корпуса до тех пор, пока в Париже не будет восстановлено спокойствие.

9. Всякий чиновник, солдат, унтер-офицер, офицер, какого бы чина он ни был, или генерал, который в эти тревожные дни оставит свой пост, будет объявлен предателем и изменником своего отечества.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ ПАРИЖСКОЙ КОММУНЫ О ПОДОЗРИТЕЛЬНЫХ. 19 ВАНДЕМЬЕРА II ГОДА (10 ОКТЯБРЯ 1793 г.)

Подозрительными являются:

1. Те, кто во время собраний народа охлаждают его порыв возмутительными речами, шумными возгласами и угрозами.

2. Те, кто, будучи более осторожными, таинственно говорят о несчастьях республики, жалеют народ и всегда готовы с мнимо печальным видом распространять плохие известия.

3. Те, кто меняет свое поведение и язык соответственно ходу событий; кто, умалчивая о преступлениях роялистов и федералистов, яростно нападают на малейшие ошибки патриотов и, для того чтобы казаться республиканцами, принимают вид недоступности и

нарочитой строгости, но тотчас же уступают, как только дело коснется умеренного или аристократа.

4. Те, кто сожалеют об участи жадных фермеров и торговцев, коих закон вынужден преследовать.

5. Те, кто со словами свобода, республика и отечество на устах встречаются с бывшими дворянами, контрреволюционными священниками, аристократами, фельянами, умеренными и интересуются их участью.

6. Те, кто не принимали активного участия в событиях революции и для своего оправдания хвастаются аккуратной уплатой налогов, сделанными ими патриотическими пожертвованиями, службой в национальной гвардии посредством заместителей или иным путем и т. д.

7. Те, кто с равнодушием приняли издание республиканской конституции и выражали ложную тревогу по поводу ее установления и продолжительности.

8. Те, кто, ничего не сделав против свободы, равным образом ничего и не сделали в ее пользу.

9. Те, кто не посещают своих секций и оправдываются тем, что не умеют говорить или заняты своими делами.

10. Те, кто с презрением говорят об установленных властях, символах закона, народных обществах и защитниках свободы;

11. Те, кто подписали контрреволюционные петиции или посещали антипатриотические общества и клубы.

12. Сторонники Лафайета и убийцы на Марсовом Поле.

ГРАЖДАНСКИЙ КОДЕКС 1804 г.

ВВОДНЫЙ ТИТУЛ

Об опубликовании, действии и применении законов вообще.

1. Законы являются подлежащими исполнению на всей французской территории в силу опубликования, которое производится президентом республики.

Законы приводятся в исполнение в каждой части республики с момента, в который опубликование закона может стать известным.

Опубликование, произведенное президентом республики, считается известным в департаменте, где пребывает правительство, в день, следующий за днем опубликования, и в каждом из других департаментов - после истечения того же срока, увеличенного на столько дней, сколько имеется десятков мириаметров, т. е. примерно 20 старых лье, расстояния между городом, где произведено опубликование, и главным городом департамента.

2. Закон устанавливает правила лишь на будущее время; он не имеет обратной силы.

3. Законы, касающиеся благоустройства и безопасности, обязательны для всех, кто проживает на территории [Франции].

Недвижимости, даже те, которыми владеют иностранцы, подчиняются французским законам.

Законы, касающиеся гражданского состояния и способности [право- и дееспособности] лиц, распространяются на французов, даже находящихся в иностранном государстве.

4. Судья, который откажется судить под предлогом молчания, темноты или недостаточности закона, может подлежать преследованию по обвинению в отказе и правосудии.

5; Судьям запрещается выносить решения по подлежащим их рассмотрению делам в виде общего распоряжения.

6. Нельзя нарушать частными соглашениями законов, затрагивающих общественный порядок и добрые нравы.

КОРОТКА ХРОНОЛОГІЧНА ТАБЛИЦЯ НОВОГО ЧАСУ

1585 — 1690 рр.	— Сікст V — Папа Римський.
1587 — 1632 рр.	— Сигізмунд III Ваза — король Речі Посполитої.
1588 — 1648 рр.	— Крістіан IV Ольдебург — король Данії та Норвегії.
1589 — 1610 рр.	— Генріх IV Бурбон — король Франції.
1590 р.	— Урбан VII — Папа Римський.
1590 — 1591 рр.	— Григорій XIV — Папа Римський.
1591 р.	— Інокентій IX — Папа Римський.
1592 — 1605 рр.	— Климент VIII — Папа Римський.
1598 — 1621 рр.	— Філіп III Габсбург — король Іспанії
1598 — 1608 рр.	— Йоганн Сигізмунд Гогенцоллерн — курфюрст Бранденбурзького князівства (з 1618 р. — об'єднаної Бранденбурзько-Пруської держави).
1599 — 1611 рр.	— Карл IX Ваза — король Швеції.
1599 — 1658 р.	— роки життя Олівера Кромвеля.
1600 р.	— заснування Ост-індської компанії в Англії.
1602 р.	— заснування Джеймстауну (Вірджинія), першого постійного поселення англійців в Північній Америці.
1603 — 1625 рр.	— Яків I Стюарт — король Англії.
1604 — 1611 рр.	— I парламентська опозиція в Англії. “Апологія палати обшин”.
1605 — 161 рр.	— Павел V — Папа Римський.
1608 р.	— заснування французької колонії Квебек С. Шампленом в Канаді.
1610 — 1643 рр.	— Людовик XIII Бурбон — король Франції.
1611 — 1632 рр.	— Густав II Адольф Ваза — король Швеції
1612 — 1619 рр.	— Маттіас Габсбург — імператор Священної Римської імперії.
1614 р.	— II парламентська опозиція в Англії.
1615 — 1616 рр.	— голландська експедиція ле Мера-Скаутена в Індонезію.
1618 — 1648 рр.	— Тридцятирічна війна.
1619 — 1637 рр.	— Фердинанд II Габсбург — імператор Священної Римської імперії
1619 — 1640 рр.	— Георг Вільгельм Гогенцоллерн — курфюрст об'єднаної Бранденбурзько-Пруської держави.
1621 — 1625 рр.	— III парламентська опозиція в Англії.
1621 — 1623 рр.	— Папа Римський.
1621 — 1665 рр.	— Філіп IV Габсбург — король Іспанії
1623 — 1644 рр.	— Урбан VIII — Папа Римський.
1624 — 1642 рр.	— кардинал Ришельє — перший міністр Франції
1625 — 1649 рр.	— Карл I Стюарт — король Англії.
1626 р.	— IV парламентська опозиція в Англії
1627 — 1629 рр.	— V парламентська опозиція в Англії. “Петиція про право”.
1629 — 1640 рр.	— безпарламентське правління Карла I Стюарта в Англії.
1630 — 1987 рр.	— негритянська “Пальмова республіка” в Бразилії.
1632 — 1654 рр.	— Крістіна Ваза — королева Швеції.
1632 — 1648 рр.	— Владислав IV Ваза — король Польщі.
1635 р.	— вступ Франції до Тридцятирічної війни.
1637 — 1638 рр.	— повстання в Шотландії проти Англії.
1637 — 1657 рр.	— Фердинанд III Габсбург — імператор Священної Римської імперії
1640 — 1869 рр.	— Англійська буржуазна революція.
1640 р., 13 квітня	— 5 травня — Короткий парламент в Англії.
1640 — 1688 рр.	— Фрідріх Вільгельм Гогенцоллерн — курфюрст об'єднаного Бранденбургсько-Пруської держави.

1640 — 1668 рр.	— Португальсько-іспанські війни.
1640 р.	— відновлення незалежності Португалії.
1640 — 1656 рр.	— Жуан IV Браганський — король Португалії.
1640 р., 3 листопада	— скликання Довгого парламенту в Англії (засідав до 20 квітня 1653 р.). початок Англійської революції. “Петиція про гілки та корені”.
1641 р., липень	— ліквідація судів Зоряної палати та Високої комісії.
1641 р., 22 листопада	— прийняття Довгим парламентом “Великої ремонстрації”.
1642 р., 4 січня — 1646 р.	— Перша громадянська війна в Англії.
1642 — 1644 рр.	— голландська експедиція під проводом Тасмана. Відкриття Нової Зеландії.
1643 — 1715 рр.	— правління Людовика XIV Бурбона в Франції.
1643 — 1661 рр.	— кардинал Джуліо Мазаріні — перший міністр Франції.
1644 — 1655 рр.	— Інокентій X — Папа Римський.
1644 р., 2 липня	— перемога парламентської армії Англії при Марстон-Мурі.
1644 р.	— селянська війна в Китаї проти маньчжурів.
1645 р., 14 червня	— перемога військ Кромвеля в битві при Нейзбі.
1645 — 1676 рр.	— царювання Олексія Михайловича, батька Петра I.
1647 — 1649 рр.	— рух левеллерів.
1648 р.	— початок визвольної війни українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького.
1648 р., весна — серпень	— Друга громадянська війна в Англії.
1648 р., травень	— перемога українських козаків під проводом Б. Хмельницького під Жовтими Водами та Корсунем.
1648 1653 рр.	— період Фронди в Франції.
1648 — 1649 рр.	— період парламентської Фронди в Франції
1648 р., 24 жовтня	— Вестфальський мирний договір.
1648, 6 грудня	— “Прайдова чистка” Довгого парламенту.
1648 — 1668 рр.	— Ян Казимір II Ваза — король Речі Посполитої.
1648 — 1670 рр.	— Фредерік III Ольденбург — король Данії та Норвегії.
1648 р., 28 грудня — 1648 р., 26 січня	— суд над Карлом I Стюартом.
1649 р., 30 січня	— страта короля Карла I Стюарта.
1649 р., 19 травня	— проголошення республіки в Англії.
1649 р.	— “Укладення” царя Олексія Михайловича, прийняте Земським собором, остаточне закріплення кріпосного права.
1649 — 1653 рр.	— індепендентська республіка.
1649 — 1653 рр.	— “Фронда принців” в Франції.
1649 р., 18 серпня	— Зборівський мирний договір гетьманом Б. Хмельницьким та королем Речі Посполитої Яном Казимиром.
1649 — 1651 рр.	— завоювання Ірландії Англією.
1649 — 1651 рр.	— виступи дигерів.
1650 — 1652 рр.	— англо-шотландська війна. Приєднання Шотландії до Англії.
1651 р., 28 вересня	— Білоцерківський мирний договір між Б. Хмельницьким та польським урядом.
1651 р., жовтень	— Навігаційний акт, прийнятий Англійською республікою (відмінений в 1849 р.).

1652 р.	— “Статут про устрій Ірландії”.
1652 — 1654 рр.	— I Англо-голландська війна.
1653 р., грудень — 1658 р., вересень	— протекторат Олівера Кромвеля в Англії.
1654 р., березень	— Переяславська угода між Україною та Росією.
1654 — 1660 рр.	— Карл X Густав Пфаль-Цвейбрюккен — король Швеції.
1655 — 1667 рр.	— Олександр VII — Папа Римський.
1655 — 1660 рр.	— “Потоп” — шведська окупація Польщі.
1656 — 1683 рр.	— Альфонс VI Браганаський — король Португалії.
1658 — 1659 рр.	— протекторат Ричарда Кромвеля в Англії.
1658 р., 16 вересня	— Гадяцький договір І. Виговського та уряду Речі Посполитої.
1658 — 1705 рр.	— Леопольд I Габсбург — імператор Священної Римської імперії
1659 — 1660 рр.	— відновлення діяльності “охвістя Довгого парламенту”.
1659 р., 25 листопада	— Піренейський мирний договір між Іспанією та Францією.
1660 — 1680 рр.	— режим Реставрації в Англії.
1660 — 1685 рр.	— Карл II Стюарт — король Англії.
1660 — 1697 рр.	— Карл XI Пфаль-Цвейбрюккен — король Швеції.
1660 — 1661 рр.	— встановлення системи абсолютизму в Датсько-Норвезькій державі.
1660 — 1644 рр.	— I австро-турецька війна.
1662 р.	— народне повстання в Москві (“мідний бунт”).
1664 р.	— Варшавський мир Австрії та Туреччини.
1665 — 1700 рр.	— Карл II Габсбург — король Іспанії.
1665 р.	— велика чума в Лондоні.
1665 — 1667 рр.	— II Англо-голландська війна.
1665 — 1700 рр.	— Карл II Габсбург — король Іспанії.
1666 р.	— створення Паризької Академії наук.
1667 р.	— Андрусівським мирний договір Росії та Речі Посполитої.
1667 — 1669 рр.	— Климент IX — Папа Римський.
1667 — 1671 рр.	— селянська війна під керівництвом Степана Разіна.
1667 — 1668 рр.	— Деволюційна війна Франції проти коаліції в складі: Іспанії, Англії, Голландії, Швеції.
1669 — 1673 рр.	— Михайло Вишневецький — король Речі Посполитої.
1670 — 1676 рр.	— Климент X — Папа Римський.
1670 — 1699 рр.	— Крістіан V Ольденбург — король Данії та Норвегії.
1670 — 1683 рр.	— Угорське повстання проти Австрії.
1672 — 1674 рр.	— III Англо-голландська війна.
1672 — 1678 рр.	— Голландська війна Франції та європейської коаліції в складі: Іспанії, Австрії, Бранденбургу, Данії.
1674 — 1696 рр.	— Ян III Собеський — король Речі Посполитої.
1675 — 1730 рр.	— Віктор Амедей II Савойський — король П’ємонту.
1675 — 1679 рр.	— шведсько-датська війна.
1676 — 1689 рр.	— Інокентій XI — Папа Римський.
1676 — 1681 рр.	— війна Росії з Туреччиною.
1676 р.	— повстання Н. Бекона в Вірджинії проти англійської влади.
1678 — 1679 рр.	— Німвегенські мирні угоди Франції та європейської коаліції.
1679 р.	— прийняття “Хабеус корпус акту” в Англії.
1680 р.	— встановлення системи абсолютизму в Швеції.
1682 р.	— стрілецький бунт у Москві.

1682 — 1689 рр.	— правління царівни Софії при малолітніх Івані V та Петрі I.
1682 — 1725 рр.	— Петро I Романов — цар Росії.
1683 — 1699 рр.	— Австро-турецька війна.
1683 р.	— перемога антитурецької коаліції в битві під Віднем.
1683 — 1706 рр.	— Педру II Браганасський — король Португалії.
1685 — 1688 рр.	— Яков II Стюарт — король Англії.
1686 р., 6 травня	— “Вічний мир” між Польщею та Росією.
1686 — 1689 рр.	— формування Аугсбурзької ліги в складі: Голландії, Іспанії, Австрії, Швеції, Баварії, Саксонії, Англії.
1688 — 1713 рр.	— Фрідріх III Гогенцоллерн — курфюрст об’єднаної Бранденбурзько-Прусської держави.
1688 — 1689 рр.	— період міжцарів’я в Англії
1688 — 1697 рр.	— війна Франції та Аугсбурзької Ліги.
1689 — 1691 рр.	— Олександр VII — Папа Римський.
1689 — 1702 рр.	— Вільгельм III Оранський — король Англії.
1689 — 175 рр.	— Петро I Романов — цар, (з 1721 р. — імператор Росії).
1689 р., 23 жовтня	— “Білль про права” в Англії
1689 — 1691 рр.	— повстання Д. Лейстрена в Нью Йорку проти англійської влади.
1689 р.	— Нерчинський договір між Росією та Китаєм.
1691 — 1700 рр.	— Інокентій XII — Папа Римський.
1695 — 1696 рр.	— Азовські походи. Війна Росії та Туреччини.
1697 р., 20 вересня	— Рівськський мирний договір Франції з Аусбурзькою Лігою.
1697 — 1718 рр.	— Карл XII Пфаль-Цвейбрюкен — король Швеції.
1697 — 1706 рр., 1709 — 1733 рр.	— Август II Саксонський — король Речі Посполитої.
1699 р.	— Карловицький мир Австрії та Туреччини.
1699 — 1730 рр.	— Фредерік IV Ольденбург — король Данії та Норвегії.
1700 — 1746 рр.	— Філіп V Бурбон — король Іспанії.
1700 р.	— мирний договір Росії та Туреччини.
1700 — 1721 рр.	— Климент XI — Папа Римський.
1700 — 1721 рр.	— Північна війна між Росією та Швецією. На боці Росії виступали Данія, Саксонія, Польща, Прусія (з 1715 р.).
1701 — 1714 рр.	— війна за Іспанську спадщину між Англією, Австрією, Португалією, Данією та Францією, Іспанією, Баварією.
1702 — 1714 рр.	— Анна I Стюарт — королева Англії.
1703 — 1711 рр.	— Антигабсбургська визвольна війна в Угорщині під керівництвом князя Ференца II Ракоці (1676 — 1735 рр.)
1704 — 1709 рр.	— Станіслав I Лещинський — король Речі Посполитої.
1705 — 1711 рр.	— Йосиф I Габсбург — імператор Австрії та Священної Римської імперії.
1706 — 1750 рр.	— Жуан V Браганський — король Португалії.
1706 — 1790 рр.	— Бенджамін Франклін.
1707 р.	— унія Англії з Шотландією.
1707 — 1708 рр.	— повстання Кіндрата Булавіна на Дону та Україні.
1709 р., 28 березня	— союзний договір Карлі XII
1711 — 1740 рр.	— Карл VI Габсбург — імператор Священної Римської імперії. Під ім’ям Карл III — імператор Австрії.

1711 р.	— Сатмарський мир.
1711 р.	— впровадження в Росії Сенату.
1712 — 1778 рр.	— Жан Жак Руссо.
1713 — 1740 рр.	— Фрідріх Вільгельм I Гогенцоллерн — король Пруссії.
1713 р, 19 квітня	— Прагматична санкція (закон про престолонаслідування в Австрії).
1713 р., 11 квітня	— Утрехтський мир. Франція відмовилася від претензій на іспанську корону, а також відмову на користь Англії від частини володінь у Північній Америці (Канаді). Закріпив за Англією Гібралтар.
1713 — 1784 рр.	— Дені Дідро.
1714 р., 7 березня	— Раштаттський мир між Францією та Священною Римською імперією. Карл IV Габсбург отримав Неаполітанське королівство, герцогство Мілан, Південні Нідерланди.
1714 р.	— перемога російського флоту над шведським при мисі Гангут.
1714 — 1727 рр.	— Георг I Ганновер — король Великобританії.
1715 — 1774 рр.	— Людовік XV Бурбон — король Франції.
1719 — 1720 рр.	— Ульріка Елеонора Пфаль-Цвейбрюккен — королева Швеції.
1720 — 1751 рр.	— Фрідріх I Гессенський — король Швеції.
1721 — 174 рр.	— Інокентій XIII — Папа Римський.
1721 р.	— Ніштадтський мир між Росією та Швецією. Росія закріпила за собою всі захоплені нею території на Балтиці крім Фінляндії.
1721 р.	— впровадження в Росії імператорського титулу.
1721 р.	— впровадження в Росії Синоду.
1723 — 1790 рр.	— Адам Сміт.
1724 — 1730 рр.	— Бенедикт XIV — Папа Римський.
1725 — 1727 рр.	— Катерина I Романова — імператриця Росії.
1727 — 1730 рр.	— Петро II Романов — імператор Росії.
1727 — 1760 рр.	— Георг II Ганновер — король Великобританії.
1730 — 1740 рр.	— Климент XII — Папа Римський.
1730 — 1740 рр.	— Анна Іоанівна Романова — імператриця Росії.
1730 — 1746 рр.	— Крістіан VI Ольденбург — король Данії.
1730 — 1773 рр.	— Карл Еммануїл III Савойський — король П'ємонту.
1732 — 1799 рр.	— Джордж Вашингтон.
1733 р.	— Станіслав I Лещинський — король Речі Посполитої.
1733 — 1735 рр.	— війна за Польську спадщину.
1733 — 1763 рр.	— Август III Саксонський — король Речі Посполитої.
1735 р., 3 жовтня	— підписання премілітарного мирного договору. Польським королем визнавався саксонський курфюрст Август III. Остаточний мирний договір був підписаний в листопаді 1738 р.
1735 — 1739 рр.	— війна Росії та Австрії проти Османської Порти.
1739 р.	— Белградський мир між Росією, Австрією та Портою.
1739 р.	— взяття Делі іранським шахом Надіром.
1740 — 1758 рр.	— Бенедикт XIV — Папа Римський.
1740 — 1780 рр.	— Марія Терезія Габсбург — імператриця Австрії.
1740 — 1786 рр.	— Фрідріх II Великий Гогенцоллерн — король Пруссії.
1740 — 1748 рр.	— війна за Австрійську спадщину.
1740 — 1741 рр.	— Іван VI Антонович Романов — імператор Росії.
1741 — 1761 рр.	— Єлизавета Петрівна Романова — імператриця Росії.
1742 — 1745 рр.	— Карл VII Баварський — імператор Священної Римської імперії.
1743 — 1826 рр.	— Томас Джефферсон.

1744 р.	— страйк ткачів в Ліоні.
1745 — 1765 рр.	— Франц I Габсбург-Лотаринзький — імператор Священної Римської імперії.
1746 — 1766 рр.	— Фредерік V Ольденбург — король Данії.
1746 — 1759 рр.	— Фердинанд VI Бурбон — король Іспанії.
1748 р., 18 жовтня	— Аахенський мир, Марія-Терезія Габсбург визнавлася імператрицею Австрії.
1750 — 1776 рр.	— Жозеф I Еммануель Браганський — король Португалії.
1751 — 1771 рр.	— Адольф Фредерік Гольштейн-Готторп — король Швеції.
1756 — 1763 рр.	— Семирічна війна
1757 р., 23 червня	— битва при Плессі в Індії. Початок встановлення англійського панування в Індії.
1758 — 1769 рр.	— Климент XIII — Папа Римський.
1758 — 1794 рр.	— Максиміліан Робесп'єр.
1759 — 1788 рр.	— Карл III Бурбон — король Іспанії.
1759 р.	— перемога російських військ над армією прусського короля Фрідріха II при Кунерсдорфі.
1760 — 1820 рр.	— Георг III Ганновер — король Великобританії.
1761 — 1762 рр.	— Петро III Романов — імператор Росії.
1761 р.	— Маратхська конфедерація розгромлена Ахмад-шахом Дуррані (засновник Афганської держви).
1762 — 1796 рр.	— Катерина II Романова — імператриця Росії.
1762 р., 24 квітня	— Петербурзький мир між Росією та Пруссією.
1762 р.	— указ Катерини II про вільність дворянства.
1763 р., 10 лютого	— Паризький мир між Англією та Францією. Франція втратила більшість колоніальних володінь в Америці та Індії.
1763 р., 15 лютого	— Губертусбурзький мир між Австрією та Пруссією.
1764 р.	— Дж. Харвіс винайшов механічну прядку “Дженні”.
1764 — 1795 рр.	— Станіслав II Август Понятовський — король Речі Посполитої.
1764 р., 10 листопада	— ліквідація гетьманства в Україні.
1765 — 1790 рр.	— Йосиф II Габсбург-Лотаринзький — імператор Священної Римської імперії.
1766 — 1808 рр.	— Крістіан VII Ольденбург — король Данії.
1768 — 1774 рр.	— російсько-турецька війна.
1769 — 1774 рр.	— Климент XIV — Папа Римський.
1769 — 1821 рр.	— Наполеон Бонапарт.
1771 — 1792 рр.	— Густав III Гольштейн-Готторп — король Швеції.
1771 — 1831 рр.	— Георг Вільгельм Фрідріх Гегель.
1771 р.	— в Англії відкрита перша прядильна фабрика.
1771 р.	— взяття Перекопу. Вступ російських військ у Крим.
1772 р., 5 серпня	— I розподіл Речі Посполитої.
1773 — 1796 рр.	— Віктор Амедей III Савойський — король П'ємонту.
1773 — 1775 рр.	— козацько-селянська війна під приводом О. Пугачова.
1773 р., грудень	— “Бостонське чаювання”.
1774 — 1792 рр.	— Людовик XVI — король Франції.
1774 р., 21 липня	— Кючук-Кайнарджийський мирний договір. Завершив російсько-турецьку війну. Росія отримала частину Південної України та домоглася визнання незалежності Криму.

1775 — 1799 рр.	— Пій VI — Папа Римський.
1775 — 1783 рр.	— війна за незалежність північноамериканських колоній Англії.
1776 р., 4 липня	— прийняття Декларації незалежності, яка проголосила США.
1777 — 1816 рр.	— Марія I Браганська — королева Португалії.
1777 р., жовтень	— перемога американців над англійським експедиційним корпусом у битві під Саратоґою.
1778 р., 6 лютого	— Американо-французький договір про спільні дії проти Англії.
1779 р.	— війна за Баварську спадщину.
1780 — 1790 рр.	— Йосиф II Габсбург — імператор Австрії.
1783 р., 3 вересня	— Версальський мирний договір. Визнання Англією незалежності США.
1783 р.	— приєднання Криму до Росії.
1783 — 1830 рр.	— Симон де Болівар.
1783 р.	— Георгіївський трактат між Росією і Картлі-Кахетинським царством про перехід Грузії під заступництво Росії.
1785 р.	— Жалувана грамота дворянству (звід станових привілеїв).
1786 — 1797 рр.	— Фрідріх Вільгельм II Гогенцоллерн — король Пруссії.
1786 р., серпень — 1787 р., лютий	— повстання Д. Шейса в США.
1787 р.	— прийняття конституції США.
1787 — 1791 рр.	— війна Росії з Туреччиною.
1788 — 1808 рр.	— Карл IV Бурбон — король Іспанії.
1789 р., 5 червня	— відкриття Генеральних штатів у Франції. Початок Великої Французької революції.
1789 р., 17 червня	— проголошення Національних зборів у Франції.
1789 р., 9 липня — 1791 р., 30 вересня	— Установчі збори в Франції.
1789 р., 14 липня	— взяття Бастилії.
1789 р., 4 — 11 серпня	— декрети Установчих зборів у Франції про відміну станових привілеїв та деяких феодальних повинностей.
1789 р., 26 серпня	— “Декларація прав людини та громадянина” — в Франції.
1789 р., вересень	— “Біль про права”, прийнятий конгресом США
1789 р., жовтень — грудень	— Брабантська революція в Бельгії проти австрійського панування.
1789 — 1797 рр.	— Д. Вашингтон — президент США.
1790 — 1792 рр.	— Леопольд II Габсбург-Лотаринзький — імператор Священної Римської імперії та Австрії.
1790 р., 11 січня	— проголошення незалежності Сполучених штатів Бельгії
1791 р., 27 червня	— Пильницька декларація Австрії та Пруссії проти революційної Франції. Формування I антифранцузької коаліції.
1791 р., 1 жовтня — 1792 р., 20 вересня	— Законодавчі збори в Франції.
1792 — 1806 рр.	— Франц II Габсбург — імператор Священної римської імперії та Австрії.
1792 — 1809 рр.	— Густав IV Адольф Гольштейн-Готторп — король Швеції.
1792 р., лютий	— антифранцузький австро-пруський військовий союз.
1792 р., 20 квітня	— початок революційних війн Франції. Проголошення війни Австрії.
1792 р., 10 серпня	— повстання в Парижі. Повалення монархії в Франції.
1792 — 1804 рр.	— I республіка в Франції
1792 р.,	— перемога французьких військ при Вальмі.

20 вересня	
1792 р., 21 — 22 вересня	— відкриття Національного конвенту в Франції. Проголошення Франції республікою
1792 — 1795 рр.	— період Конвенту в Франції.
1792 — 1793 рр.	— Майнцька комуна.
1793 р., 23 січня	— II розподіл Речі Посполитої.
1793 р., 21 січня	— страта Людовика XVI. Розширення антифранцузької коаліції.
1793 р., 31 травня — 2 червня	— повстання в Парижі. Прихід до влади якобінців.
1794 р., березень — листопад	— національно-визвольне повстання в Польщі під проводом Т. Костюшко.
1794 р., 26 червня	— перемога французької армії при Флерюсе.
1794 р., 27 липня (9 термідора)	— Термідоріанський переворот. Повалення диктатури якобінців.
1794 р.	— повстання в Польщі під проводом Т. Костюшко.
1794 р., 28 липня	— страта Робесп'єра та його прибічників.
1795 р., 24 жовтня	— III розподіл Речі Посполитої.
1795 р.	— проголошення Батавської республіки в Нідерландах.
1795 р., 1-2 квітня — 20-23 травня	— повстання в Парижі.
1795 р., 5 червня	— Базельський мирний договір між Францією та Пруссією.
1795 р., 22 липня	— Базельський мирний договір між Францією та Іспанією.
1795 р., 1 жовтня	— приєднання Бельгії до Франції.
1795 р., 26 жовтня — 1799 р., 9 листопада	— режим Директорії в Франції.
1796 — 1802 рр.	— Карл Еммануїл IV Савойський — король П'ємонту.
1796 — 1801 рр.	— Павло I Романов — імператор Росії.
1796 — 1797 рр.	— похід Н. Бонапарта в Італію.
1796 — 1799 рр.	— утворення Цизальпійської, Лігурійської, Римської, Неаполітанської республік в Італії.
1797 — 1801 рр.	— Джон Адамс — президент США.
1797 — 1840 рр.	— Фрідріх Вільгельм III — Гогенцоллерн — король Пруссії.
1797 р., 17 жовтня	— Кампоформійський мир між Францією та Австрією.
1798 р.	— II антифранцузька коаліція (Росія, Австрія, Неаполітанське королівство, Португалія, Туреччина, Великобританія).
1798 — 180 рр.	— Єгипетський похід Н. Бонапарта.
1798 — 1803 рр.	— Гельветична республіка в Швейцарії
1799 р., 9 — 10 листопада (18 брюмера)	— державний переворот Н. Бонапарта.
1799 — 1804 рр.	— режим Консульства в Франції.
1799 р.	— Італійський і Швейцарський походи російських військ під проводом О. Суворова.
1800 — 1823 рр.	— Пій VII — Папа Римський.
1800 р., 14 червня	— битва при Маренго.
1800 р., 2 липня	— Акт про унію Ірландії та Англії (увійшов в силу з січня 1801 р.).
1801 р.	— білль про загальне обгороджування в Англії.
1801 р., 9 лютого	— Люневільський мир між Англією та Францією.
1801 — 1809 рр.	— Т. Джефферсон — президент США.

1802 — 1821 рр.	— Віктор Еммануїл I Савойський — король П'ємонту.
1802 р., 27 березня	— Ам'єнський мир між Англією та Францією. Англія повертала Франції, Іспанії. Голландії захоплені колоніальні володіння. Мальта залишалася у іоаннітів. Англійські війська залишали Єгипет. Наполеон відводив війська з неаполітанського королівства та Папської області.
1804 р., 18 травня	— прийняття Н. Бонапартом титулу “імператора” Франції під ім'ям Наполеона I.
1804 р.	— прийняття в Франції Громадянського кодексу.
1804 — 1813 рр.	— I Сербське повстання проти османського панування.
1804 — 1814 рр., березень — червень 1815 р.	— Перша імперія в Франції.
1804 — 1872 рр.	— Людвіг Фейєрбах.
1805 р., 18 березня	— прийняття Наполеоном I титулу короля Італії.
1805 р., 21 жовтня	— розгром адміралом Нельсоном франко-іспанського флоту у мисі Трафальгар.
1805 р.	— III антифранцузька коаліція (Великобританія, Австрія, Пруссія, Росія)
1805 р., 2 грудня	— битва при Аустерліці.
1805 р., 26 грудня	— Пресбургський мир між Францією та Австрією.
1806 р., 12 липня	— створення Рейнського союзу. Наполеон I Бонапарт проголошений його протектором.
1806 р.	— ліквідація Священної Римської імперії.
1806 — 1835 рр.	— Франц I Габсбург — імператор Австрії.
1806 р., 24 травня	— перетворення Наполеоном I Батавської республіки в Голландське королівство на чолі з Луї Бонапартом.
1806 р., 14 жовтня	— розгром пруської армії під Йєною та Ауерштедтом.
1806 р., 21 листопада	— декрет Наполеона I про континентальну блокаду Британських островів (продовжувалася до квітня 1814 р.).
1806 — 1812 рр.	— російсько-турецька війна.
1807 р., 7 — 8 лютого	— битва при Прейсіш-Ейлау.
1807 р., 14 червня	— битва під Фрідландом.
1807 р., 7 липня	— Тільзітський мирний договір між Францією та Росією. Приєднання Росії до континентальної блокади, утворення герцогства Варшавського.
1807 р., 9 липня	— Тільзітський мирний договір між Францією та Прусією.
1807 — 1812 рр.	— період існування князівства Варшавського.
1807 р.	— створення організації карбонаріїв в Італії.
1807 — 1882 рр.	— Джузеппе Гарібальді.
1808 р.	— Фердинанд VII Бурбон — король Іспанії.
1808 — 1812 рр.	— Жозеф Наполеон I Бонапарт — король Іспанії.
1808 р., вересень — жовтень	— Ерфуртська зустріч Олександра I та Ш.-М. де Талейрана.
1808 — 1809 рр.	— Героїчна оборона Сарагоси від французьких загарбників.
1808 — 1809 рр.	— встановлення дипломатичних відносин між Росією та США.
1808 — 1809 рр.	— Російсько-шведська війна. Приєднання Фінляндії до Росії в якості автономного Великого князівства.

1808 р.	— прийняття в Франції Комерційного кодексу
1809 — 1818 рр.	— Карл XIII Гольштейн-Готторп — король Швеції. З 1814 р. — король Норвегії.
1809 — 1817 рр.	— Джеймс Медісон — президент США.
1809 р., весна	— V антифранцузька коаліція (Англія, Австрія).
1809 р., осінь	— Віденський мир між Францією та Австрією.
1809 р., 14 жовтня	— Шенбрунський мир Австрії з Росією.
1809 — 1865 рр.	— Авраам Лінкольн.
1810 р., 10 квітня	— шлюб Наполеона I Бонапарта з дочкою австрійського імператора Марією Луїзою. Підпорядкування Австрії французькій політиці.
1810 р.	— приєднання Голландії до Франції.
1810 — 1826 рр.	— Війна за незалежність іспанських колоній в Америці.
1811 р.	— прийняття в Франції Кримінального кодексу.
1811 р.	— проголошення незалежності Парагваю.
1812 р., 16 травня	— Бухарестський мир.
1812 р., 24 червня	— вторгнення наполеонівської армії в Росію.
1812 р., 26 серпня	— битва при Бородіно між російськими та французькими військами.
1812 р., 14 вересня	— французька армія вступила до Москви.
1812 р., 18 жовтня	— французька армія залишила Москву.
1812 — 1814 рр.	— Англо-американська війна.
1813 р., весна	— VI антифранцузька коаліція (Росія, Англія, Іспанія, Португалія, Пруссія, Швеція, пізніше Австрія).
1813 р., 6 — 9 жовтня	— розгром армії Наполеона в “битві народів” під Лейпцигом.
1814 р., 10 березня	— Шомонський трактат Англії, Росії, Австрії, Пруссії про війну до повної перемоги над Наполеоном.
1814 р., 31 березня	— вступ військ антифранцузької коаліції в Париж.
1814 р., 6 квітня	— відречення Наполеона I Бонапарта від влади.
1814 р., 30 травня	— I Паризький мир союзних держав (Росія, Англія, Австрія, Пруссія) з Францією. Франція втрачала всі захоплені землі, її кордони встановлювалися по кордонам 1792 р. королем був проголошений брат Людовика XVI, граф де Лілль (граф Прованський) під тронним ім'ям Людовик XVIII.
1814 — 1824 рр.	— Людовик XVIII Бурбон — король Франції.
1814 р.	— Хартія Людовика XVIII про встановлення в Франції конституційної монархії, запровадження двопалатного парламенту, визнавалися зміни в землеволодінні, ліквідувалися станові привілеї.
1814 р., вересень — 1815 р., липень	— Віденський конгрес.
1814 — 1830 рр.	— реставрація Бурбонів у Франції.
1814 р., 24 грудня	— Агентський мир між США та Англією.
1815 р., 19 березня	— Віденський регламент про класифікацію рангів дипломатичних представників.
1815 р., 20 березня —	— “100 днів” Наполеона I Бонапарта.

22 червня	
1815 р., 8 червня	— Акт про створення Німецького союзу
1815 р., 9 червня	— Заключний Акт Віденського конгресу.
1815 р., 18 червня	— битва при Ватерлоо.
1815 р., 26 вересня	— Паризький акт про створення Священного Союзу (1815 — 1833 рр.) Росії, Австрії, Пруссії.
1815 р., 20 листопада	— II Паризький мир союзних держав з Францією. Передбачав утримання на території Франції окупаційних гарнізонів, передачу частини території сусідам (Саар, Савоя).
1815 р., 20 листопада	— підписання союзного трактату Англії, Австрії, Росії, Пруссії (Четверного союзу). Мета — забезпечення в Європі миру та недопущення війни.
1815 р.	— створення Королівства Польського та приєднання його до Росії.
1815 р.	— II Сербське повстання. Відродження сербської державності.
1815 р.	— Відновлення Швейцарії в її колишніх кордонах та встановлення її нейтралітету.
1815 — 1830 рр.	— Нідерландське королівство.
1816 — 1826 рр.	— Жуан VI Браганський — король Португалії.
1816 р.	— проголошення незалежності Аргентини.
1816 — 1825 рр.	— рух декабристів.
1818 р., вересень — листопад	— I конгрес Священного союзу в Аахені. Прийнято рішення про припинення окупації Франції та її прийом до Четверного союзу.
1818 р.	— проголошення незалежності Чилі.
1818 — 1883 рр.	— Карл Маркс.
1819 р.	— проголошення незалежності Венесуели та Колумбії.
1820 — 1830 рр.	— Георг IV Ганновер — король Великобританії.
1820 р., січень	— повстання в Іспанії під керівництвом Р. Рієго.
1820 р., 1 липня — 1821 р., 8 червня	— революція в Неаполі та П'ємонті.
1820 р., жовтень — грудень	— II конгрес Священного союзу в Троппау (Сілезія; сучасна Опава (Чехія)). Прийнято рішення про придушення революції в Неаполітанському королівстві та відновлення там абсолютної монархії.
1820 — 1823 рр.	— революція в Іспанії та Португалії.
1820 — 1895 рр.	— Фрідріх Енгельс.
1821 р., січень — травень	— III конгрес Священного союзу в Лайбасі (Любляна). Підтвердив рішення про придушення революції в Неаполі та П'ємонті.
1821 р.	— проголошення незалежності Мексики та Перу.
1821 р., березень — 1829 р.	— національно-визвольна революція в Греції.
1822 р., січень	— Національні збори Греції прийняли Декларацію незалежності.
1822 р.	— визвольна революція в Бразилії та проголошення її незалежності.
1822 р., жовтень — грудень	— IV (останній) конгрес Священного союзу в Вероні. Члени Союзу прийняли рішення про уповноваження Франції відновити абсолютну монархію в Іспанії. Також було засуджено повстання в Греції.
1823 р., лютий — вересень	— збройна інтервенція Франції в Іспанію. Відновлення влади Фердинанда VII.

1823 р., 25 березня	— Англія визнала грецьких повстанців однією з воюючих сторін.
1823 — 1834 рр.	— громадянська “мігелістська” війна в Португалії.
1823 р., 2 грудня	— проголошення доктрини Монро про неможливість втручання європейських держав в справи американських країн.
1824 — 1830 рр.	— Карл X Бурбон — король Франції.
1824 р.	— проголошення республіки в Мексиці.
1825 р.	— проголошення незалежності Болівії.
1825 — 1855 рр.	— Микола I Романов — імператор Росії.
1825 р., 14 грудня	— повстання декабристів в Петербурзі.
1827 р.	— розгром турецького флоту під Наварином.
1828 р.	— визнання незалежності Уругваю.
1828 р.	— створення Демократичної партії США.
1828 — 1829 рр.	— російсько-турецька війна. Адріанопольський мир.
1830 — 1837 рр.	— Вільгельм IV Ганновер — король Великобританії.
1830 р., 3 лютого	— підписання представниками Англії, Франції, Росії Лондонського протоколу про утворення незалежної Грецької держави, її кордони та державний устрій.
1830 р., травень — липень	— захоплення Алжиру Францією.
1830 р., 27 — 29 липня	— липнева революція в Франції.
1830 — 1848 рр.	— “Липнева монархія” в Франції. Луї Філіп Орлеанський — король Франції.
1830 р., серпень — вересень	— революція в Бельгії.
1830 р., 4 жовтня	— проголошення незалежності Бельгії.
1830 р., листопад — 1831 р., жовтень	— національно-визвольне повстання в Варшаві.
1831 р., 20 січня	— визнання європейськими державами незалежності Бельгії.
1831 р.	— заснування таємного товариства “Молода Італія” під проводом Дж. Мадзіні.
1831 р., 21 листопада — 3 грудня	— I повстання робітників Ліону.
1832 р., 5 — 6 червня	— повстання в Парижі.
1833 — 1840 рр.	— I Карлістська війна в Іспанії.
1834 р., 9 — 15 квітня	— II повстання робітників Ліону.
1834 р.	— заснування товариства “Молода Німеччина”.
1834 — 1843 рр.	— III революція в Іспанії.
1834 — 1855 рр.	— імамат Шаміля на Кавказі.
1836 р., 1 березня	— проголошення американськими поселенцями Декларації незалежності республіки Техас
1836 — 1837 рр.	— революція в Португалії.
1836 — 1839 рр.	— початок чартистського руху в Англії. Проголошення чартистської народної хартії (8 травня 1838 р.).
1837 — 1901 рр.	— Вікторія I Ганновер — королева Великобританії.

1839 — 1840 рр.	— I опіумна війна.
1840 — 1842 рр.	— II фаза чартистського руху в Англії.
1844 р., червень	— повстання ткачів в Сілезії.
1845 р., грудень	— Техас увійшов до складу США.
1846 р.	— національно-визвольне повстання в Кракові.
1846 р.	— селянський рух в Галіції.
1846 р.	— селянське повстання під керівництвом Марії да Фонте в Португалії.
1846 — 1848 рр.	— війна США з Мексикою. Мексика втратила Техас, Нову Мексику, Каліфорнію.
1847 р.	— громадянська війна швейцарських кантонів.
1847 р., 21 липня	— утворення незалежної Республіки Ліберія.
1847 — 1848 рр.	— III (остання) фаза чартистського руху в Англії.
1848 р., січень — 1849 р., серпень	— революція в Італії.
1848 р., 22 — 24 лютого	— народне повстання в Парижі.
1848 р., 25 лютого	— проголошення республіки в Франції.
1848 р., лютий — 1852 р., грудень	— II республіка в Франції.
1848 р., лютий — березень	— селянське повстання в Західній Галіції.
1848 р., 13 — 14 березня	— повстання в Відні.
1848 р., 18 березня	— повстання в Берліні.
1848 р., 18 — 22 березня	— повстання в Мілані (“5 днів Мілана”) і Венеції.
1848 р., 20 березня — 9 травня	— національно-визвольне повстання в Познані.
1848 р., березень	— початок повстання в Австрії, Угорщині, Чехії.
1848 р., 23 — 26 червня	— збройне повстання паризьких робітників в Парижі.
1848 р., грудень — 1852 р., грудень	— Луї Бонапарт — президент Франції.
1852 р., 2 грудня — 1871 р., 4 вересня	— Наполеон III Бонапарт — імператор Франції.
1856 — 1860 рр.	— II опіумна війна.
1848 — 1850 рр.	— I Шлезвіг-голштинська (Датсько-пруська) війна.
1848 — 1849 рр.	— Австрійсько-італійська війна.
1849 р., лютий — липень	— Римська республіка.
1849 р., 14 квітня	— проголошення незалежності Угорщини.
1849 р., 3 листопада	— контрреволюційний переворот в Пруссії.
1851 р., 2 грудня	— державний переворот під керівництвом Луї Бонапарта.
1852 р., 2 грудня — 1870 р., 4 вересня	— II імперія в Франції.

1853 — 1856 рр.	— Кримська війна
1854 р.	— утворення Республіканської партії в США.
1854 — 1856 рр.	— IV революція в Іспанії.
1854 — 1860 рр.	— революція та громадянська війна в Мексиці.
1857 р.	— повстання сипаїв в Індії.
1858 р.	— початок колонізації Індокитаю Францією.
1859 р., квітень — липень	— Австро-італо-французька війна. Віллафранкський мир.
1859 р., 4 червня	— битва при Мадженте.
1859 р., 24 липня	— битва при Сольферіно.
1859 р., жовтень	— рейд до Вірджинії Дж. Брауна.
1859 — 1869 рр.	— побудова Суецького каналу.
1860 р., травень — вересень	— експедиція “тисячі” під командуванням Дж. Гарібальді на Сіцилію.
1861 р., 19 лютого	— відміна кріпацтва в Росії.
1861 р., лютий	— утворення Конфедерації південних штатів Америки.
1861 р., 17 березня	— Італійського королівства.
1861 — 1865 рр.	— президентство А. Лінкольна.
1861 — 1865 рр.	— Громадянська війна в США.
1862 р., 20 травня	— закон про гомстеди в США.
1862 — 1867 рр.	— французька інтервенція в Мексиці.
1863 р., 1 січня	— акт про відміну рабства в південних штатах США.
1863 р.	— встановлення французького протекторату над Камбоджею.
1863 — 1864 рр.	— польське повстання.
1864 р., 31 січня — 30 жовтня	— війна Австрії та Пруссії проти Данії.
1864 р.	— II Шлезвіг-голштинська війна.
1865 — 1877 рр.	— Реконструкція Півдня США.
1866 р., 16 червня — 26 липня	— Австро-пруська війна.
1866 р., 3 липня	— розгром австрійської армії прусською під Садовою.
1866 р., 23 серпня	— празький мир між Австрією та Пруссією.
1867 р., 8 лютого	— перетворення Австрійської імперії в дуалістичну Австро-Угорську імперію.
1867 р., 2 травня	— договір про продаж Росією США Аляски та Алеутських островів.
1867 р.	— утворення Північногерманського союзу на чолі з Пруссією.
1867 р.	— утворення I Балканського союзу (Сербія, Греція, Румунія).
1868 р.	— “Революція Мейдзи” в Японії.
1868 — 1874 рр.	— V революція в Іспанії.
1869 р.	— відкриття Суецького каналу.
1870 р., 19 липня	— початок франко-германської війни.
1870 р., 2 вересня	— перемога пруської армії при Седані.
1870 р., 4 вересня	— ліквідація II імперії в Франції.
1871 р. 18 січня	— об’єднання Німеччини та проголошення її імперією.
1871 р., 26 лютого	— премілітарний мирний договір між Францією та Німеччиною в Версалі.
1871 р.	— приєднання Риму до Італійського королівства. Завершення процесу об’єднання Італії.

1871 р., 18 березня — 28 травня	— Паризька комуна.
1871 р., 16 квітня	— прийняття Конституції Германської імперії.
1871 р., 10 травня	— Франкфуртський мирний договір між Німеччиною та Францією.
1871 — 1873 рр.	— президенство А. Тьера в Франції.
1871 — 1890 рр.	— канцлерство О. фон Бісмарка.
1873 — 1879 рр.	— президентство М. Мак-Магона у Франції.
1873 р., травень — жовтень	— утворення “Союзу трьох імператорів”.
1874 — 1880 рр.	— правління кабінету консерваторів на чолі з Б. Дізраелі у Великій Британії.
1876 р., 1 травня	— проголошення англійської королеви імператрицею Індії.
1876 — 1911 рр.	— правління П. Діаса в Мексиці.
1877 — 1878 рр.	— Російсько-турецька війна.
1878 р., 3 березня	— Сан-Стефанський договір між Росією та Туреччиною.
1878 р., 13 червня — 13 липня	— Берлінський конгрес.
1878 р.	— проголошення незалежності Румунії.
1879 р., квітень	— прийняття Тирновської Конституції в Болгарії.
1879 р., 7 жовтня	— Віденський союзний договір між Німеччиною та Австро-Угорщиною.
1880 — 1885 рр.; 1886 р, лютий — липень; 1892 — 1894 рр.	— правління кабінету лібералів В. Гладстона в Великій Британії.
1881 р., 12 травня	— Бардоський договір про протекторат Франції над Тунісом.
1882 р., 20 травня	— укладення Троїстого союзу Німеччини, Австро-Угорщини, Італії.
1882 р., липень — вересень	— захоплення Єгипту та окупація його Англією.
1884 р., квітень	— проголошення протекторату Німеччини над Ангра-Пекеною.
1884 р.	— проголошення Того та Камеруну колоніями Німеччини.
1884 — 1885 рр.	— Франко-китайська війна.
1885 р.	— заснування колонії “Германська Східна Африка”.
1885 — 1886 рр.; 1886 — 1892 рр.; 1895 — 1902 рр.	— правління консервативного кабінету Р.А. Солсбері в Великій Британії.
1885 — 1889 рр.	— Буланжистський рух у Франції.
1886 р., грудень	— договір про протекторат Франції над Мадагаскаром.
1892 р., 17 серпня	— франко-російська військова конвенція.
1892 — 1893 рр.; 1903 — 1914 рр.	— кабінети Дж. Джолітті в Італії.
1894 — 1906 рр.	— справа .А. Дрейфуса.
1895 — 1896 рр.	— Італійсько-ефіопська війна.
1895 — 1898 рр.	— національне-визволен повстання на Кубі проти Іспанії.
1896 р., 6 серпня	— встановлення протекторату Франції над Мадагаскаром.
1898 р., квітень — грудень	— Іспансько-американська війна.
1898 р., 10 грудня	— Паризький мирний договір між Іспанією та США.
1899 р.	— прийняття великої морської програми в Німеччині.

1899 р.	— проголошення США доктрини “відкритих дверей” в Китаї.
1899 — 1902 рр.	— Англо-бурська війна.
1900 р., лютий	— утворення Лейбористської партії у Великій Британії.
1900 р.	— утворення Австралійського союзу.
1900 — 1908 рр.	— канцлерство Б. фон Бюлова в Німеччині.
1901 — 1908 рр.	— президентство Т. Рузвельта в США.
1902 р., 30 січня	— укладення англо-японського союзу.
1902 — 1905 рр.	— кабінет консерваторів А. Дж. Бальфура в Англії.
1904 р., 8 квітня	— англо-французька угода.
1904 — 1905 рр.	— Російсько-японська війна.
1905 — 1906 рр.	— I Марокканська криза. Алхесірасська конференція.
1905 р., 23 серпня	— Портсмутський мирний договір між Росією та Японією.
1905 р., 9 грудня	— закон про відокремлення церкви від держави у Франції.
1905 — 1908 рр.	— правління ліберального кабінету Г. Кемпбелл-Беннермана в Великій Британії.
1906 — 1909 рр.	— уряд Ж. Клемансо у Франції.
1907 р., 31 серпня	— Англо-російська угода про розмежування сфер впливу в Азії.
1908 р., 5 жовтня	— проголошення незалежності Болгарії.
1908 р.	— анексія Боснії та Герцеговини Австро-Угорщиною
1908 — 1916 рр.	— уряд Г. Асквіта у Великій Британії.
1909 — 1911 рр.	— А. Бріана у Франції.
1909 — 1912 рр.	— президентство У.Х. Тафта в США.
1909 — 1917 рр.	— уряд Т. Бетман-Гольвега в Німеччині.
1910 р., 3 — 5 жовтня	— революція в Португалії. Проголошення республіки.
1910 р.	— утворення англійського домініону Південно-Африканський союз.
1910 — 1917 рр.	— революція в Мексиці.
1911 — 1913 рр.	— Китайська революція.
1911 р., червень	— II марокканська криза.
1911 — 1912 рр.	— Італійсько-турецька війна. Захоплення Італією Триполітанії та Кіренаїки.
1912 — 1913 рр.	— уряд Р. Пуанкаре у Франції.
1912 р., 29 лютого	— Болгарсько-сербський договір. Утворення Балканського союзу.
1912 р., березень	— встановлення протекторату Франції над Марокко.
1912 р., липень	— Російсько-французька конвенція.
1912 р., серпень	— окупація військами США Нікарагуа.
1912 р., 9 жовтня — 1913 р., 30 травня	— I Балканська війна.
1912 р., 27 листопада	— Франко-іспанська угода щодо Марокко.
1912 р., 28 листопада	— проголошення незалежності Албанії.
1913 р., січень	— прийняття Палатою общин Великої Британії закону про гомруль в Ірландії
1913 р., 29 червня — 10 серпня	— II Балканська війна.

1913 — 1920 рр.	— президентство Р. Пуанкаре у Франції.
1913 — 1921 рр.	— президентство В. Вільсона в США.
1914 р., 28 червня	— Сараєвське вбивство.
1914 р., 28 липня	— оголошення Австро-Угорщиною війни Сербії.
1914 р., 1 серпня	— оголошення Німеччиною війни Росії.
1914 р., 3 серпня	— оголошення Німеччиною війни Франції
1914 р., 4 серпня	— вторгнення німецьких військ в Бельгію.
1914 р., 4 серпня	— проголошення нейтралітету США в I світовій війні.
1914 р., 4 серпня	— оголошення Великою Британією війни Німеччини.
1914 р., 6 серпня	— оголошення Австро-Угорщиною війни Росії.
1914 р., 12 серпня	— оголошення Францією війни Австро-Угорщині.
1914 р., 15 серпня	— відкриття Панамського каналу.
1914 р., 21 — 25 серпня	— битва при Шарлеруа. Відступ англійських та французьких військ.
1914 р., 23 серпня	— оголошення Японією війни Німеччині.
1914 р., 5 — 12 вересня	— поразка німецьких військ в битві при Марні.
1914 р., 29 жовтня	— вступ Туреччини у війну на боці Німеччини.
1915 р., березень — квітень	— англо-франко-російська угода про чорноморські протоки.
1915 р., 23 травня	— вихід Італії з Троїстого союзу та вступ до війни на боці Антанти.
1915 р., вересень	— утворення Четверного союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина, Болгарія).
1915 р., жовтень	— вступ Болгарії у війну на боці Німеччини.
1915 р., грудень	— розгром сербської армії та окупація Сербії австро-угорськими та болгарськими військами.
1916 р., лютий — грудень	— битва французьких та німецьких військ при Вердені.
1916 р., квітень	— повстання в Ірландії проти англійців.
1916 р., 4 червня — 3 серпня	— наступ російських військ на Південно-Західному фронті (Брусиловський прорив).
1916 р., липень — листопад	— битва при Соммі.
1916 р., 27 серпня	— вступ Румунії у війну на боці Антанти.
1916 р., грудень — 1919 р., січень	— коаліційний уряд Д. Ллойд-Джорджа у Великій Британії.
1917 р., 26 лютого	— революція в Росії. Ліквідація монархії.
1917 р., 6 квітня	— оголошення США війни Німеччині.
1917 р., 20 червня	— вступ Греції у війну на боці Антанти.
1917 р., 24 жовтня	— поразка італійської армії при Капоретто та річці Ізонцо.
1917 р., 7 листопада (25 жовтня)	— Жовтневий переворот в Росії.
1917 р., 7 грудня	— оголошення війни США Австро-Угорщині.
1917 р., 15 грудня	— угода про перемир'я між Радянською Росією та країнами Четверного блоку.
1917 р., 31 грудня	— визнання незалежності Фінляндії урядом Радянської Росії.

1918 р., 8 січня	— проголошення “14 пунктів Вільсона”.
1918 р., 3 березня	— Брест-Литовський мирний договір між Радянською Росією та Четверним союзом.
1918 р., березень — липень	— наступ німецьких військ на Західному фронті.
1918 р., 24 квітня	— сепаратний мирний договір в Бухаресті між Румунією та Четверним союзом.
1918 р., серпень	— наступ військ Антанти на Західному фронті.
1918 р., 29 вересня	— капітуляція Болгарії.
1918 р., 30 жовтня	— Мудроське перемир'я з Туреччиною.
1918 р., 3 листопада	— капітуляція Австро-Угорщини.
1918 р., 3 — 9 листопада	— революція в Німеччині. Ліквідація монархії та проголошення республіки.
1918 р., 11 листопада	— підписання Комп'єнського перемир'я Німеччиною з країнами Антанти.

ПИТАННЯ ДО ЗАЛІКУ

1. Предмет, завдання, періодизація Всесвітньої історії в новий час
2. Передумови, визначення, джерела первинного накопичення капіталу
3. Передумови, визначення, основні характеристики промислового перевороту
4. Соціально-економічні, політичні, релігійні передумови Англійської революції XVII ст.
5. Англія в 1640 — 1653 рр.
6. Англія під час протекторату О. Кромвеля
7. Режим Реставрації в Англії (1660 — 1688 рр.)
8. “Славна революція”. Наслідки Англійської революції XVII ст.
9. Англія в XVIII ст.
10. Англія в I половині XIX ст.
11. Внутрішній розвиток Франції під час правління Людовика XIV (1643 — 1715 рр.)
12. Зовнішня політика Франції під час правління Людовика XIV (1643 — 1715 рр.)
13. Франція в 1715 — 1789 рр.
14. Історичні передумови Великої французької революції
15. I етап Великої французької революції (5 травня 1789 — 10 серпня 1792 рр.)
16. II етап Великої французької революції (10 серпня 1792 — 27 липня 1794 рр.)
17. III етап Великої французької революції (27 липня 1794 — 9 листопада 1799 рр.)
18. Історичні наслідки Великої французької революції
19. Франція за часів Наполеона I Бонапарта
20. Зовнішня політика Франції в 1789 — 1815 рр.
21. Політичний розвиток Франції в 1815 — 1848 рр.
22. Соціально-економічний розвиток Франції в 1815 — 1848 рр.
23. Революція 1848 р. у Франції
24. Соціально-економічне та політичне становище німецьких земель у XVII — I половині XIX ст.
25. Пруська держава в XVII — на початку XIX ст.
26. Революція 1848 — 1849 рр. в Німеччині
27. Соціально-економічний розвиток Австрії в XVII — I половині XIX ст.
28. Політичний розвиток Австрії в XVII — I половині XIX ст.
29. Зовнішня політика Австрійської імперії в XVII — I половині XIX ст.
30. Революція 1848 р. в Австрійській імперії
31. Соціально-економічний розвиток Італії в XVII — I половині XIX ст.
32. Італія під час наполеонівських війн
33. Революція 1848 — 1849 рр. в Італії
34. Соціально-економічний розвиток Іспанії в XVII — I половині XIX ст.
35. Політичний розвиток Іспанії в XVII — XVIII ст.
36. Іспанія під час наполеонівських війн
37. Революційні події в Іспанії в I половині XIX ст.
38. Розвиток Португалії в XVII — I половині XIX ст.
39. Заснування та розвиток американських колоній в XVII — I половині XVIII ст.
40. Соціально-політичні, економічні, ідеологічні передумови Війни за незалежність США
41. Військові дії під час Війни за незалежність США (1775 — 1783 рр.)
42. Виникнення та реформування політико-адміністративної системи США
43. Внутрішній розвиток США в I половині XIX ст.
44. Зовнішня політика США в I половині XIX ст.
45. Громадянська війна в США (1861 — 1865 рр.)
46. Росії під час правління Петра I.
47. Політичний розвиток Росії в 1725 — 1761 рр.
48. Соціально-економічний розвиток Росії в 1725 — 1762 рр.

49. Зовнішня політика Російської імперії в I половині XVII ст.
50. Росія під час правління Катерини II (1762 — 1796 рр.)
51. Зовнішня політика Російської імперії під час правління Катерини II
52. Суспільна думка в Росії II половини XVIII ст.
53. Повстання О. Пугачова. 1773 — 1775 рр.
54. Зовнішня політика Росії в 1800 — 1825 рр.
55. Вітчизняна війна 1812 р.
56. Декабристський рух
57. Польське повстання 1830 — 1831 рр.
58. Кримська війна 1853 — 1856 рр.
59. Соціально-економічні реформи в Росії в 60 — 70-х рр. XIX ст.
60. Реформи в державно-політичному устрої Росії в 60 — 70-х рр. XIX ст.
61. Польське повстання 1863 р.
62. Зовнішня політика Росії в 60 — 70-х рр. XIX ст.
63. Суспільно-політичні рухи в 60 — 90-х рр. XIX ст.
64. Адміністративно-територіальний устрій латиноамериканських колоній в XVII — XVIII ст.
65. Соціально-економічний розвиток латиноамериканських колоній в XVII — XVIII ст.
66. Війни за незалежність в Латинській Америці
67. Політичний та соціально-економічний розвиток Німеччини в 50 — 60-х рр. XIX ст.
68. Франко-німецька війна та утвердження Германської імперії
69. Політичний розвиток Німеччини в II половині XIX — на початку XX ст.
70. Соціально-економічний розвиток Німеччини в II половині XIX — на початку XX ст.
71. Зовнішня політика Німеччини в II половині XIX — на початку XX ст.
72. II імперія в Франції. Наполеон III Бонапарт
73. Політичний розвиток Франції в II половині XIX — на початку XX ст.
74. Соціально-економічний розвиток Франції в II половині XIX — на початку XX ст.
75. Зовнішня політика Франції в II половині XIX — на початку XX ст.
76. Економічний розвиток Великобританії в II половині XIX — на початку XX ст.
77. Політичний розвиток Великобританії в II половині XIX — на початку XX ст.
78. Ірландська проблема.
79. Зовнішня політика Великої Британії в II половині XIX — на початку XX ст.
80. Політичний розвиток США в II половині XIX — на початку XX ст.
81. Соціально-економічний розвиток США в II половині XIX — на початку XX ст.
82. Зовнішня політика США в II половині XIX — на початку XX ст.
83. Іспанія в II половині XIX — на початку XX ст.
84. Португалія в II половині XIX — на початку XX ст.
85. Остаточне об'єднання Італії (50 — 60-ті рр. XIX ст.)
86. Внутрішній розвиток Італії в II половині XIX — на початку XX ст.
87. Зовнішня політика Італії в II половині XIX — на початку XX ст.
88. Політичний розвиток Китаю в XVII — I половині XIX ст.
89. Соціально-економічний розвиток Китаю в XVII — I половині XIX ст.
90. Соціальні рухи в Китаї в XIX — на початку XX ст. Тайпінське повстання. Іхетуанське повстання
91. Греція в XVII — на початку XX ст.
92. Соціально-економічний розвиток країн Латинської Америки в II пол. XIX — на початку XX ст.
93. Політичний розвиток країн Латинської Америки в II половині XIX — на початку XX ст.
94. Швеція в XVII — на початку XX ст.
95. Данія в XVII — на початку XX ст.
96. Норвегія в XVII — на початку XX ст.
97. Австро-угорська імперія в II половині XIX — на початку XX ст.

98. Польща в XVII — XVIII ст.
99. Південно-Східна Європа в XVII — XVIII ст.
100. Національно-визвольна боротьба балканських народів проти Османської імперії.
101. Китай в II половині XIX — на початку XX ст.
102. Політичний розвиток Японії в XVII — I половині XIX ст.
103. Соціально-економічний розвиток Японії в XVII — XIX ст.
104. Революція Мейдзи. Японія в II половині XIX — на початку XX ст.
105. Зовнішня політика Японії в II половині XIX — на початку XX ст.
106. Історичні передумови I світової війни
107. Військові дії в 1914 — 1916 рр.
108. Військові дії в 1917 — 1918 рр.